

MLADOST V TRBOVLJAH

ODLOMEK IZ KNJIGE „TRBOVLJE“

L. MRZEL

Ko sem pred dobrim četrstoletjem prišel trileten v Trbovlje, se mi je iz tiste davne, otroške perspektive videl kraj vse drugačen, kakor je dandanes. Petelinova vas na priliko, kjer sem našel svoj dom, je bila takrat še vsa v travnikih in drevju, kakor je velik del doline od železniške postaje pri Savi pa do trga kazal takrat sploh še napol kmečki obraz. Ob cesti, ki drži z Vode, izza starega špitala, na Posetje in Ojstro ter dalje proti Hrastniku, je bilo tedaj med hišami marsikod še zadosti prostora, da so po dvoriščih in tratih rasle hruške drobnice, kumljanke in šentjakobnice, ki so jih otroci s Terezije, s Fani in Posetja lahko klatili mimogrede, kadar so stari gospodarji in gospodinje delali daleč kje v svojih gredah in so bile hiše zapuščene. Pod Šulnom so sredi klanca šumeli košati hrasti, po ilovnatem hribcu, ki se nad Perom vzpenja med Petelinovo in Kurjo vasjo, je rasel cel majhen gabrov in bukov gozd. Bilo je vsega kakšnih dvanajst, morda dvajset dreves, toda to je bilo za nas, male „ravbarje in žandarje“, vojake in rudarje iz Petelinove vasi, ki smo mnogo živeli na tirnicah rudniških železnic, med hunti in premogom, po štircih in na pragu šahtov in jam, cel pragozd sveže, divje narave, sredi katere smo se lahko razigrali in iznoreli iz vsega brezdanjega otroškega srca. Mnogo več trate in prostosti je takrat prišlo na nas, kakor je teh reči danes odmerjenih rudarskemu otroku. V času razmaha in razcveta so Trbovlje gradile hišo na hišo, zid na zid povsod, kjer je bilo kaj ravnega ali v bregu prostega sveta. In tako se danes, ko je gospodarska stiska zaustavila obrate, odvzela delo rokam in odtegnila človeku kruh, vse Trbovlje zdijo kakor ena sama ogromna stanovanjska kasarna, za katere zamazanimi okni po malem usiha življenje in rast.

Dà, prostor je bil takrat v Trbovljah mnogo bolj širok in prost, kakor je dandanes, stanovanja rudarjev pa so bila takrat menda še tesnejša, ožja in nižja, kakor so zdaj. V živem spominu mi je tista topla, domačnostna tesnoba proletarskih podstrešnih stanovanj, ki smo tako radi živeli sredi nje. Otroci nič ne vedo o tem, da je treba za življenje menda mnogo solnca in zraka — nihče pač ni tako svoboden v svojih mislih, nihče ni tako drzen v svojih dejanjih kakor otrok. Shajali smo se po malih podstrešnih sobah naših očetov in mater, ki so se stare, od črvov našrte zakonske postelje v njih pogostokrat dotikale zeleno barvanih štedilnikov in kjer so se stropovi vzpenjali nad našimi glavami v obliki prisekanih paralelogramskih piramid. Igrali smo se po kuhinjah, ki so se v njih po dva, po štirje štedilniki držali drug drugega in kjer so po dve, po štiri rudarske matere kuhale tako, da so si druga drugi lahko gledale pod pokrivačo v lonec in ponev. Čez dan smo se pojali po cestah, grmovjih in kolonijah, pod mrak pa smo posedli po rjavo pleskanih skrinjah, ki so v njih žene hranile pražnje srajce za svoje može in sinove, in smo se tiho razgovarjali med sabo o vsem. Od blizu smo zrli bedo drug drugega, zavidali smo si med sabo vsako reč, ki je koga odlikovala med nami, kamne smo metali drug za drugim, kadar smo si kaj prišli navzkriž — toda vse nas je vezalo nekaj, za kar je ljubezen mnogo preprazna beseda. Tisto silno, tesno občestvo, ki so o njem sanjali veliki fantasti in revolucionarji vseh dob, je do danes ustanovljeno menda samo med otroki sveta.

Čamrov Lojze, Gosakov Francelj in Pusovnikov Marka so bili tam moji prvi pajdaši, z njimi sem se na šuti igral rudarje, kopal rove in stikal za premogom na Šulnovem travniku, ki je tekel čezenj potok izpod Terezije in je voda prejedala travnato rušo kar do črnih premogovnih žil. Čamrov Lojze, Gosakov Francelj, Pusovnikov Marka in jaz: srečali smo se na šuti pod Izlakarjem, ki sta ob nji stali takrat dve visoki, kakor sveča ravni črešnji drobnici in so se tam zadaj, med robidovjem in hrastjem, skrivali nizki, že napol opuščeni hlevci in barake, ki so rudarji s Terezije po njih gojili svoje ovce in koze, srečali smo se, živeli smo skupaj nekaj brezmiselnih, veselih, fantastičnih otroških let, ki so minila kakor trije praznični dnevi, in smo se razstali — eden v Francijo ali Belgijo, eden v Rtanj ali Kakanj, eden v Ljubljano med študente in literate — pa se vendarle nikdar nismo resnično razšli. Prav gotovo je, da se bomo danes ali jutri spet morali srečati. Dà, tista večna

vez, ki je nekoč otroke v Trbovljah zvezal, med sabo, je vse presilna, premogočna, da bi ji človek mogel reči samo ljubezen.

Otroci živijo po večini pri tleh, mnogo se sklanjajo in zmerom pobirajo s tal kakšne reči. V tistih naših letih se je v blatu trboveljskih cest, na smetiščih, na dvoriščih krčem v Petelinovi vasi našlo mnogokaj — ne samo kak skrivljen žebelj ali nalomljena škatla od cikorije, tudi marsikakšen krajcar in groš.

Spominjam se, kako smo med najbolj vesele prilike svojega življenja šteli tisto vseobče čiščenje pred veliko nočjo in pa selitev. In selitev je bila v tistih časih nekaj tako pogostega v Trbovljah, da otroci po navadi sploh nismo vedeli za umetno, gosposko besedo „pohišstvo“ in smo si rekali med seboj: pri nas imamo pa lepšo selitev kakor pri vas. Ob takšnih dnevih je bilo res veselo pri hiši, nobena reč ni stala na svojem mestu, vse je bilo narobe, mi pa smo stopicali materam pod metlami, brskali po smeteh. Veliki ljudje so bili sitni in čemerni, mi pa smo prav takrat zaživeli iz polna: zakaj red je ustanova starcev, nered pa je red otrok, in kakor so otroci vsakokrat klica bodočega sveta, tako se zmerom samo iz kaosa porajajo nove oblike. Kadar so v hiši odmikali omare od zidu, so zmerom prihajali kakšni od vlage zeleni krajcarji ali začrneli groši na dan, ki so se bili bog ve kdaj zakotalili tjakaj in so mirno čakali, da bodo za praznike ali selitev postali plen otrok.

Tako je bilo, majhni smo bili in smo se držali tal, visoko nad nami pa so živeli veseli, srečni, zmerom praznično razpoloženi ljudje, ki so premogli denarja in radosti, da jim je iz žepov in iz rok zmerom lahko neopaženo padla kakšna reč na tla. Takrat se je v Trbovljah še ločil praznik od delavnika. Nihče ni hodil v graščino, na občino, na revir s povzdignjenimi rokami prosit, naj mu dajo dela vsaj za kakšen dan. Takrat je hodil človek po pisarnah samo, kadar je hotel prositi za predjem ali dopust. V tistih mojih davnih predstavah se mi je zdelo, da rudar nima rad svojega dela, in ko sem snoval svoje otroške naklepe, kaj da naj napravim s svojim življenjem, se mi nikdar ni v srcu zgenila niti trohica slasti, da bi si tudi jaz izbral poklic, ki sta v njem živela moja dva brata. Že takrat sem opazil tisto staro, menda prastaro razliko med tem, kako rudarji hodijo na šiht, in tem, kako se z dela vračajo domov. Če ste motrili kdaj uradnika ali pa trgovca v mestu pri tem opravku, ste brez dvoma lahko ugotovili, kako se mu zjutraj v urad ali v lokal na vso moč mudi, opoldne in zvečer pa se na poti domu obotavlja in ustavlja, kakor da bi hotel kar nekam daleč odložiti svojo

vrnitev domov. Jaz pa sem gledal rudarje, kako so z Njive in izza špitala hodili mimo naše hiše na Terezijo na šiht: v visokih sivorjavih škornjih in začrnelih oblekah, zakrpanih z bledimi zaplatami, s srajcami, razpetimi na kosmatih, tetoviranih prsih, s smešnimi, pokvečenimi črnimi klobuki na glavah, čez ramo pa z dolgo, ozko kopaško sekiro, ki je med rudarji prav tako znamenje važnejšega posla kakor sablja pri vojaki. Tako so hodili pred šesto zjutraj, pred drugo popoldne in pred deseto uro zvečer skozi Petelinovo vas na šiht, počasi, lagodno, zamišljeno, kakor da prav za prav nikamor ne gredo. Ob šestih, ob dveh, ob desetih zvečer je sirena v rudniški centrali zažvižgala zadnjič za vsako izmed treh partij. Novi možje so takrat stopili v rove, njihovi kameradje, ki so dodelali, so stopili na cesto in na dan. In kako so se zmerom vračali domov: z naglim, lahkim korakom, vedre volje, glasnega pomenka, krepko zasoljenih šal. Neznansko dobro mora biti rudarju, kadar stopi iz jame in uzre nad sabo nebo. Doma so jim bile žene že pripravile velike škafe vroče vode, slekli so se do pasu in z glavami čofnili vanje, da je zaškropilo čez štedilnik na mizo, čez ves kvartir. Potem so sedli k skledi in s slastjo pospravili obed, ki je že v onih dobrih časih štel navadno po eno samo rihto. Potem so stopili pred majhna, s pločevino obrobljena zrcalca, ki so bila poleg fotografije izza poročnega dne in še kakšne Matere Božje, brez katere bi ženska ne zdržala pri hiši, včasih edini okrasek na stenah, se razčesali, preoblekli in odšli v dolino, v krčmo ali pa v delavski dom. Kar je bilo fantov med njimi, so imeli pod mrak kakšen domenek z dekleti, na Spitzbergu, na novi cesti za Ostenkom ali pa pod Volajem za vodo.

Kakor so bile Trbovlje tisti čas še precej nedozidan, napol kmečki kraj, tako je bil takrat še nedograjen tudi trboveljski človek. V tistih letih so prišle Trbovlje do svojega prvega, zdaj že po malem pozabljenega slovesa, da imajo v tej dolini prvo in zadnjo besedo vino, sekira in nož. V skladu s tem slovesom sta tudi tista dva prastara verza, ki pojeta s trboveljsko amelodično rimo in s primitivno, melanholično miselno topostjo:

Hudič Trbovlje tresi,
Zagorje pa že nese.

Trbovlje so bile pred desetletji prav za prav samo nekakšna prehodna postaja za rudarski pošel na Slovenskem. Mladi kmečki fantje, ki so se doma kaj sporekli ali ki jim gruda ni mogla več nuditi obstanka na vasi, so prihajali s štajerske in kranjske strani, od Gorenjske do Prlekije, in so se v tem sivem grabnu, ki je stisnjen med Mrzlico,

Sv. Planino in Kum, na Ajnzarju in Polaju, na Dobrni in Tereziji zapisavali med knape. Zdrav, zastaven kmečki fant, ki je še včeraj delal na gruntu, jedel pri mizi svojega očeta, dobival od domače hiše hlače in kamižolo za božič in za veliko noč in ki se mu je vse doslej ravnalo kar samo od sebe, po božji in človeški postavi, ne da bi morala beseda biti zapisana na kakšnem papirju s križi in pečati, je danes v pisarni na revirju prevzel kontrolno številko iz rdeče medenine, dobil rudarsko svetilko v lampisteriji in šel na numero, v soboto pa bo lahko že stopil v pisarno in dvignil svoj prvi predjem.

Nikdar ne more človek premeniti svojega socialnega položaja brez velikih peripetij, o tem je napisanih mnogo komedij in dram. Način dela na vasi je povsem drugačen od organizacije dela v rudniku in prav zato je povsem različen tudi ves življenjski način kmeta in rudarja, njuno razumevanje morale, vsa njuna duševnost. Živo se jih spominjam, kako so prihajali in kako so živeli med nami. Bilo jih je nekaj med njimi, ki so prihajali v rudnik očitno samo zato, da nekaj malega prihranijo in odnesejo domov, kjer se je bilo treba morda odkrižati kakšnega sitnega dolga. Držali so se sami zase, od daleč so motrili ves trboveljski direndaj, in kakor so imeli za dejanje in nehanje rudarjev samo svoj kmečki prezir, tako so bili tudi sami deležni od pravih, večnih Trbovelj samo enakega tihega prezira. Za nedelje in praznike so se pogostokrat vozili domov in so od doma zmerom prinašali kmečkega kruha, slanine in kakšno steklenko kislega domačega vina in potem so sedeli v kvartirju na malih, črno prepleksanih samskih kovčegih, s kakršnimi hodijo rekrutje v kasarne, in malicali v svojih egoističnih samotah. Stare trboveljske mamice si niso mogle kaj, da jih ne bi s svojim razigranim, k vinu, ženskam in kartam nagnjenim sinovom stavljale za zgled, čeprav so bile vse njihove dobre besede seveda zaman.

Največ pa jih je bilo med njimi, ki so prihajali v knapovščino najbrž iz kakšnega obupa in brez vsakega računa, in prav iz njih je zrasel potem slovenski rudar. Videl sem jih, kako so po malem prehajali iz kmečkega v proletarski svet. Kakor da jim gori za petami, so šli to svojo pot, in prvi dnevi, prvi meseci, vsa prva leta njihovega življenja v revirju so bila zanje kakor ena sama velika senzacija, en sam neugasljiv požar. Preveč usode je bilo zbrane naenkrat, prestrmoglav je bil preskok iz enega okolja v drugo. In vse, kar je dal rudnik mezde in predjema, vse, kar se je dalo zastaviti ali kakorkoli spraviti v denar, vse so kasirale stare, okrogle, zvodniško premetene krčmarice po gostilnah in

točilnicah, ki so v tistem času rasle in zgašale na robu kolonij prav tako živahno, kakor se je živahno in naglo takrat menjaval delavski živelj v Trbovljah. Kjer se pije, beseda gladko teče, in kdor naj velja za moža, mu od besede do dejanja ne sme biti predaleč. Bili so to časi velikih preteпов, ki je njih sloves segel daleč po slovenski deželi, da so se pobožne stare ženice križale v strahu, kadar so izgovarjale besedo Trbovlje in knap. Takrat je v Trbovljah cvetela stara navada, ki se ji pravi: pusta pokopavati. Mladi rudarji, pa tudi stari, osamljeni, zapiti možje so na pepelnično sredo nosili od krčme do krčme slamnatega moža in uganjali prešerne komedije z njim in na vsakem pragu so dobili piti. Spominjam se, kako smo otroci vsako leto s strahom pričakovali tega smešnega in tubobnega pogreba. Mladi rudarji iz obeh velikih samskih stanovanjskih kasarn, z Njive in Fani, so bili v resnici komedijantje, da jim ga ni bilo para: spredaj je hodil „duhovnik“, oblečen v zamazano žensko srajco, z biretom na glavi in z debelimi črnimi bukvami v rokah in brbljal neke bogokletne molitve, za njim so možje nosili pusta, za nosilnico pa se je z visokim glasom lomila v joku pustova „vdova“. Po navadi so imeli krampe in lopate kar s seboj, da so lahko kjerkoli izkopali grob. Tako so šli od krčme do krčme, zbijali kvante in pili in nikdar ni imel njihov pogreb prav srečnega konca. Žandarji so na vsako pepelnično sredo imeli dela čez glavo.

Pa naj prijatelj filister nikar preneglo ne zastrizhe z ušesi, češ: vidiš ga, sam priznava. Nič na svetu ne zrasede iz nič, nobena kultura se ne more brez žrtve prebiti do svojega obraza. In nikar naj kdo ne misli, da rudarju ni treba kulture za njegovo delo in življenje. Ob robu prepada je tekla pot, po kateri se je slovenski rudar, izpod slamnate strehe doma, povzpел do nje. In ko je izoblikoval svojo tehniko dela do višine, ki ga stavlja ob stran evropskemu kvalificiranemu delavcu, ko se je skozi kaos brezredja in anarhije prebila njegova izgubljena kmečka morala do zakonov, ki jih piše proletarski kolektiv, je zagata, ki je vanjo zašel gospodarski red, vrgla vse njegove krvavo odkupljene duhovne in stvarne pridobitve, kakor da so brez cene, čez plot. Kakor se ga spominjam iz svojih otroških doživetij in kakor sem ga videl še potem: na vsem Slovenskem ni lepšega, dragocenejšega človeka, kakor je trboveljski rudar. In ko se danes brezdušno ruši njegov obstanek ob krivici sistema, ni čuda, če vsi, kar nas je iz Trbovelj doma, razmišljamo o tem, da je treba izpremeniti sistem.

PESMI IZ CIKLA „EROS“

T O N E S E L I Š K A R

PRIČAKOVANJE

Nedelja je danes.

*Solnce je preplavilo mesto,
oleandri pred kavarno so pričeli cveteti,
ljudje hite v cerkev molit boga.*

*Jaz pa tu pri oknu sedim in gledam v vrvež potnikov,
ki so se vsuli iz postaje.*

*Vsakokrat, ko jih tako gledam,
je v meni tiho pričakovanje.*

Morda jo bom ugledal . . .

Ugledal med tisoči tujimi obrazi njen dragi, dobri obraz.

*In je slika v meni že vsa jasna, kako se bom vrgel
v ta val tisočernih in jo otel zase!*

*In tako živim v pričakovanju in če je tudi tisočkrat ni,
je to vendar tisoč ur, ki so nji posvečene in meni.*

Potem pa je zopet prazen ves trg pred postajo.

*Potem pa le rožljanje lokomotiv in kriki kretničarjev
in železni jek odbijačev skozi dim in paro.*

ŽENA

*Nekoč, v silnih urah slutenj,
sem vzkliknil v nebo: Sedaj sem mož in te ljubim!*

*Pred obličjem mi je stal lik žene,
ki sem jo sanjal. Dleto mojega duha
je izklesalo v misel njen obraz
in vse, kar ustvarja v meni moža, je gorelo
in kipelo v moči te moje stvaritve.*

*Takrat sem kričal od sreče, kajti
hrepenenje, ki raste, je sladko prekletstvo,
v katerega toneš vse bolj,*

nič več se ga ne moreš otresti,
golta te kakor močvirje vse globlje,
stiska srce in te grabi za vrat —
zdaj, zdaj doseže obraz, usta, oči
in potem te nič več ni.

Si, o, dà, si!
Tvoj lik še vedno stopa po zemlji,
toda ti si samo še stvor svojih hrepenenj.

V vseh teh prikazih je mož, ki ljubi, kakor
steber, na katerega sam sebe priklepa in biča.

V vseh teh besedah je žena,
ki je nikdar ne dosežeš,
oblak, ki ima sto oblik in podob.

V vse to razmetavaš svoje življenje.
Sam sebi si prepad,
si utopljenec svojih tolmunov —
in čim bolj toneš,
tem bolj veš, da je žena, ki jo ljubiš,
le jadro, ki plove skozi valove tvojih poželenj.

OBRAZ V JUTRNJI SVETLOBI

Skozi prve luči jutrnje svetlobe sem videl njen obraz.
Nekdo je počasi, počasi, odgrinjal zastore noči,
neskončen molk je ležal v prebujenju,
kakor da so zemlja, vsi gozdovi, veter in bilke prisluhnili
skrivnostni pesmi gorečih src, ki sta se zatekli
v plašč noči in molčanja.

Kako neskončno lep je obraz v jutrnji svetlobi!
Ves zajet v rdečem svitu je kakor ena sama resnica
in vse je v njem zapopadeno:
vse, kar človek misli, sanja —

*vse, vse je narisano in oči govore in ustnice
in vsak smehlja je pesem,
ki jo je noč pisala skozi življenje.*

*Ej, da mi je dano biti barbar!
Vse bolj tonem v željo:
Z enim samim živalskim krikom
poteptati vse te pesmi,
vse te besede, besede, besede,
dvigniti njen jutrnji obraz na gole rame
in ga odnesti na sredo stepe
med volkove in jastrebe
ter z njim ležati na zemlji
kakor dvoje semen divjih rož,
ki ju je veter po stepi razsul.*

EROS

*Ognjene strele grabijo v ozračje,
siv oblak se lomi in pretaka,
bele vode
in ves svod gori in moja misel,
ko te iščem skozi ves nebeški plamen.*

*Srce gori na zven ko noč v orkanu,
jaz pa ves pripet na steber misli
ljubim goreč nevihto svoje želje,
da se ves pogreznem v prvino,
kakor strela z neba v zrak,
da se raztreščim v milijon utripov,
da me ni,
pa vendar da živim
in se vam vsem, ki ste ljubezni željni, vdam
v plamenu žene, ki jo ljubim.*

*Da z mano vred prežgeš mi vso ekstazo!
Da se obraz razžari
kakor kri v razkošni uri,*

dališ spev telesa, ko ga ves razgališ ženi,
ki je kot slap, ko se sprosti
in te zajame, z njim drviš v globino,
da si kakor val, ki vre iz dna morja.

In še pogledam skozi misel dlje in dlje.
In ko se sreča misel s smrtjo,
ko leži v zemlji žena,
zlita v prst in se pretvarja
v seme rož in bilk zelenih,
bi razkopal zemljo in jo poiskal —
in svoj obraz potopil bi v kosti
in pil bi smrt razkrajajočih se atomov.

ZELENE BILKE SO POGNALE IZ TAL

Zemlja gori pod stopinjami sejalca
in se vsa sloči v brazdah sprejemanja,
ves svod neba je razpaljen od solnca
in petje ptic izpolnjuje ozračje,
prepletено z nitkami južnih vetrov.

Zelene bilke so pognale iz tal.
Rože cvetó. Tulipani plamené,
planine so zraščene s sinjino neba
in ko se noč razprostre,
lišiš zvenenje zemlje,
ki v nji semena kale.

Slišiš pesem srca.
Roko polagaš na svojo levo stran
in je mladost in pomlad.

Žena, poklekni na tla,
svoj obraz položi na prst,
s srcem se nagni nad trepet zemlje,
telo razprostri in se stopi z menoj.

Ves svod neba je oblit z mesečino
in stopinje objetih se gube v tišino,
prepojeno s kipečo ekstazo omam.

POŽELENJE

Vso njeno bližino sem nesel s seboj v posteljo
in ves njen lik, ki sem ga z očmi zajel,
sem položil poleg sebe
in tako ves nanjo prižet, sem se pogreznil v noč . . .
In sva bila sama.

Prazne so bile moje roke,
le v trepetu prstov sem čutil njeno dlan,
ki je še poprej ležala v moji,
poiskal sem v temini njen vrat,
vso njeno toplo, živo ognjeno kožo,
njene ustnice, katerih dah je bil spet z mojimi
in vse moje telo je gorelo:
Čutil sem val, ki je bil v naju,
in bilo mi je, kakor da sem morje,
ki se vihrajoče meče na obrežje,
zašumi, vzdihne in se vse vdano
vleže nazaj v globino.

IMPRESIJA

Droben dež trka na okno.
Mar so to drobni prsti tvojih misli,
ki so me dosegle skozi noč?

Mehko in nežno pozvanja na steklo.
Mar je to najine velike pesmi odmev?

Ali pa je zli duh?

Morda trka tako vest v človeku,
ki je s pestjo udaril ženo v srce?

Kaj jaz vem.

Droben dež trka na okno.
Zunaj je vse temno,
spodaj pod oknom je nekdo zaklel v noč.

USTANOVITEV SLOVENSKE STOLICE V LJUBLJANI

FR. K I D R I Č

II

Razprave o imenovanju prvega profesorja slovenščine na ljubljanskem liceju so romale isto dolgo pot do najrazličnejših oblasti v Ljubljani in na Dunaju kakor spisi o ustanovitvi stolice. Pri tem sta osrednja organizacijska in dvorna študijska komisija pritegnili še vsaka svojega posebnega dunajskega svetovalca: osrednja Kopitarja, kustosa dvorne knjižnice in slovanskega cenzorja, in Hromadka, profesorja češčine, študijska Wildeja, podravnatelja filozofskih študij, bivšega ljubljanskega licejskega profesorja in bibliotekarja.

Kako se taka stolica razpisuje in podeljuje, osrednji organizacijski komisiji ni bilo jasno. Odgovor, ki ji ga je dala študijska komisija v seji dne 12. januarja 1816, je določal, da se morajo prošnjiki za podelitev nove slovenske stolice slično prošnjikom za druge take stolice na univerzah in licejih udeležiti tekmovalne izkušnje, pri kateri je treba upoštevati več stvari: „Dati je treba tri taka slovniska vprašanja, ki se ne tičejo samo prvih jezikovnih osnov, ampak tudi nekaterih težkoč in tenkoč dotičnega jezika. Tekmovalci morajo eno klasično mesto iz jezika, za katerega stolico se potezajo, prevesti v nemščino, a drugi klasični odstavek iz nemščine prevesti v oni jezik ter prevod opremiti s slovniskimi kritičnimi in estetskimi opombami. Odgovarjati in prevajati morajo pismeno. K temu je treba pridružiti še vprašanje ali prevod, ki ga morajo kandidati na pamet ustno rešiti, da se spozna . . . njihov jezikovni organ in njihov dar za ustno prednašanje . . . Za pismeno obravnavo je dovoljenih dvanajst ur, za ustno izkušnjo zadostuje osem do deset minut . . . Dokler traja konkurz, mora biti izmenoma od dveh do dveh ur navzoč vedno profesor ali kaka druga oseba, ki jo določi direkcija (v Ljubljani: direkcija filozofskih študij). Ta mora paziti, da pri izdelavi nobeden izmed konkurentov ne uporablja knjig ali pismenih pripomočkov ali sploh tujih vplivov . . . Praviloma ocenjujejo izdelke profesorji zavoda, za stolico katerega gre, a te ocene se pošljejo študijski komisiji v revizijo in odločitev. Ker se pa bode potezalo . . . menda več profesorjev ljubljanskega liceja za slovensko stolico . . ., bi bili ti svoji lastni sodniki. Zato je priporočljivo, poslati naloge brez tamošnje ocene neposredno na Dunaj, vendar jih naj direktor Ravnikar opremi s svojim mnenjem. Ako bi nastalo vprašanje, kdo naj določi, ker je tukajšnji

(= dunajski) študijski direktorat slovenščini čisto nevešč, snov za tekmovalno izkušnjo, bi utegnila osrednja organizacijska komisija poveriti s tem poslom kakega neodvisnega učenjaka v Ljubljani, ali pa, kar bi bilo še boljše, slovečega tukajšnjega literata in skriptorja dvorne knjižnice Kopitarja.“ (XXVI)

V zmislu tega sklepa so bile določene tekmovalne izkušnje za ljubljansko stolico na Dunaju, v Ljubljani, Gradcu in Celovcu, in sicer na dan 1. avgusta 1816. Osrednja komisija je sprejela tudi predlog, naj dá naloge Kopitar, a svoje mnenje o izdelkih pošlje na Dunaj tudi Ravnikar. V ljubljanskem guberniju so zvedeli o tem iz dopisa z dne 7. marca 1816, a v Zoisovem krogu o Kopitarjevem sodelovanju tudi iz Kopitarjevega pisma Zoisu z dne 20. marca 1816. Nalog za razpis konkurza in vprašanja je poslala centralna komisija v Ljubljano dne 7. maja 1816, a nato še študijski komisiji za pokrajinsko vlado na Dunaju in v Gradcu, s katero ni neposredno občevala (XXXV, XXXVII, XXXIX).

Udeležba pri izkušnji 1. avgusta 1816 ni bila velika: v Gradcu in v Celovcu se ni nihče javil; na Dunaju je nastopil samo Mihael Illinzig, 26letni duhovnik iz Gorice; v Ljubljani so se opogumili trije, namreč absolvirani bogoslovec Simon Prigel iz Kamnika, ki se do takrat za slovenščino ni brigal, 27letni stolni hatehet Metelko, ki se je za izkušnjo pripravljaval le mesec dni, ter Valentin Vodnik, edini med tekmeči, ki je bil svojo sposobnost že prej tudi s peresom izpričal, a bil od 16. januarja 1816 le provizorični profesor italijanščine na liceju, ker je bil kot gimnazijski profesor humanitete z istim dnem upokojen. Vprašanja so bila precej lažja kakor 1812, ko je Primic v Gradcu pisal svojo klavzuro: Lukež 14, 12—14, za popravo Dalmatina in prevajanje v nemščino ter pač še kak prevod iz nemščine v slovenščino.

Prošnji, ki sta jih po izkušnji še posebej napravila za podelitev slovenske profesure Metelko 16. septembra 1816 in Vodnik približno v istem času, sta za oba prosilca značilni. Metelko se je zanašal na priporočilo ljubljanskega konzistorija (XLVII), v katerem je imel same janzeniistične prijatelje. Vodnik si ni prikrival, da mu preti zopet zavrnitev, kakor v zadnjih časih zaradi cesarjeve averzije do framasonstva že tolikrat: omenil je svoje stike s Pohlinom 1773 in Zoisovo mentorstvo; pozival se je na svoj literarni sloves, in sicer zlasti tudi na svoje slovarsko delo; opozarjal je na svojo upokojitev in na obljubo nadvojvode Rainerja, da bo podpiral njegovo prošnjo za podelitev slovenske stolice; dopovedoval je, kako je vdan avstrijskemu vladarskemu domu in za-trjeval, da bi mogel italijansko stolico imeti poleg slovenske (XLVIII).

Vsaj oni opasnosti, ki jo je pomenila za Vodnika Ilirija oživljena, je skušal odbiti ost Zois, ki je 25. maja 1816 nekemu knezu M., pač Metternichu, v svoji palači v Ljubljani obrazložil to odo, ga pridobil za uvaževanje svojega komentarca, za obljubo, „spraviti stvar na razgovor“, t. j. govoriti o njej s cesarjem, ter za dovoljenje, poslati mu pesem z latinskim prevodom (XLIV). Ker je vplel Zois v pismu Kopitarju z dne 12. julija 1816 v poročilo o tej avdienci „upanje, da ne dobi slovenske stolice kak nemšovauc“, je več ko verjetno, da je hotel Vodnika v obiskovalčevih očeh usposobiti prav za to stolico. Kaka nevarnost tiči za kandidaturo pevca Ilirije oživljene v njegovem pripadništvu k francoško-ilirski framazonski loži, tega Zois po vsej priliki ni vedel in ni upošteval. Nekateri preporeditelji si sploh niso mogli predstavljati, da bi dobil ljubljansko stolico kdo drugi kakor Vodnik. Med take je spadal n. pr. Alič, ki je 17. avgusta 1816 Vodniku pisal: „Kdo je bil imenovan za profesorja slovenske stolice v Ljubljani? Tu pač niso mogli dati nikomur prednosti pred Vami?“ (XLVI) Morebiti je mislil tako tudi Jarnik, ki je pisal 16. decembra 1816 Kopitarju: „Kdo dobi ljubljansko stolico?“ (XVI)

Tudi ljubljanske uradne izjave o izdelkih in osebnostih kandidatov so dale vkljub vsem ozirom na Vodnikov disciplinsko-uradni položaj in na želje nekaterih cerkvenih krogov, za katerimi so se skrivale janzenistične tendence, v končni redakciji prednost pevcu Ilirije oživljene. Na žalost pa ima zgodovinar na službo le ocene o izdelkih, ne pa tudi izdelkov samih, ki bi mu šele omogočili točnejšo sodbo o predlogih.

Ravnikarju pač ni bilo neljubo, da je mogel uradno poseči v izbiro kandidata (XLIX, L). Ob razbiranju njegove ocene se človek ne more otresti vtisa, da jo je odločila miselnost janzenista, kateremu je bil osebno mnogo bližji mladi, mrki, janzenistično usmerjeni, ocenjevatelju vdani in poslušni bivši slušatelj Metelko kakor oni veseli stari Vodnik, ki je v janzenizmu pač še vneto pozdravljal miselnost o potrebi prevodov sv. pisma in o upoštevanju narodnega jezika v liturgiji ali o nepotrebnosti nemških in samostanskih vezi, sicer pa delal posvetne in celo erotične pesmi, a za spovedni rigorizem kazal bore malo zmisla.

Po vsej priliki je sodil pravilno Ravnikar o Illinzigu in Priglu: o Goričanu je menil, da sploh ne zasluži nobenega upoštevanja, o Kamničanu pa je sodil, da je v slovenščini šele začetnik, ki še sam potrebuje učitelja. O nalogah ostalih dveh kandidatov je predvsem na splošno izjavil, da je Vodnik bolje rešil prvo, Metelko pa drugo in tretjo. Vodnika sicer omenja Ravnikar na prvem mestu, toda z razlogi, ki za višjo oblast niso prepričevalni: „Toda je star slavist in najbogatejši zbiratelj

besed na Kranjskem ter ima med tečenci najobsežnejše znanje iz slovenske literature, vsaj historično.“ Ta stavek postaja tem sumljivejši, če upoštevamo, kaj je pred njim in kaj za njim. V prejšnjem odstavku je Ravnikar namreč močno pretiraval nekatere Vodnikove slabe strani, a vrsto takih, ki so ga priporočale, ostavil ob strani: „Vodnikovi spisi, zlasti prozaični, imajo značaj nekaj prisiljenega, poiskanega. Neka zaljubljenost v posebnosti, neka neljubka črta v njegovih spisih, ki izvira iz tega, in neko pomanjkanje globlje jezikovne logike nam delajo skrbi, kakšen bi bil bodoči okus njegovih učencev.“ Čeprav je nekaj teh očitkov upravičenih, so te hibe v primeri z Vodnikovo reformo slovenske proze vendarle malenkosti, a njihovo podčrtavanje v Ravnikarjevi oceni tem odurnejše, ker je bila Vodnikova proza za Ravnikarjevo in Metelkovo likanje slovenskega jezikovnega čuta morda še močnejša šola od Kopitarjeve slovnice. Po tej spretni Ravnikarjevi stilizaciji ne preseneča, da je zaključil Metelkov protektor svojo „glavno oceno“ Vodnika z opozoritvijo na najtehtovitejši moment, ki je slabšal Vodnikovo inboljšal Metelkovo stališče: omenjen je tisti cesarjev odlok z dne 26. decembra 1814, ki je Vodniku brez navedbe razlogov službovanje v Iliriji sploh zabranjeval. — Medtem ko čutiš v Ravnikarjevi oceni Vodnikovega dela in osebnosti namen, na nevsiljiv način predložiti čim več neugodnih stvari, se odraža v njegovih odstavkih o Metelku prav nasprotna tendenca, kajti Ravnikar pravi, da bi mogli, če bi Vodnikova oseba ne bila sprejemljiva — in to ob logičnem upoštevanju Ravnikarjeve ocene v resnici ni bila —, „slovensko stolico brez pomislekov dati Francu Metelku“. In tu stopnjuje janzenistični poročevalec na prav zvit način, dasi kratko, razloge za svojega janzenističnega učenca: „Seveda še ni dovršeni slavist, toda logična glava je, lepe duševne zmožnosti ima, in mnogo nadarjenosti in ljubezni za to stroko — prav čuditi se je treba, kako se je mogel v kratki dobi enega meseca za izkušnjo tako pripraviti. Njegova poznejša dela — prireja neko versko knjigo (Ravnikar ima v mislih pač križev pot) — pričajo še očiteje, kako hitro se izpopolnjuje.“

S slično tendenco je prikrojil Ravnikar kot začasni ravnatelj filozofskih študij tudi uradni popis Metelka in Vodnika, v katerem je pomikal svojega učenca dosledno za eno stopnjo pred Vodnika: Metelkova porabnost mu je „prav dobra“, Vodnikova le „dobra“; Metelkovo moralnost označa za „zelo vzornò“, Vodnikovo samo za toliko „brezgrajno, kolikor znano“; Metelkove sposobnosti imenuje „prav dobre“, Vodnikove „dobre“.

Za tistega, ki ume brati med vrstami, postaja jasno, kaj je v bistvu pomenil Ravnikarjev predlog, ki je priporočal na prvem mestu Vodnika

in Metelka, na drugem Prigla, na poslednjem Illinziga. Ravnikar bi bil najbrž predlagal na prvem mestu mladega Metelka, ki ni pomenil za slovensko literaturo še prav nič, če se ne bi bil sramoval pred gubernijem in delom ljubljanske preporodne javnosti, ki sta bila s Zoisom vred na Vodnikovih strani. In našel je pot, da doseže svoj namen, a ostane vendar korekten pred Vodnikom in njegovimi prijatelji. Najbrž je šele Ravnikar pridobil Metelka, da je kandidiral proti bivšemu učitelju.

V Ljubljani Ravnikarju ni povsem uspelo.

Gubernijski gremij, ki je obravnaval Ravnikarjev predlog, so tvorili začasni upravitelj Fradeneck ter svetniki vitez Ebenau, baron Ertl, dr. Bernard Kogl in Jožef Balant, ki je kot študijski poročevalec pač tudi o tej stvari obveščal. Domačina sta bila samo Kogl in Balant, prvi zdravnik, drugi duhovnik, prvi samo Kranjec, drugi neborben preporoditelj, prvi pač jožefinec, drugi tip prvega, globljega herbersteinskega janzenizma. Sklep, ki ga je poslal Fradeneck s Balantovim sopodpisom 4. oktobra 1816 na Dunaj, dela gremiju, a zlasti še referentu čast (LI). Predlagali so samo dva, a Vodnika na prvem, Metelka na drugem mestu, ne obeh na prvem, kakor je storil to Ravnikar. Sicer gubernij Ravnikarjeve sodbe o Metelku ni zanikal, ampak menil, da bi mogel Metelko nedostatke prej popraviti kakor Vodnik, vendar je v utemeljitvi v prilog Vodniku jasno naglasil položaj, ki ga Ravnikar ni hotel podčrtati, namreč dejstvo, „da Vodnik ima med tekmeci nesporno najobsežnejše znanje slovenščine in zanjo največ zaslug“ in da „zato zasluži prednost pred vsemi drugimi“.

Na Dunaju pa je bila stvar že od vsega početka za Vodnika mnogo neugodnejša ko v Ljubljani; Vodnik je bil osebno nevšečen ne le Kopitarju, na čigar sodbo je čakala centralna organizacijska komisija, ampak tudi Wildeju, na sodbo katerega so se vezali v študijski komisiji; a niti Kopitarju niti Wildeju se ni bilo treba bati, da bi besedilo njune izjave utegnilo priti Vodniku do ušes.

Kopitarjeva ocena iz druge polovice oktobra 1816, žal, ni v celoti ohranjena, ampak so iz nje znani le odlomki (LIII): mnenje, da je Prigel izpričal „zelo dobro, samostojno glavo, da bi utegnila na osnovi študijev ob svojem času še kaj odličnega napraviti“; da je bila njegova ocena „sicer kratka, vendar dovolj podrobna“; da je predlagal na prvem mestu Metelka, na drugem Prigla, na tretjem Vodnika. Hromadko, ki slovenski ni znal, se je pač le priključil Kopitarjevemu mnenju.

Wilde je sprejel od študijske dvorne komisije z dopisom z dne 30. oktobra 1816 (LII) dne 12. novembra 1816 tudi Kopitarjevo in Hromadkovo mnenje na vpogled. Njegovo poročilo za študijsko dvorno

komisijo z dne 4. decembra 1816 se od ostalih v marsičem razlikuje (LIV, LV): Wilde je bil edini, ki je čutil potrebo, da svoje poročilo opremi z opozorilom na preteklost slovenskega literarnega jezika, in edini, ki je skušal določiti, kakšen bi moral biti slavist, ki naj bi dobil ljubljansko slovensko stolico.

V zgodovinskem orisu, ki ga je zgradil po Schönlebnu, Thalbergu, Valvasorju in Linhartu, je tudi osporljiva trditev, da je za slovenski jezik poleg posameznikov „storila več academia operosorum, a naslednja družba za poljedelstvo, umetnost in znanost organizirala kranjski filološki inštitut, kateremu pritiče zlasti hvala za katoliško prireditve sv. pisma“.

Zahteve, ki jih je imel Wilde do bodočega profesorja slovenščine, pričajo, da je bivši ljubljanski bibliotekar še ves tičal v predstavi o edinozveličavnosti racionalistične „grammaire raisonnée“. Pravi namreč, da mora ta profesor: biti „dober poznavalec zgodovine svojega naroda“; „poznati filozofijo jezikov sploh, posebno še slovanskih narečij“; „posvetovati se s slovniškimi in filozofskimi pomožnimi knjigami, da bo umel svoja predavanja urediti ne le v korist (kranjskih) domačinov, ampak tudi sosednjih Slovanov, kakor so Hrvati, Slavonci, Sremci, Slovenci (Winden = štajerski in koroški Slovenci)“. Tudi zagovornikom nemško-slovenskih namesto samoslovenskih osnovnošolskih knjig je hotel priti pruski Šlezijec na pomoč, ker je brez potrebe za problem pisal: „Kranjsko ljudstvo se rado uči in rado bere, in ako mu poskrbite na označeni način primerno gradivo, zlasti kranjske natise na eni, nemške prevode na nasprotni strani, bodete neopazljivo skrbeli za kulturo dveh jezikov, a korist je na dlani.“

Seveda je Wilde sprejel Kopitarjevo zapovrstnost predloga z Metelkom na prvem, Prigljem na drugem in Vodnikom na tretjem mestu. Kopitarjevim razlogom je dodal še svoje, ki močno dišijo po osebni zavzetosti proti Vodniku in aprioristično-umetni vnemi za Metelka, katerega vendar ni prav nič poznal: „Za Metelka ... govori namreč še to, da ume svojim predavanjem vdahniti življenje in pazljivost slušateljev ohraniti v napetosti. Vodnik se peča sicer že dolgo vrsto let s študijem kranjskega jezika, toda do stopnje filologa se ne more povzpeti nikoli, ker je samo kompilator, ki mu manjka logike in filozofije jezika. Mimo tega so bila njegova predavanja v gimnaziji tako enolična, pojoča in trgajoča, da so napravljala najpazljivejšega učenca zaspanega.“ To vse si je upal Wilde, ki je bil v Ljubljani profesor na liceju, torej niti kolega Vodnikov, napisati pač le zaradi tega, ker je vedel, da v dvorni študijski komisiji na Dunaju ni nobenega bivšega Vodnikovega učenca.

Med temi n. pr. Peter Petruzzi s svojo tako drugačno oceno Vodnikovega šolskega nastopa ni bil osamljen. Wilde je priložil tudi „tabelo“ s popisom prošnjikov, v kateri je pri Metelku opomnil, da ima „drago-ceno filološko znanje“, pri Vodniku pa, da je „marljiv zbiratelj, a nikak filolog“.

Tako so dosegli ljubljanski janzenisti res več kakor so morda name-ravali, namreč, da je bil na Dunaju celó skromni Prigl proglašen za boljšega „slavista“ od Vodnika in da je najboljši takratni pisatelj, če-prav je bil obenem filolog, prišel na zadnje mesto, samo da bi janzenist Metelko na prvem mestu imel čim trdnejša tla pod nogami. A dosegli so ljubljanski janzenisti toliko s pomočjo onega Kopitarja, ki je z Vodnikom istodobno zopet prijateljsko korespondiral, in onega Wildeja, kateremu je Vodnik zaupal, ker je vedel, kako je ta Šlezijec še 1809 bil navdušen za njegovo zgodovino Kranjske.

Ravnikar, Kopitar in Wilde so seveda zmagali. Seje centralne orga-nizacijske komisije so se udeležili predsednik grof Lažansky, dvorni svetniki Guicciardi, Rinna, Jüstel, Lang, Dobrois in Türkheim ter vladni svetnik kanonik Gruber. Ker tudi Jüstel ni znal dovolj slovenščine, da bi si upal presojati izdelke, je komisija v poročilu za cesarja z dne 13. januarja 1817 izjavila, da se mora, ker „nima prisednika, ki bi znal slovenski“, ravnati po strokovnih mnenjih svojih referentov, zlasti Ravnikarja in Kopitarja. Na tej osnovi je izjavila, da je „mlademu Francu Metelku treba dati prednost pred 50letnim Valentinom Vodni-kom“ (LVII—LIX). Vendar je imel Vodnik v komisiji prijatelja, morda Jüstla, ki je skušal cesarja ganiti in oslabiti tudi učinkovitost cesar-jevega odloka z dne 26. decembra 1814. V poročilu je namreč tudi tale zanimivi odstavek: „Ako bi se vendarle hotelo Vaše Veličanstvo milost-ljivo ozirati na Vodnikovo zgodovinsko znanje slovenščine, ki je res zelo razsežno, in na njegovo zamudno zbiranje slovanskega slovenskega gradiva, ki je doslej najbogatejše in najbolj čislano, potem prosi . . . komisija dovoljenja, da bi smela prositi za olajšavo . . . najvišjega od-loka, ki bi mu utegnil pri kompetenci za omenjeno stolico biti v napotje.“

Za cesarja je priredila osrednja organizacijska komisija 26. januarja 1817 izčrpno poročilo, na katerem je baron Stifft, stalni referent za take stvari v državnem svetu, dne 2. februarja 1817 pripomnil, da „to, kar govori za Metelka, po vsej priliki prevladuje“.

Seveda se Franc I. ob popisu Metelkove prevalentne ocene ni oziral na kandidata, ki je bil na poslednjem mestu, a povrh še v seznamu fran-cosko-ilirskih framazonov in zato v navzkrižju s svojo prisego, ki jo je

moral priseči v zmislu odlokov z dne 27. aprila in 29. decembra 1801 še pred 1809: 14. februarja 1817 je imenoval Metelka; poročilo centralne komisije z dne 24. februarja je prispelo na ljubljanski gubernij dne 5. marca (LIX); 18. marca je Metelko prisegel; 15. aprila je bilo na licejskih vratih nabito in v uradnem listu razglašeno, da začne Metelko dne 16. aprila 1817 popoldne ob petih v licejskem poslopju v predavalnici drugega bogoslovskega razreda s poukom slovenščine, ki ga bo nadaljeval potem tedensko ob ponedeljkih, sredah, petkih in sobotah od petih do šestih.

Janzenisti in njihovi pomočniki so bili zadovoljni. Kopitar je v pismu Dobrovskemu 23. marca 1817 triumfiral: „... poučuje Metelko, Dolenjec, Ravnikarjev učenec, ki vzbuja mnogo upanja.“ (LXI)

Tudi Zois se je vsaj že do 8. oktobra 1818 sprijaznil z imenovanjem Metelka in z Vodnikovo usodo. Toda njegovo upanje, da pride ob delu učitelja in učencev „v malo letih iz gorá na dan ves jezikovni zaklad, ki ga je napovedala Kopitarjeva slovniška revizija“ (LXXIII), je bilo upravičeno le glede slovnice, nikakor pa ne glede slovarja.

Preporoditelji, ki so sodelovali pri tem, da Vodnik ni dobil stolice slovenskega jezika v Ljubljani, najbrž niti mislili niso na momente, na katere bi kot preporoditelji, šolniki in ljudje misliti morali: da je Vodnik svojo usposobljenost z dolgoletnim nesebičnim delom že dokazal, dočim je bil Metelko tak dokaz takrat še dolžan; da bi bil Vodnik kot pesnik, bivši časnikar in glavni in vsestransko priznani predstavitelj slovenskih preporodnih literarnih prizadevanj na stolici slovenskega jezika za neteologe neprimerno vabljujejša osebnost od Metelka in že sam ob sebi preporodno agitacijsko sredstvo; da se je Vodnik boril za eksistenco in v tej borbi izgubljal sile, ki so mu bile potrebne za delo; da bi mu stolica dala možnost, da dovrši slovar, delo, ki ga takrat nikdo med preporoditelji ni zmožel v boljši obliki od njega; da je treba izrazitemu kulturnemu delavcu dati prednost, če je sicer za neko mesto le približno tako kvalificiran kakor tekmeč in če ni dvoma, da hoče svojo službo vestno vršiti.

Epigonski kranjski janzenizem je prvič imel v roki kos usode slovenske posvetne literature, a delal je proti njeni koristi, in to najbrž že tedaj v sporazumu s Kopitarjem. Oziri na stranko in osebne simpatije ali antipatije so ljudem motile pogled.

Da ni bil izbor najsrečnejši, se je pokazalo takoj, čim je postalo aktualno vprašanje, kdo se naj v Metelkova predavanja vpiše.

(Konec prihodnjič.)

KREATURE

VESELA SLOVENSKA LEGENDA V TREH DEJANJIH

BRATKO KREFT

O s e b e:

Dr. Miran Kostanjšek, odvetnik, občinski odbornik itd. (okrog 36 let).

Niko Komar, politični uradnik na deželni vladi (okrog 40 let).

Polde Tomšič, sodni oficial (okrog 40 let).

Matija Medved, uradnik pri davčni upravi (okrog 45 let).

Amalija, njegova žena (okrog 45 let).

Breda, njegova hči, v službi pri Rdečem križu (okrog 23 let).

Svitoslav Grilc, profesor zgodovine in stotnik v rezervi (okrog 45 let).

Slava Mojškrc, učiteljica (okrog 38 let).

Tone Sevnik, rezervni kadet, v mirnem času pesnik in novinar (okrog 25 let).

Dejanje se godi leta 1914. v privatnem stanovanju dr. Kostanjška v prvi polovici oktobra, ko je bila Evropa že v divjih plamenih svetovne vojne in ko so voditelji slovenskega naroda pošiljali naše ljudstvo po vladarjevem geslu: „Viribus unitis“ kot klavno živino na bojišče zoper sovražnike avstro-ogrske monarhije, ki ji je vladalo Njegovo apostolsko Veličanstvo cesar in kralj Franc Jožef I.

Sprejemnica pri dr. Kostanjšku. Soba je precej lepo in razkošno opremljena. Po stenah vise razne slike, seveda posebno izrazite so tiste iz slovenske narodne zgodovine (Kralj Samo, Gosposvetki prestol, Matija Gubec, Slovo Zrinjskega itd.). Na srednji steni dva sabljaška meča s šlemom, vse skupaj spomin na Kostanjškova visokošolska leta. Pod meči visi portret, ki ga kaže kot visokošolca. (Precej realistično akademsko delo, ki ga je delal slikar za kruh in zato pazil, da bo všeč predvsem portretirancu.) Preko prs se mu vije slovenski trak z napisom v zlatih črkah: S. A. D. Črtomir. Na drugi strani visi na vidnem mestu znana slika Nj. Vel. cesarja Franca Jožefa I., kako v globoki pobožnosti moli za svoje narode in za zmago svoje armade. Skratka: soba in ljudje predstavljajo sliko cesarsko-kraljevega slovanstva, v čigar imenu je ban Jelačić že leta 1848. streljal avstrijske federaliste, carjevi kazaki ogrske revolucionarje, Palacký ga je ovekovečil z besedami: „Če bi ne bilo Avstrije, bi jo bilo treba ustvariti!“ Naš Koseski in z njim cele generacije pa so se mu poklonili z besedami: „Hrast se omaje in hrib — zvestoba Slovincu ne gane!...“ itd. itd.

Vsebina I. dejanja: 28. junija leta 1914. je dr. Kostanjšek zbral disidente raznih strank, da ustanovi ekstremno nacionalistično stranko. Skušal je pritegniti tudi mlade ljudi, ki jih je vodil mladi nacionalni revolucionar Ivan Tomc. Ta je pravočasno spoznal „revolucionarnost“ dr. Kostanjška in tova-

rišev ter jih že pri pripravljalni seji razkrinkal in ozmerjal s kreaturami, ki skrivajo za lepo donečimi gesli le svoja osebna stremljenja in pohlep poboljšanju lastnega materialnega položaja. Vsa družba je bila zaradi tega užaljena; zlasti pa še zaradi Tomčeve trditve, da je vsa njih nacionalna revolucionarnost laž in fraza, ki jo bo prvi močnejši val avstrijske reakcije splahnil. V razbito razpoloženje te užaljene družbe udari nenadoma novica, da je Gavrilo Prinčip ustrelil avstrijskega nadvojvodo Frana Ferdinanda. Ivan Tomc atentatorjem izzivalno napije. Nihče od družbe mu ne sledi. Čez dva dni je aretiran. Policija ga je že ves čas zasledovala, toda nikoli ni mogla najti pravega vzroka za njegovo aretacijo, četudi je slutila, da je v zvezi z ilegalno nacionalno-revolucionarno organizacijo, ki rovari proti Avstriji. Zdaj ga je aretirala, ker je prejela anonimno ovadbo, da je ob vesti Prinčipovega atentata temu napil in rekel o nadvojvodi „Gut weg!“. Prične se borba za njegovo osvoboditev. Dr. Kostanjšek prevzame zastopstvo zanj in ker sodišče v anonimnih ovadbah ne najde dovolj podlage za obsodbo, ga po treh mesecih preiskovalnega zapora oprosti; le vojaška oblast mu je med tem časom kot politično nezanesljivemu državljanu odvzela čin rezervnega kadeta. Nocoj, ko mora z odhodno stotnijo naravnost v strelske jarke, se je zbrala ista družba ljudi, ki so bili zbrani tudi 28. junija, ko jih je bil Ivan Tomc napadel in napil atentatorjem. Ves čas trimesečne preiskave so bili vsi prepričani, da je Tomca izdal policiji gostilničar ali pa natararica, četudi niso natančno vedeli, ali sta bila takrat v bližini ali ne. Med zbirajočo se družbo vrže uradnik Komar Ivanovo izjavo, da ga je izdal nekdo iz te družbe. Po običajni slovenski malomeščanski navadi se začne sumničenja. Komar obdolži odsotnega uradnika Medveda, s katerim sta že delj časa v sporu, četudi si v obraz tega ne pokažeta. Vse to se zgodi v dneh, ko je med Slovenci denuncijantstvo naravnost cvetelo in so ljudje drugega izdajali avstrijski policiji... Komarjeva obdolžitve v I. dejanju sproži v II. dejanju borbo med posameznimi osebami. Vsi iščejo tistega, ki je Ivana Tomca anonimno ovadil policiji.

DRUGO DEJANJE

Kake četrte ure po prvem dejanju. Tone in Breda sta sama v sobi. Iz sosedne sobe se sliši trušč, kričanje, petje in trkanje kozarcev. Gramofon.

K a d e t: Profesor s svojim tenorjem postaja nasilen. Kakor hitro se ga malo nasrka, poje in poje, da ga ni mogoče ustaviti. Da jih ni odvetnik pomiril, bi zaradi Komarjeve obdolžitve, ki leti na tvojega očeta, prav gotovo prišlo do škandala. S črno kavo sta se oba potolažila. In zdaj pijo po stari slovenski navadi.

B r e d a (*gleda mrko predse in se ne gane*).

K a d e t: Tako malo govoriš. Ali te razburja — on?

B r e d a: Kdo?

K a d e t: Odvetnik.

B r e d a (*skoraj užaljeno*): Zakaj bi me on razburjal? Samo pred Komarjem me je strah. (*Tega ni hotela povedati, zato hoče sedaj preigrati.*)

K a d e t: Zakaj?

B r e d a: Mogoče... bo vendarle napadel očeta.

K a d e t: Sklenila si, da pojdeš za odvetnikom. Nocojšnji večer je pripravljen v resnici samo za to, da pred nami vsemi uradno prosim za tvojo roko in se tako maščuje nad Ivanom. Ali nimaš Ivana nič več rada?

B r e d a: Zavrgel me je. Kaj pa naj storim drugega? Tako ne morem več živeti. Izmučila sem se!

K a d e t: Kaj pa — vest? Ali te nič ne peče? In morala?

B r e d a: Če me ni pekla do danes, zakaj bi me naj zdaj? Moj korak bo družba hitro odobrila, zato pusti moralo pri miru. Uporabljam jo drugje, ne pri meni. Sploh, kar se te tvoje morale tiče, je zelo sumljiva stvar. Ljudje, ki jo imajo velikokrat na jeziku, je imajo po navadi zelo malo v življenju. Sicer pa, kaj je sploh morala? Morala je, če imaš dovolj denarja. To je predvsem osnova in na tej osnovi živi, kakor moreš, znaš in tudi hočeš. Kostanjšek ima denar, nabral si ga je v banki. Zdaj si ga dela pri aprovizaciji Rdečega križa. Iz malomeščanskega odvetnika je v kratkem času postal ugledna oseba, zato je svoj bivši narodni radikalizem zavrgel; pred njim je odprta kariera. Nocoj smo v njegovem stanovanju in mene hoče spet v svojo pisarno. Vem, da vodi ta pot tudi v njegovo posteljo. Toda kaj hočem? Denarja nimam, živeti pa hočem. Doma jih je še sedem, ki so vsi nepreskrbljeni. Naveličala sem se tega življenja, pohajkovanja in krokanja! Ne morem in nočem več tako, kakor do zdaj. Pred mano stoji poslednji vrtinec — on in njegov denar.

K a d e t: To se pravi: iz mlade, prešerne Brede bo počasi postala konservativna žena rodoljuba, ki bo nekega dne pozabila na svojo burno mladost in bo začela moralizirati kakor vse naše dame. V svojem prostem času se bo sestajala z njimi v kavarni in bo premlevala vse zakulisne čenče malega mesta. Žalostna kapitulacija! Zakaj nisi takrat mene ubogala?

B r e d a (*nekoliko živčno razdražena*): Kaj bi pa s teboj? Mogoče bi pisala verze in prepevala sentimentalne pesmice ali pa žrla kredo, kakor jo žreš zdaj ti, ker se bojiš iti na fronto. Gabi se mi tvoja strahopetnost. Mraz mi je spreletel telo, ko sva prejle plesala. Ivan gre nocoj na fronto, Lojze se klati v galiških strelskih jarkih, Kostanjškov Leo mogoče umira v uniformi nam sovražne države, ti pa tičiš tu, žreš kredo in pišeš liriko.

K a d e t: Da mora Ivan nocoj na fronto, nisem kriv jaz. Prav gotovo bi rad ostal tu kakor jaz. Hotel sem mu pomagati, pa ni šlo.

B r e d a: Že spet se delaš važnega. Vedno si hodil med nami z važnim obrazom, dolgimi lasmi in umetniško pentljo. Kar dobro se mi zdi, da so te pri vojakih ostrigli in da ne moreš več nositi umetniške pentlje. Na smeh mi pride, če se te spomnim. Mojega očeta pa pusti pri miru. Komarjeva obdolžitev je osebna. Še od takrat sta skregana, ko ste tistega usodnega dne z odvetnikom ustanavljali novo stranko. Malomeščanska ljubosumnost pri razdelitvi odborniških mest.

K a d e t: Ne mislim na tvojega očeta, četudi bi skoraj verjel Komarju.

B r e d a: Kaj tedaj prav za prav hočeš? Govori že in ne peči človeka na žerjavici.

K a d e t (*se ozre, zaupno*): Ivanu bi ne bilo treba iti z nocojšnjo odhodno stotnijo, da ni tako odredil profesor. Zdi se mi, da se ga še vedno boji. Grilc ga je naravnost vrinil Stepschniggu.

B r e d a: Kaj vse se godi pri nas? Sicer se je bržkone vse to godilo že prej, le da je bilo vse bolj prikrito. Zdaj pa so razmere pokazale ljudi v pravi luči. Prišli so s svojimi resničnimi obrazi na dan; zdaj, ko je treba dejanj, so se skrili za strahopetnost, branijo se s podlostjo in brezznačajnostjo, drug drugega sumničijo in izdajajo policiji, samo da rešijo sebe in svoj položaj.

K a d e t: Kdo je izdal Ivana?

B r e d a (*naglo in ostro*): Ali tudi ti kaj veš?

K a d e t (*nerodno*): Kaj pa naj vem! Ampak ti moraš vedeti, ker praviš „tudi“. Zdi se mi, da nimaš mirne vesti. Ali si izvedela kaj pri odvetniku ali pa — pri svetniku von Schnitzelu? (*Zadnje besede je izgovoril z zlobo.*)

B r e d a (*ga s pogledom ostro ošine, vendar ji glas nekoliko drhti*): Kaj veš ti o svetniku von Schnitzelu?

K a d e t: Nič drugega, kakor to kar pripoveduje Komar. Sinoči ste krokali skoraj vso noč in gospod svetnik je ležal ob tvojih nogah in ti poljubljal kolena, tebi pa so lile debele solze iz oči in krčevito si jokala. Nato si jima zbežala. Komar zaupno namiguje, da si nekaj imela ž njim.

B r e d a: Kaj?

K a d e t (*jo samo pogleda, nato se z rahlim prezirom nasmehne. Nekaj hipov odmor*): Tam so že začeli sumničiti drug drugega. Mimgrede sem tudi slišal Poldeta, kako je tvojemu očetu namigaval na profesorja in Slavo.

B r e d a: To govori iz sovraštva, ker ga Komar hujska, da ni on oče tistega natakaričinega otroka, ampak profesor.

K a d e t: Zakaj nisi poizvedela pri von Schnitzelu, kdo je izdal Ivana?
Če že hodiš v tako družbo, bi se vsaj okoriščala z njo. Lepa
ženska more premagati tudi policijski molk.

B r e d a: Pusti me!

K a d e t: Ti nekaj veš!

B r e d a: Da.

K a d e t: Kdo ga je izdal?

B r e d a: Ni ga le eden.

K a d e t (*nervozno*): Ni ga le eden? Koliko?

B r e d a: Najmanj dva!

K a d e t: Katera dva?

B r e d a: Kaj te briga! Pazi, da ne boš ti eden izmed tistih dveh.

K a d e t (*preplašen*): Zakaj? (*V tem trenutku vstopi Tomšič, dobre
volje se smehlja in si mane roke.*)

P o l d e: Nocoj je pa veselo! V Galiciji pokajo topovi, mi pa pijemo.
(*Naenkrat zaupno.*) Napeto pa je že ves čas. Bojim se, da ne
pride do škandala. Tvoja mati je že hotela povedati očetu, pa
sem jo komaj zadržal. Oče je močan, potolče Komarja ko muho.
Sicer priznam, malce bi temu suhcu res privoščil, povsod je zra-
ven, kjer ga ni treba. Hinavec! — No, kaj pa vidva, golobčka?
Zaradi mene nikar ne bodita v zadregi, če motim, rajši kar grem.

B r e d a: Ostanite, da ne bom tako sama.

P o l d e: Saj nisi sama, saj imaš fanta.

B r e d a: To ni fant, to je lirik, ki žre kredo.

K a d e t (*užaljen*): Gospod Tomšič, gospodično Bredo prepuščam vam.
Vi imate že precej trdo kožo. Laže jo boste prenašali. Jaz pa
grem, da se napijem. Mogoče ne bom potem več tako liričen,
kakor mi očita Breda.

P o l d e (*zvito*): Če človeka dekle ne mara, se mora pač tolažiti z vinom.
In vino veritas!

B r e d a (*odhajajočemu kadetu*): Pa premišluj, kdo ga je izdal! Mogoče
boš imel srečnejšo roko kakor Komar. Name pa kar pozabi!

K a d e t: Ne bo težko! (*Gre.*)

P o l d e: Ali je zaljubljen?

B r e d a: Kaj vas briga! (*Polde je malo prepaden in ne ve, kaj bi začel
govoriti. Iz druge sobe se zasliši gramofon.*)

P o l d e (*pretkano*): Zakaj si pa rekla kadetu, da naj premišljuje, kdo
ga je izdal?

B r e d a: Kar tako!

P o l d e: Ali se nič ne bojiš — Ivana?

B r e d a: Zakaj?

P o l d e: Zaradi odvetnika.

B r e d a: Ali me hočete mučiti še vi?

P o l d e (*preplašen*): Ali te mučim? Vedno sem te imel rad. Še ko si bila majhna, sem ti nosil sladkorčke. Ti si hudiček! Ko sem te videl po maturi, sem bil tudi jaz malce zaljubljen vate.

B r e d a: Ali ste zato šli k natakarici in ste ji napravili otroka?

P o l d e: O, ti jeziček strupeni! Ne bodi vendar tako občutljiva! Poglej druge, kako mirno pojo in pijo. Na Ivana so skoraj čisto pozabili. Profesor tu pa tam stisne svojo Dulčinejo — odvetnik se nervozno ozira po tebi — tvoja mati pa preplašena in jezna sedi med njimi in komaj čaka, da bi pošepetala očetu, česa ga Komar dolži.

B r e d a: Prosim vas, Polde, ne govorite toliko.

P o l d e (*zelo prijazno*): Ali ti je hudo?

B r e d a (*komaj slišno*): Dà.

P o l d e: Zakaj? Kar povej, Breda, laže ti bo. Veš, človek se včasih mora izgovoriti. Zakaj si tako nesrečna?

B r e d a: Bojim se Ivana. Slabo vest imam pred njim. Tako čudno sva se ločila takrat. Že več ko tri mesece se nisva videla. Kako malo — in vendar koliko strašnega se je med tem časom zgodilo. Polde, jaz ne vzdržim več. Meni bo razgnalo glavo. Vse okrog nas je prepleteno z lažmi, vse je pokrito s hinavstvom. Pri Ivanu sem včasih sanjala o lepi bodočnosti, zdaj pa vidim samo strašno sedanost, ki mi zakriva pogled v bodočnost. Sinoči sem krokala s von Schnitzelom in s Komarjem. Oba sta klečala ob mojih nogah in Komar je bržkone iz maščevanja nad mano nocoj obdolžil očeta. Toda jaz vem, oče ga ni... Polde, Polde, še vedno imam Ivana rada, četudi sem med tem časom bila pri drugih. Tako rada bi jokala, ves dan in vso noč, da bi s solzami izprala vse tisto, kar se je zgodilo. Toda zdaj je prepozno, zaigrala sem.

P o l d e: Breda, Breda, pomiri se, saj bo vse dobro.

B r e d a: Nič več ne bo dobro. Vsa moja sentimentalnost in jokavost ne pomagata nič, toda kljub temu, Polde, trpim. Izgubljam se v sentimentalnostih in v strasteh, ker ne morem najti izhoda iz tega življenja. V meni se je vse zrušilo, v meni je praznота in jaz ne morem več najti sebe. Vem, da je neumno, naravnost bedasto,

da vam to pripovedujem, toda z nekom moram o tem govoriti. Saj vem, da me nihče ne sliši, četudi me poslušša. Živim v nekem praznem, brezračnem prostoru, ki me duši. In jaz padam, padam v tem brezračnem prostoru kakor zrakoplov, ki so mu vetrovi zlomili krmilo. Včasih sploh ne diham več. Prišla sem do konca. In to je strašno... (*Malo odmora, Breda se zave in malomarno vpraša.*) Ali veste mogče, kdo ga je izdal?

P o l d e: Tiho! Pst!

B r e d a: Zakaj?

P o l d e (*važno*): Ker vem.

B r e d a: Veste?

P o l d e (*naenkrat v zadregi*): Vem — ne, samo mislim si.

B r e d a: Kdo?

P o l d e: Slava in profesor.

B r e d a: Slava? Neumnost! Nič ne veste, Polde! Zelo ste dolgočasni. (*Odide na balkon.*)

P o l d e (*sam, gleda za njo*): Kadar so ženske čudne, so pa res čudne. (*Iz srednje sobe pride Komar.*)

K o m a r: Ali si sam?

P o l d e: Sam. Breda je šla na balkon. Najprej mi je zavoljo lepšega zaigrala malo tragedije, da se mi je skoraj začelo srce topiti od usmiljenja. Nekoč sem verjel ženskam, pa nikoli več. Zraka potrebuje, pravi, zato je šla na balkon. Histerija!

K o m a r (*zaupno*): Polde, poslušaj, ali sem lahko popolnoma miren?

P o l d e: Popolnoma.

K o m a r: Pismo si uničil?

P o l d e: Seveda sem ga!

K o m a r: In si spoznal Matijevo pisavo?

P o l d e: Spoznal.

K o m a r: Prav.

P o l d e: Samo, prosim, nobenih škandalov nocoj! Stori to drugič, ko me ne bo zraven. Nocoj si že dovolj izzival. — Kaj praviš o odvetniku? Ne bo dolgo, pa bo pol mesta spravil v svojo malho. Kar drvi naprej! Začeli so se ga bati! Breda kar trepeta pred njim. Težko se mu je upirati. Kot volk hodi okrog in preži na ljudi in denar. V Bredo pa je zaljubljen, kar ga je. Ta se mu je pošteno vsedla v srce. Dà, vsak človek ima svojo Ahilovo peto. (*Tu nenadoma nastopi odvetnik. Polde zardi, ne ve, kaj bi, zato...*)

Komar (*skuša zabrisati sled v dosedanem govoru*): No, no, Polde, kar potolaži se! Kdo se bo jezil, če mora plačevati alimente! In potem, kaj boš dvomil o svojem očetovstvu? Res, da natararica ni bila svetnica, toda nikar ne dolži svojih prijateljev! Napij se ga rajši, pa boš pozabil. Biti oče, to je vendar od boga zapovedano. Očetovstvo je kakor zakrament. (*Polde ves prepaden gleda Komarja, tudi odvetnik obstane pred vrati in posluša.*)

Odvetnik: O, vidva pa rešujeta očetovska vprašanja!

Komar: Tako malo! Mimogrede. (*Odhaaja.*) Le mirno kri, Polde! (*Gre.*)

Odvetnik: Komar je pa dobre volje, kar zabava te — s tvojim sinom. Ali je zdrav? Raste?

Polde (*ves čas je nabiral jezo, izbruhne*): Za vruga, kaj se toliko brigate za mojega sina? Brigajte se rajši vsak zase, mene pa pustite pri miru! O, saj vem, kako se mi za hrbotom posmehujete! Nič drugega ne znate, kakor samo norčevati se. To delate že leta in leta. Ali sem jaz kriv, če imam samo smolo v življenju? Vsak bi se že obme spotaknil. Toda jaz vam bom nekega dne pošteno zagodel, da boste kar odreveneli in okameneli. Kadar se jaz maščujem, se maščujem kruto. Mogoče pride maščevanje še nocoj, zato me kar izzivajte! Kaj prav za prav hočete od mene? Res, jaz sem za vas samo ponižen, pošten in vesten uradnik, toda jaz vam pokažem človeka, ki je v meni. Ali misliš, da se vas kaj bojim? Mojega sina pusti pri miru — misli rajši na svojega — veleizdajalca! Mogoče ga bodo povišali! Jaz ga že vidim, kako binglja in ti poje slavo! O, le mirno, gospod doktor! Dobro vem, da ste vsi hodili k tisti natararici! Tudi ti! O, jaz vem marsikaj, česar vi ne veste! Niti ti ne! In če zdaj jaz plačujem alimente, jih pošteno plačujem. Vsak otrok mora imeti očeta.

Odvetnik: Če ne krvnega, pa vsaj krušnega! Zakaj se potem razburjaš, če ti je vseeno (*Zvito.*) Praviš, da vse veš! Pa mi povej, kdo je izdal Ivana? Na sodišču si, mogoče . . . si prišel skrivaj do aktov?

Polde (*zvito*): Zakaj te to tako zanima? (*Se gledata.*)

Odvetnik (*se smehlja*): Zanima me.

Polde (*ga nezaupno ošine s pogledom*): Kdo, misliš, da ga je?

Odvetnik: Profesor sumi seveda tebe!

Polde: In koga misliš ti?

Odvetnik (*se najprej nasmehne*): Nikogar!

Polde: Odvetnik si, zato si oprezen! Če bi človek sodil resnico in pravico po odvetnikih, bi dejal, da so zakoni in paragrafi samo

zato na svetu, da se skrivajo za njimi — poštenjaki — kajpada. Ali si tudi ti le zaradi tega ostal rajši odgovora dolžan?

O d v e t n i k: Tudi ti mi nisi odgovoril! (*Breda se je vrnila.*)

P o l d e (*pretkano*): Odgovor za odgovor! (*Pomaha z roko.*) Prijetno zabavo! Skrbel bom, da vaju ne bo nihče motil! Sluga pokoren! (*Gre.*)

O d v e t n i k (*pokaže za Poldetom in pogleda Breda*): Nekam pogumen je danes naš Polde. Ta ima eno za bregom. Kar vidim, kako ga srbi jezik, pa nima še poguma, da bi govoril. — Kje pa hodiš, Breda? Zanemarjaš nas!

B r e d a: Na balkonu sem bila. Glava me boli. (*Sede.*)

O d v e t n i k (*stopi bliže*): Ali si se že spametovala?

B r e d a: Se nimam za kaj.

O d v e t n i k: Ne razumem, kaj se je zagrizlo vate? Saj skoraj ni mogoče več govoriti s teboj. Zakaj nisi prišla ob napovedani uri? Nisi hotela priti? Ali se me bojiš?

B r e d a (*se samozavestno in prezirno nasmehne*).

O d v e t n i k: Breda hoče nagajati, kaj ne? Igram odprte karte s teboj. Precej sem se izpremenil v teh treh mesecih. Tudi jaz sem si zaželel mirnega meščanskega življenja. V teh treh mesecih sva se videla samo bolj slučajno. Marsikaj sem premislil in nikar mi ne reci, da sem sentimentalen, če povem, da mi je bilo brez tebe precej težko in dolgočasno. Breda, jaz te potrebujem poleg sebe, hočem te!

B r e d a: Razumem. Kakor svojo aktovko, v kateri nosiš akte. In ko jo izrabiš, jo vržeš stran, kakor si vrgel mater svojega sina in svojo ženo!

O d v e t n i k: Breda, govoriva naravnost. Pozabiva na vse, kar je bilo. Nisem več mlad, da bi še naprej uganjal neumnosti. Resni časi so in človek mora poskrbeti za svoj dom. Hočem te zase. Iztrgati te hočem iz okolice, ki te ubija. Saj vendar jasno vidim, kako ne moreš več živeti. Izgubila si tla pod nogami. Vsak človek nekaj časa divja, in ko se izdivja, se oglasi v njem konservativna žilica, ki ga potegne v mirno meščansko življenje. Tudi ti stojiš pred to potjo in biješ poslednji boj. Stavljam ti ponudbo. Breda bo šele pri meni postala Breda. Jaz imam vse, kar Breda potrebuje. In Breda potrebuje zdaj predvsem denarja, želi si lepe, bele, tople postelje, velike svetle sobe, Breda želi biti gospodarica dvoran — o, dobro poznam njene želje, njena hrepenenja in le jaz jih

lahko izpolnim. Večno ne boš mogla obvezovati in streči ranjenec ter vdihavati lizol in toplo človeško kri.

Breda: Zelo inteligenten trgovec si, toda povem ti, da ni to vse, kar si želim. Mogoče trpim prav zaradi tega, ker si želim preveč in zato tudi zahtevam preveč. Sicer pa je vse skupaj neumnost, kar govoriva. Ljudje se morajo vedno igrčkati z besedami, ki jih imajo po navadi samo zato, da čimbolj zakrivajo svoje misli. Zato ni čudno, če se marsikomu včasih zavrti v glavi. Vem, ti boš rekel spet, da sem histerična in mi boš ponudil aspirin. Vse to tvoje govorjenje ni bilo nič drugega ko aspirin. Ti si kakor vojaški zdravnik, ki daje vojakom za vsakršne bolezni le aspirin. Toda jaz si danes še upam biti odkritosrčna. Oh, da bi le mogla najti nekje mir. Trudna sem, rada bi se odpočila. Vse te krokarije, vsi moški, ki sem jih srečala, vse to je bil strup, ki sem ga pila v obupu in zašla v vrtinec. Še zdaj me je strah pred samo seboj. Nekoga sem imela rada in tudi on me je imel rad, jaz pa sem šla in sem se vrgla v vrtinec, ker se nisem hotela pokoriti ne njemu ne sebi.

Odvetni k: Ti se bojiš Ivana? Zdi se mi, da bi ti bilo ljubše, če bi ne prišel po slovo.

Breda: Zakaj?

Odvetni k: Ivan vendar ne ve, po kakih potih si ti v teh mesecih hodila. Slabo vest imaš!

Breda: Čemu neki? Ničesar mu nisem dolžna. Razšla sva se že tistega dne, ko se je bahal s svojim pogumom in napil sarajevskim atentatorjem. Ne vem, zakaj naj bi imela slabo vest pred njim.

Odvetni k: Zaradi kateda in — von Schnitzela.

Breda (*ga ostro pogleda*): Potem prej zaradi — tebe! O kadetu sploh ni vredno govoriti, saj ni bilo nič, von Schnitzel pa je bil samo epizoda, majhna policijska preiskava v mojem srcu, ki pa je ostala brez posebnih posledic.

Odvetni k (*ljubosumno*): Torej je vendar bil?

Breda: Bil. (*Odvetni k umolkne in skuša prikriti svojo ljubosumnost.*) Zelo si ljubosumen nanj! Tudi on nate! Sicer to ni nič posebnega, kajti policija je vedno ljubosumna na advokate, ki ji velikokrat pokvarijo marsikatero stvar. Pa tudi narobe se kaj rado zgodi.

Odvetni k (*nervozno*): Ivan je mnogo spraševal po tebi. Rad bi te bil videl. Toda jaz sem mu skušal dopovedati, da Breda ne živi več zanj.

Breda: Torej si me zatožil?

- O d v e t n i k: Zakaj bi ga puščal v iluzijah? Razumel je hitro in samo zamahnil z roko. Nato je precej pikro pripomnil nekaj na tvoj račun.
- B r e d a: Nikar tako ne laži! Roko stran od njega, on je čist, ti pa —
- O d v e t n i k (*ostro*): Kaj jaz?
- B r e d a: Nič! Pusti me! (*Zvito.*) Povej rajši, kdo ga je izdal?
- O d v e t n i k: Kako naj jaz to vem? Sodišče mi ni dovolilo pregledati vseh aktov, ker je bila obtožba osnovana na anonimnih ovadbah.
- B r e d a: Ali jih je bilo res več?
- O d v e t n i k: Ne vem, tako pravijo... Sicer pa je zdaj vse v redu. (*Je stopil k njej.*) Breda, nocoj ostaneš pri meni! Soba poleg moje pisarne naju čaka. Vse polno rož je pripravljenih zate.
- B r e d a (*brezbrižno*): Vem.
- O d v e t n i k: Rešil sem Ivana...
- B r e d a: Zato, da pogubiš mene...
- O d v e t n i k (*jo priklene k sebi*): Ne govori več neumnosti! Nocoj je najina noč. To večerjo sem napravil bolj zaradi tebe kakor zaradi Ivana. Hotel sem, da prideš sem, da govorim s teboj in da se za vedno poslovíš od svojega nemogočega življenja. Ivan pojde nocoj na fronto. Storila si zanj več, kakor je bilo potrebno. Ali se spominjaš, kako si vsa obupana in zbegana pribežala k meni in me prosila, naj ga rešim iz ječe?
- B r e d a: In ti si že takrat izračunal svoj račun!
- O d v e t n i k: Računal ali ne računal, o tem se danes več ne bova menila.
- B r e d a: Kaj pa, če jaz vem, kdo ga je izdal?
- O d v e t n i k (*se smehlja*): Pusti to! Resnice ne bo mogoče dognati nikoli.
- B r e d a: Mogoče pa vendar!
- O d v e t n i k: Ali pojdeš nocoj z menoj?
- B r e d a: Sovražim te!
- O d v e t n i k: Pravijo, da včasih pri ženskah sovražstvo ni daleč od ljubezni, da je včasih sovražstvo — celo ljubezen.
- B r e d a: Cinik!
- O d v e t n i k: Jaz manj kot ti! Zakaj si bila pred štirimi meseci moja? Ali samo zato, ker si me sovražila in si računala z mojim denarjem — ali iz ljubezni?
- B r e d a (*utrujeno*): Ne muči me! Zakaj me vsi mučite? Kaj sem vam storila? (*Odvetnik jo gleda od strani in se samozavestno smehlja. Nato nastopi Slava.*) (Dalje prihodnjič.)

ČLOVEK BREZ KRINKE

ROMAN — FRANCE BEVK

II

Tisti večer je pomenil kratko razdobje v mojem življenju. Nastopili so razburljivi dnevi. Merlak se mi je čudil. „Zdaj verjamem,“ mi je rekel, „da boš ozdravel.“ Kakor da prej ni verjel.

Res sem bil ves izpremenjen. Kakor da mi življenjska radost ni legla le v dušo, ampak tudi v pljuča. Toda videz mojega zdravja je bil le laž. V resnici sem se prav te dni najbolj in kakor nalašč ugonabljal. Počenjal sem take stvari, ko da kipim od prihranjenih sil. Nisem si hotel prikrajšati nobenega užitka. Kopal sem se v reki, letal na izletih, kadil in ponoči pozno legal k počitku. Pogosto me je silil kašelj, a sem se na vso moč zadrževal. Živel sem kakor v neki omotici.

Dà, saj tudi Lidija ni mogla prikriti izpremembe. Oči so ji vse drugače gorele. Na obraz ji je legel poseben izraz, zdela se mi je ljubka. Kadarkoli sem odhajal zdoma, sem jo srečal v veži, na stopnicah ali na vrtu. Kadar je gospa Helena odšla v mesto, je Lidija z raznimi izgovori ostajala doma. Bila je bistra v iznajdljivostih, z lahkoto si je izmislila vsakovrstne pretveze.

Ta igra naju je zabavala, postajala sva drzna. Ni mi bilo mar, če so naju zalotili v razgovoru na stopnicah. Tiste dni me je to le redkokdaj razburjalo. Morda edino tisti posebni pogled v očeh tašče. Imela je bistre oči. Menda ona edina ni verjela v moje navidezno zdravje. Služkinji je naročala, naj me vprašuje, kako se počutim. Tega mi dekle ni povedalo, a sem uganil. Po hišnem zdravniku me je dala zvijačno preiskati. Gredoč po cesti me je srečal in me, ves v skrbeh za moje zdravje, povabil na dom. Bil sem sit zdravnikov in zdravil, a dobra volja me je zapeljala, da sem mu sledil. Pol ure me je mučil, a nisem mogel uganiti prave sodbe v njegovem pogledu. Na vprašanje mi je odgovoril nekaj nerazločnega. Toda zareklo se mu je o tašči.

„Ali vam je ona to naročila?“

Ni mogel tajiti. Pozneje sem zvedel, da je dala preiskati tudi Srečka. Da ji je bil zdravnik zapovedal, naj ga drže daleč od mene. Res ga niso več puščali v podstrešnico. Gospa Helena ga je vodila po več ur na dan na izprehod. Nanj je polagala vse, bil je bodoči dedič njenega premoženja. Ne, tega jim nisem zameril... Lidija se je bila baje odločno uprla vsaki preiskavi.

Perhavčevi so hodili vsako leto v začetku julija na svoje posestvo na Vipavskem, kjer so ostajali čez poletje. „Na letovišče“, kakor so se ba-

hato izražali. Tisto leto so se odločili za odhod že zadnje dni maja. Ni bilo težko uganiti, da so hoteli s tem „rešiti otroka“. In morda tudi Lidijo. Dekla naj ostane doma, da bo skrbela za Lujizo, ki je bila v službi... To je bil spreten račun ženske, ki je ni vznemirjala le moja bolezen, temveč tudi moja radost.

Zmotila se je. Lidija se ji še nikoli ni tako odločno uprla. Odložila je odhod za tri dni, a hči se ni vdala. Lidija je doživela eno zadnjih zmag nad svojo materjo. Tašči se je očitvidno mudilo zaradi otroka. Sodila je, da je vzrok hčerinemu obotavljanju ljubosumje. Gledala jo je s pomilovanjem v očeh.

Z ženo sva ostala sama v hiši. Sama — kajti Lujiza je bila le redko doma. Ko se je Lidija vrnila s postaje, kamor je spremila domače, se mi je zdela zelo razmišljena. Videl sem jo, kako je popoldne lepo opravljena stopila na ulico. Pogledala je na moje okno in se mi pomembno nasmehnila. Obšlo me je rahlo ljubosumje. Splazil sem se za njo. A ko sem prišel na ulico, sem osramočen pred samim seboj krenil k Merlaku, ki je že stanoval v novi hiši.

Bila je že noč, ko sem se vrnil domov. Hišo sem našel že tiho in temno, dasi še ni bila pozna ura. Zapekla me je misel, da morda Lidije še ni doma. Pač. Izpod vrat njene spalnice je sijal ozek pramen luči.

Zgrabil sem za kljuko in naglo odprl vrata. Ležala je vznak na postelji. Roke, ki so ji bile gole do ramen, si je bila podvila pod glavo. Veke je imela rahlo zaprte. Nič se me ni prestrašila, kakor da me je z gotovostjo pričakovala. Počasi je okrenila glavo in se mi nasmehnila.

Moja postelja je bila odgrnjena. To me je silno prevzelo, čutil sem tak naval čuvstev do Lidije, da sem kar gorel. Toda nisem vedel, kaj naj rečem. Lidija je izpregovorila nekaj brezpomembnih besed, da bi zakrila svojo zadrego. Prodrle so mi takrat tako plitko v zavest, da se jih zdaj nič več ne spominjam.

Šele čez pol ure, morda čez uro, ko sva umirjena ležala drug ob drugem, so se mi misli sprostile, kakor da so bile dotlej uklenjene. Razvozlala se mi je beseda. Govorila sva šepetaje. Vendar se mi je zdelo, da sva si nekam tuja. Da hodiva po ovinkih in ne najdeva ravne poti do najinih src.

„Če bi mati vedela“, me je obšla ob mislih na taščo rahla zloba.

Lidija je postala zamišljena.

„Saj se je bojiš tudi ti“, se je nato oglasila.

„Ne“, sem jo kratko zavrnil. Bil sem zadet. „Nisem odvisen od nje. Nisem zato stopil v hišo. Če bi mi ne bilo malo do tebe, bi ne živel tu niti minute.“

„Samo malo ti je do mene?“ se je trudno nasmehnila.

„Ne samo malo“, sem zategnil. Trudil sem se, da bi govoril čisto resnico, a prava podoba moje notranjosti se mi je izmikala. „Nekoliko zaradi tebe, a nekoliko tudi zaradi otroka.“

Ne, to ni bila čista resnica. Vsega bi ne mogel povedati. Kdo je, ki bi nosil na svoji dlani vse tajne vzgibe svojih občutkov? Molčala sva.

„Saj bi lahko stanoval tudi drugje“, sem dostavil čez čas. „Merlak mi ponuja stanovanje.“

„Pa ti ne greš?“

V njenih očeh nisem mogel razbrati, ali se tega boji ali pričakuje. Bil sem v takem nastrojenju duha, da bi bil lahko verjel prvemu kakor drugemu. Ne pojdem. Tega nisem rekel, le odkimal sem.

Objela me je, kakor da se mi s tem zahvaljuje. To mi je odkrivalo njene občutke, a tedaj nisem bil več gladen njenih objemov. Ogenj strasti je bil za silo pogašen, zalivala ga je bridkost, ki jo je bila duša že iz prejšnjih dni polna. Saj Lidiji v tistem trenutku nisem imel kaj očitati, vendar nisem mogel zadržati trpkih besed, ki so mi silile na dan.

„Iz dna srca sem si želel,“ sem rekel pretrgano, „da bi me bili sprejeli kot človeka. Kot svojega človeka, hočem reči. Poslali bi me bili v kako zdravilišče, spregovorili z menoj lepo besedo. Saj bi me to morda rešilo, a ne gre za to. Človek nima samo telesa, ampak tudi dušo. Za to gre. Od telesa, se mi zdi, tako ne morem ničesar pričakovati. Ne vem . . . če bom ozdravel . . .“

Bilo mi je laže. Lidija je ležala vznak. Oči, ki so ji strmele v strop, so se ji napolnile s solzami. Bilo ji je hudo, da je komaj dihala. Čez nekaj minut je obrnila vame zameglele oči.

„Ali sem mar jaz kriva?“

„Ne“, sem se zdrznil. „Ali sem ti očital?“

Molčala je. Taki pogovori so bili za naju nevarni, kakor da se dotikava starih ran. Nekaj mrzlega, tujega je bilo iznenada leglo med naju.

„Oprosti,“ sem se prestrašil njenega nepremičnega strmenja in molka, roko sem položil na njeno laketo, „a komu drugemu naj to govorim, če ne tebi? Ne da bi ti očital, ampak da bi vedela, kako mi je . . . Če me ne moreš razumeti, ne bom več govoril o tem. Naposled je tudi vseeno.“

Kljub dobri volji nisem mogel zatajiti neke trpkosti v glasu. Lidija me je molče poslušala. Zdelo se je, da težko dojema moje besede. Čakala je objemov, a zdaj to . . . Nastala je za nekaj minut grobna tišina . . .

Čez čas sem se zdramil iz razmišljanja.

„Ali mi boš odgovorila po resnici na eno samo vprašanje?“

Pogledala me je vprašujoče. Z očmi mi je povedala, da lahko vprašam.

„Če bi bilo vse tvoje, kaj bi storila?“

Pomolčala je in eno oko zaprla, kakor da z njim prodira v globino svoje duše. Spodnja ustnica ji je za spoznanje drhtela. Vzdihtela je. Videti je bilo, da jo muči moje vprašanje.

„Ali naj bi starše vrgla na cesto?“ je zategnila, ne da bi se ozrla.

„Tega ne zahtevam“, sem se oprl na komolec. „Kdo bi mogel zahtevati kaj takega?“

Ni mi hotela ne mogla naravnost odgovoriti. Zopet sva mirno ležala drug ob drugem in gledala v strop. Nekaj težkega nama je leglo na prsi. Spoznanje, da sva se našla le za trenotek, le telesno, je bilo nad vse bridko. Vedno bo nekaj grenkega med nama. V tem trenutku se mi ni odme knila le duševno, ampak tudi telesno.

Ne, saj ni bilo res, vsaj ne do dna res, kar sem takrat čutil in mislil. Bila mi je vdana, le moje besede so jo bridko zadele. In če bi ji bilo treba izbirati med materjo in menoj, bi se ji bilo neizmerno težko odločiti. Smel bi govoriti z njo o čemerkoli, le o tem ne. S tem sem bil spravlil v nevarnost najino zблиžanje že v prvem trenutku. Potlačil sem grenkost, postalo mi je žal zanjo.

Ozrl sem se po ženi. Dà, saj me je na skrivaj opazovala. S pogledom se mi je dobrikala. Ponudil sem ji roko. Zgrabila jo je, kakor da je ujela bežni trenotek, in se nasmehnila. V očeh je imela solze.

12

Tiste noči, v kateri so se nama menjavale trpke besede s smehom, mi ni žal. Povsem se je ločila od onih noči, ki sem jih bil že preživel z Lidijo. Po posebnem, grenko-sladkem občutju, ki ga še danes rahlo čutim, je bila bolj podobna noči slovesa ko noči svidenja. Poleg vsega mi je razkrila marsikaj, kar sem prej le bežno slutil.

Najino razmerje je bilo poslej še bolj zagonetno kakor prej. Menda sva oba spoznala, da so najine vezi ko pajčevina, a si tega nisva upala priznati. Nekaj časa sva drug drugega varala, da je vse po starem, četudi v globini svojih misli nisva verjela, da je tako.

Četudi nisem več občutil sramotne zapostavljenosti, sem venomer nihal med odporom in ugodjem. Odpor je bil premagan, kljub temu, da mi je na vprašanje, če me ljubi, odgovorila, da ne ve, kaj je ljubezen. Ne po značaju né po vzgoji ni bila zmožna globljih duševnih odnosov do sočloveka. Bila mi je le ljubica. Zavedal sem se važnosti in klavr-

nosti tega razmerja. Bil sem kakor na smrt obsojeni, ki so mu le milostno dovolili še poslednje objeme.

Dobro le — za to se moram zahvaliti svojemu lahkomišelnemu značaju — da sem tako redko pomislil na vse to. Hote sem upijanil dušo. Grenke misli prve noči so mi tu pa tam vpričo Lidije zagorele v očeh. Hlinil sem duševni mir.

Takrat sem res srčno želel, da bi ozdravel. Opustil sem vse, kar bi mi lahko škodilo, hodil sem na solnce. Polt mi je celo malce zarjavela. Toda noči ob Lidiji so slabo vplivale na moje stanje. Hujšal sem, vdrla so se mi lica in oči. Bil sem kakor prazna vreča, kvišku so me držali le še živci. Da sem zelo oslabel, sem tudi njej zamolčal. Nisem je hotel vznemirjati. Imel sem zato še druge vzroke. Lidiji sem se kazal moža, vedel sem, da ji to ugaja.

V hiši se nama ni bilo treba skrivati. Z Lujizo sva nekatere večere prebila v sprejemnici. Ona mi je nekako ugajala. Morda zaradi tega, ker je šibala nekatere moje lastnosti. Pavlina je v materini odsotnosti zopet prihajala v hišo. Sedeli smo ob odprtih oknih, skozi katera je vel hlad z vrta. Niti moje boleznin niti gospe Helene nismo omenili z najmanjšo besedo. Pogovarjali smo se o vsem mogočem, a glavno nam je bilo do smeha. In smejali smo se radi in mnogo.

Ti večeri so me duševno izredno krepili. Bilo je prvič, da sem čutil med temi stenami neko domačnost, ki je v prejšnjih časih še nisem poznal. Bil sem takrat preveč zdoma. Le škoda, da je tista idila tako malo časa trajala. Koliko časa? Ne vem. Morda dva, morda tri tedne.

Najbrže je tašča slutila, kaj se godi v hiši. Morda ji je celo pisal kdo iz soseščine, kajti ne morem si misliti, da bi bila Lidijo pustila popolnoma brez nadzorstva. Hčeram ni zaupala. Nenadno je pisala, naj prideta na deželo Lidija in Lujiza, ki je pravkar nastopila dopust. Pripeljeta naj se v spremstvu trgovca Suvana, ki so ga tudi povabili. „Lidija ne sme ostati doma“, je zaključila pismo.

Zadelo nas je ko strela. Z Lidijo sva se spogledala. Imel sem občutek, da se ne bo upala ustavljati se. Toda o tem nisva govorila niti besede. Le čakal sem, da bi videl, kaj bo storila. Sicer pa je bilo vse odvisno od Lujize.

Ta se je smešno nakremžila nad pismom. Suvan? Vedela je, kaj to pomeni . . . Njo so imeli za najzagonetnejšo v družini, a je nosila najbolj svojo dušo na dlani. V prejšnjih letih sem se le malo zmenil zanjo. Saj je bila še skoraj otrok. Tiste dni sem ji videl do dna, v materini odsotnosti je bila kruto odkrita. Povedal sem že, da mi je nekako ugajala. Vendar je bila izmed tistih žensk, ki bi je ne hotel imeti za ženo. Izobli-

kovali sta jo medvojna in povojna doba. Mati je ni mogla vzgojiti za možitev. Izbirala je — nemirna kakor je bila — vse poklice od zdravnice do učiteljice, a je končala v trgovski šoli. Zdaj je bila že tretje leto v neki odvetniški pisarni. Prikupna je bila, lepa ne. Na videz mirna, a v svoji notranjosti vihrava in nestrpna. V tistih dneh, ko je nastopila službo, si je dala ostriči lase. Kadila je javno cigarete in čisto sama zahajala v kavarno. To je bilo takrat, ko sem bil še jaz mali bog v hiši. Pripomogel sem, da med starši in med njo ni prišlo do kakega hujšega spora. V moji odsotnosti pa so se bile zgodile še druge reči. Gospa Helena ni „mogla trpeti“, da bi se njena hči sestajala z moškimi — bil je samo eden — „kakor kaka vlačuga“. Lujiza je ušla z doma. Mati ni pomislila, da dekle ni odvisno od njene milosti kakor ostale hčere. Peklo jo je, da se hči potika med tujimi ljudmi, a bila je preponosna, da bi jo poklicala domov. Šele na Perhavčevo besedo ji je sporočila: „Oče zahteva, da prideš domov!“ Ne ona, oče. Vrnila se je. Mati je ni več prijazno pogledala.

Od tedaj so jo v hiši le trpeli . . . Nekega večera je ravnodušno pripovedovala, da se je njen prvi ljubček oženil, a zdaj zopet lazi za njo. Ona že ima drugega fanta. Ali ga ljubi? Ne ve. Če jo bo zapustil, se ne bo jokala za njim kakor za prvim. Besede so bile podprte s hladnim razumom, a so me vendar čudno dirnile. In da se bo omožila, je rekla, četudi ona razume zakon vse drugače. In da ve za materino skrb, ki misli, da morajo vse hčere skozi njene roke pred oltar. A ona ne mara Suvana. Tega hribovca — v resnici je bil meščan — s konjskim obrazom in čudnimi zobmi. Menda se je bila njegova mati — zvita starka — spomnila na Perhavčeve. Sin se temu ni upiral. On se ni upiral nobeni stvari, ki je donašala dobiček. Gospe Heleni ta pozornost ni bila zoprna. Le Lujizina samoglavost ji je delala preglavice. Hotela je, da se na deželi seznanita nekoliko поблиže. Dà, ona bi bila še pred grehom zatisnila več ko eno oko, le da bi dosegla, kar je želela . . . Toda Lujizi na pismo ni odgovorila. Še omenila ga ni. Ostala je doma.

Nenadno je treščila tašča v hišo. Še dobro se spominjam tistega dne; bilo je prav po nevihti. Ceste so bile sprane, pretoki niso mogli pogoltniti kostanjevih mladik in listja, ki ga je bilo oklestilo. Priroda je bila tako umita, zelenje živo. Od neba, ki se je bilo učistilo, in od zemlje je je vel hlad. Srečal sem jo na vrtu. Premerila me je z vprašujočim pogledom. Morda je bila tudi troha očitanja v njenih očeh. Ni mi bilo do tega, da bi se ji rogal, vedel sem se ravnodušno. Dva dni je ostala v hiši, a ves čas sem se ji kar najmanj prikazal pred oči. Toda čutil sem, kako je ob njenem prihodu leglo neko tesno občutje med stene.

Bila je razkačena. Na Lujizo je vpila, da je bila zaripla v obraz. Lidiji je nekako prizanašala, a ji ni nehala prodirati v oči. Čemu da nista prišli? Suvan je že tri dni pri njih. Če bi to bila vedela, bi ga ne bila vabila. „Ali mi ne bosta odgovorili?“ Lidija je molčala.

Lujiza je obljubila, da pojde, če gre tudi Lidija. Ta me je obupno iskala z očmi. Nisem je podprl niti s pogledom. Naj se sama odloči, sem mislil. Saj sem vedel, kako se bo vpricho matere odločila. Preden so se odpeljali, sem odšel v mesto. Nisem se ji več pokazal.

In vendar mi ni šla izpred oči. Nekaj dni prej mi je bila povedala, da je najbrže noseča. Novica — četudi je bila negotova — me je navdala z veseljem. Hkrati me je obšla neka bojazen. Spomnil sem se njenega vprašanja: „Če bova imela otroka, ali bo bolan?“ Zavzel sem se bil nad tem vprašanjem. Na to prej nisem mislil. V duhu sem naglo preletel vse, kar sem bil dotlej bral. Dà, otrok bo zdrav, le paziti bo treba nanj. Takrat sem v to verjel. Ob Lidijinem odhodu se me je pollaščal dvom. Ne vem zakaj, a po njenem odhodu me je mučil občutek, ki si ga s hladnim razumom nikakor nisem mogel razložiti. Občutek, da je najin otrok v resni nevarnosti. Ne ona, ampak otrok.

Zaradi Lidije sem se vznemirjal le, ker je bil v njeni bližini Suvan s svojo zahrbtno drznostjo. Saj takrat si nisem mogel misliti, da bi se mogla zaljubiti vanj. Spomnil sem se tistega dne, ko sem jo videl vstopiti v njihovo trgovino. Z očmi sem ujel njegove trgovske poklone in nasmehe. Takrat se nisem zmenil za to. Toda zdaj mi neki grenki občutki niso dali miru. Vendarle se mi je bila v zadnjih nočeh prirasla na dušo. Že sem se hotel odpeljati, da bi jo videl, ko se je nenadno vrnila vsa družina.

Bil sem zdoma, ko so se pripeljali. Začudil sem se, ko sem našel doma odprta vrata in slišal tekanje po kuhinji. Taščo sem srečal v veži, a šla je mimo mene, ne da bi me pogledala. Oprezoval sem za Lidijo. Ni je bilo videti ne slišati. Srečko je pricapljal po stopnicah, obstal za vrati in me gledal. Vzel sem ga v naročje.

Vpraševal sem ga, kje je bil in kaj je doživel, pri tem sem mislil na Lidijo. Odgovoril mi je zateglo, počasi, pri tem je gledal skozi okno. Zdelo se mi je, da mu skrb in žalost ležita na obrazu.

„Kje je mati?“

„V postelji. Bolna je.“

Gledal sem, kakor da ne morem verjeti. To je torej vzrok njihove prezgodnje vrnitve.

„Kaj ji je?“

„Padla je.“

Več mi otrok ni znal povedati. Spustil sem ga na tla, nisem se več menil zanj. Še opazil nisem, kdaj je izginil iz sobe. Lidija bolna in nihče mi tega ne pove! V minulih tednih sem se bil že odvadil misli, da sem zadnji v hiši. Lidijina bolezen me je skrbelo.

Stopil sem v spalnico. Gospa Helena se je zavzela nad mojim prihodom, a se nisem zmenil zanjo. Žena je ležala v postelji, glavo je imela obvezano. Bila je mrtvaško bleda. V sobi je dišalo po bolnišnici, pravkar je bil odšel zdravnik. S plahim pogledom se je ozrla name.

„Saj ni nič hudega“, je rekla in ustnice so se ji spačile na jok.

„Bolje je, da greste“, se je oglasila mati. „To jo le razburja.“

Lagala je. Lidija je bila vsa iz sebe le zaradi srčne stiske, ki je takrat nisem mogel slutiti. Saj je lahko videla, da sem se prvič s čisto mislijo zbal zanjo. Pesti so mi visele stisnjene ob telesu. Opazil sem, da me tudi ženine oči prosijo, naj odidem. Vdal sem se. (Dalje prihodnjič.)

PISMA IVANA CANKARJA MENI

FRAN GOVEKAR

Dragi! —

8

Gledé Aškerčevih „Novih poezij“ Te prosim, da me opravičiš. Težko mi je bilo, da si se obrnil baš name. Ti veš, da Aškercerka jako visoko cenim in da po mojem mnenju razen Zupančiča zdaj ni pesnika, ki bi se mogel meriti z njim. Ali ako bi hotel biti v svoji kritiki odkritosrčen, bi moral povedati nekaj reči, ki je v sedanjih razmerah boljše, da se zamolčijo. Dokler napadajo Aškercerka klerikalni idiotje, bi bilo neoportuno, da bi mu tudi mi prihajali z očitki in mlačnimi ocenami.

V najnovejši njegovi zbirki je nekaj nenavadno krasnih pesmi (n. pr. tista romanca o Ketteju, „Premogarjeva pesem“, nekatere iz „Dnevnika“ itd.), poleg teh pa so stvari, o katerih se samó čudim, da jih je mogel Aškerc sprejeti v svojo knjigo („Moderna balada“, „Pustna balada“ itd.). Vrhutega Ti mora biti tudi znano, da so moji nazori o poeziji in o umetnosti sploh precej drugačni kot Tvoji in Aškerčevi in da bi se torej, če bi hotel biti pošten, ne mogel izogniti besedam, ki bi nikomur ne bile ljube; niti meni ne. In napósled: Aškercer je pisal o meni prelaskavo kritiko; da bi jaz storil zdaj isto, bi izgledalo, kot da mu hočem vračati komplimente za kompliment. — Sitno mi je, da Ti moram to pisati; toda jaz upam, da me boš prav razumel; še enkrat ponavljam, da spoštujem Aškercerka kot nobenega družega naših literatov in da nikakor nisem med tistimi, ki mu na tihem zabavljajo, na glas pa mu slavo pojó.

Ako si mu povedal, da si naprosil mene za oceno, sporoči mu *célo* mojo opravičbo in jaz sem uverjen, da mi ne bo zameril. — Vzrok, da Ti v tej zadevi takó pozno pišem, je tá, da sam nisem vedel, kaj bi storil. Naposled sem se odločil in mislim, da je takó najbolje. —

Kaj počnem? Dela imam mnogo. Poslal bi bil „Zvonu“ že te dni dvoje novel, toda posodil sem jih Zupančiču; jutri mi jih vrne in potem jih takoj odpošljem. „Životu“ sem poslal že v ponedeljek nekoliko pregledane in korigirane „Jesenske noči“. — Zdaj imam par črtic že napisanih, ali ne dam jih nikamor; kadar jih bo 15—20 jih izročim „Matici“. — Živim zeló solidno; domov prihajam zvečer ob osmih in ogibljem se vsake družbe; tudi ne pišem nikomur nič.

Radoveden sem, kako bo vspel „Ruda“, če ga bodo igrali. Jaz bi želel, da bi igral glavno ulogo Ineman; škoda, da ni Slavčeve; ona bi igrala Ano. No, — naj napravijo, kakor se jim zdí. — „Dram. društvu“ sem še nekaj dolžan; pisal bom, da naj mi pošljejo, če imajo kako poštno nemško ali francosko igro, da jo prevedem. — Svojo veseloigro sem na sredi prekinil, toda o svojem času bo že dovršena. — Za svoje tri novele nisem dobil založnika; dve pošljem torej „Zvonu“, a jedno sem poslal „Životu“. Jaz mislim, da dobim od „Zvona“ polovico honorarja; pisal bom morda dr. Tavčarju o tej stvari.

Novega ni nič.

Pozdravlja

Te Tvoj stari

Ivan Cankar

24. II. 900.

Wien, XVI. Lindauerg. 26. II. 19.

Svojo prvo dramo, „*Jakoba Rudo*“, je poslal Cankar Milčinskemu; uprizorili so jo prvič šele 16. marca, pol meseca pred zaključkom sezone, ki je trajala takrat vsako leto le do 1. aprila. Pri premieri so igrali: naslovno vlogo Ignacij Borštnik kot gost iz Zagreba, Broža naš tedanji režiser, igralski učitelj in glavni igralec Rudolf Ineman, Ano Ogrinčeva, Marto Avgusta Danilova, Dolinarja Rudolf Deyl, Koželja Danilo in Almo Irma Polakova. Drugič so jo uprizorili šele 13. oktobra z istim osebjem; le Inemana je zamenjal Ivan Kovačič iz Zagreba. Borštnik je bil namreč uprizoril „*Rudo*“ na čast slovenskih gostov, došlih na hrvatsko-slovensko umetniško razstavo, enkrat tudi na zagrebškem odru.

S svojo „veseloigro“ misli Cankar že na svojo novo komedijo „*Za narodov blagor*“.

Dragi Govekar!

9

Jaz še nisem čital „Sl. lista“, a odgovarjam Ti takoj, da nisem z vsemi temi kritikami in feljtoni po klerikalnih listih v nobeni, a čisto nobeni zvezi! Z bratom si dopisujeva poredko, z Mazijem sploh ne; o njem nisem vedel, da je v Ljubljani, a da je moj „protektor“, še manj.

— Ali kar sem rekel o kritikah mojih različnih spisov v „Narodu“, pri tem ostanem; jezil se nisem bogve kako ob nobeni, ali človek se vendarle namrdne, če mu kravjek zasmrđi. Sam veš jako dobro, da prinaša „Narod“ vse drugačne „ocene“ o najbolj neslanih burkah, o najplitvejših poezijah Ganglovih, o „izvirih sreče“ in sploh o delih, ki niso baš moja. Jaz odklanjam „somišljeništvo“ Levčevo in moj prijatelj ni bil nikoli; šele Ti si ga krstil za tacega. In ravno to sem Ti zameril — nič družega! — da izročáš kritike o mojih spisih ljudem, o katerih je znano, da me osebno mrže. —

Da je nekaj veselega na teh čudnih estetičnih kaplanih, imaš prav. Kaj tacega tudi jaz še nisem videl. Doletelo me je v teku mojega viharnega življenja že mnogo nezgod, a nisem se kljub temu nadejal, da bi se kdaj takó globoko pogreznil. Veselim se že naprej na imenitno razočaranje, ki ga napravim jeseni g. Kalanu — (katerega imam osebno jako rad). Pišem namreč veliko godljo, 1 % romana, 99 % satire in zabavljanja; zavrgel sem vsako krščansko tehniko in vso ljubljansko dostojnost, — to Ti bo nekaj groznega! Že pol leta sem si notiral vse, kar mi je prišlo na um debelega, kislega in slanega; en „Vorgeschnack“ imaš v tisti „pravljici za lahkomišelné ljudi“, ki sem jo poslal „Zvonu“. A tam je še vse preveč sentimentalnosti. — Schwentner mi je že naprej obljubil, da vzame ta roman v svojo založbo. — Za „Narod“ Ti bom težko kaj poslal, ker te črtice, ki jih imam, izročim najbrž „Matici“; dve sem tako že vzel stran ter sem jih poslal „Životu“.

Če misliš, da se mi godi dobro, se zelo motiš. Ali kakor sem životaril prej, — takó vendar ni več. Delo, ki ga imam pri čifutu Grafu, obstojí v tem, da mu referiram o interesantnih člankih iz slovenskih, hrvatskih in srbskih listov. To mi vzame kako uro na dan. Poleg tega pišem časih parotic za bedasti „Süden“. Honorar — 30 fl mesečno. Iz tega vidiš, da sredi svojih dolgov nisem postlan na rožicah in da se moram odpovedati večerji in vsem drugim nasladam tega svetá, če ne maram delati novih dolgov.

Za tisti dve noveli, ki sem jih poslal „Zvonu“, sem zahteval 25 fl; če mi jih dadó, ostane za dolg vendar vsaj še 20 fl. Reci Kopitarju, da naj mi plača vselej polovico in pisal vam bom, kolikor boste hoteli. Tacih sentimentalnih sanj kot so „Jesenske noči“, Ti ne bom pošiljal; tudi jaz sem se jih namreč že naveličal.

Ti vendar ne misliš resno, da bi se jaz poklerikalil? Povej mi, — ali si našel v „Rudi“ le eno besedo, ki bi le količkaj namigavala, da jo je zapisal krščen človek? Jaz se ne spominjam na nobeno. Sploh pa sem od Schwentnerja zahteval, da naj mi pošlje dramo, predno bo tisk zvršen — in napravil bom najbrž neko veliko hudobijo, če me do tedaj

ne mine razpoloženje. — Maziju sem celó hvaležen, da se je zavzel za moje delo, ga prepisal itd. (kakor mi piše Schwentner), a kaj je pravil v „Sl. listu“, tega še ne vem. Da je Škrjanec to, kar je, sem Ti povedal jaz že davno, a Ti si ga negoval na svojih prsih; jaz ga nisem maral nikoli, zakaj kdor piše takó neumne pesmi, niti pošten človek ne more biti.

Še nekaj za sklep: zadnjič sem pisal zopet — komu? — „pis. podp. društvu“; s svojo trdovratnostjo sem jih takó panal, da mi niti ne odgovoré. Pišem še enkrat; jaz ne vem, zakaj sem se jim takó zameril. Ti si Ganglov prijatelj; ozmerjaj ga; 20 fl. bi mi pač lahko poslali; drugače jim ne bom dal mirú niti v spanju.

Zdajle nimam več časa; hotel sem Ti napisati daljše pismo ter govoriti o nekaterih stvaréh; — storim to v prihodnjem pismu. Kar se tiče tiste revije, o kateri govoriš: — pri listu, čegar urednik bi bil V—c, bi jaz ne sodeloval, a najbrž tudi Zupančič ne. Novega beletrističnega lista pa je treba — zakaj „Zvon“ ni tak, kot bi moral biti. Naj odpravi vsaj svoje „korektorje“.

Z iskrenim pozdravom

2. IV. 900.

Ivan Cankar

10

Dragi!

Danes šele mi je poslal Schwentner Ketteja; oceno prejmeš do sobote, tako da jo boš objavljaj lahko prihodnji teden. — Nekaj pa Ti moram povedati. Schwentner bi ne bil mogel napraviti večje neumnosti, kot da je dal vrediti Kettejevo zapuščino in napisati vvod Aškercu, najnerazsodnejšemu kritiku slovenskemu. Vrejene so pesmi vihravo (celo „popravljalo“ se je!) — izpuščenih je nekaj *odličnih* pesmij — (jaz in Zupančič jih pozna na pamet), — a vvod je za Ketteja naravnost *žaljev* ter je nas pesnikove čestilce *ogorčil*. Aškercu se mora mnogo odpustiti, — te zadnje *pregrešne* nerodnosti pa se mu ne more odpustiti. Kette da je „čeden“, „čitanja vreden“ (lesenswert!) . . . tista bedasta reklama v poslednjem odstavku — fejj! In životopis! Takó se ne piše o življenju pesnika, ki stoji ob strani Prešernu, a visoko nad Gregorčičem, Aškercem itd. Sramota je to — punktum! —

Ne boj se, da bi pisal takó za „Narod“; opomnil bom pač nalahko nekatere nedostatke; — Aškerc pa mora vendar vedeti, kakó se sodi o njegovi oceni Ketteja, zató Te prosim, da mu o priliki poveš, kaj sem Ti pisal, da mu pokažeš to pismo. Mogoče je, da bom v kakem drugem listu povedal tisto, kar bom v „Narodu“ zamolčal. Aškerc misli, da ga ne spoštujemo več, da smo ga „vrgli med staro šaro“ (njeg. besede), — a narobe je res! Danes kakor pred leti vemo vsi, da so njegove balade

nedosežne, — toda kar dela v zadnjem času, je globoko pod prejšnjimi njegovimi deli in kdor ga hvali zaradi teh stvari, se hlina in laže. Mi pa se nečemo lagati in smo baš zategadelj Aškerčevi boljši prijatelji, kot tisti hinavci, ki plešejo zamaknjen kankan pred njegovimi zasekanimi in zarezanimi umotvori. Naj se pové, kar je.

Mene je bilo sram, ko sem čital „umirajočega Bura“ in rajši bi se obesil kot da bi zapisal svoje imé pod takov zmazek. Prišel je takó daleč, da se drugi ženirajo namesto njega. To kaže, da smo njegovi prijatelji in častilci, ker nam je *težko*, da se zmirom zopet znova osmeši. Pismo, ki ga je pisal te dni Zupančiču, bi mu vzelo polovico slave, da bi biló natisnjeno kedàj v njegovem životopisu. Kaj tako naivnega, neizmerno *otročjega* še nisem čital. O kritiki nima najmanjšega pojma. Ko piše o znanih „kadirnicah“ praša (dunajske literate): „Kaj hočete, da Vas grajamo?“ — Vraga, mi nočemo čisto nič!! Brez prijateljstva in brez sovraštva naj se pové, kaj je stvar v *resnici* vredna, in ne kaj je vredna šele v osebnem razmerju med kritikom in pisateljem. To se je postavil popolnoma na stališče žužnjavega Gangla, ki hvali enkrat (Aškerca) takó, da prime človeka driska; a drugikrat zopet bléde od zavisti (ko je ocenjal „Rudo“).

Kette je mrtev; Aškerc ni imel njegove osebe pred očmi in zató ni vedel, kam bi se dejál. Najkomodneje je v takem slučaju, da se spravi pesnika v tisti predál dvomljivih veličín, ki se hvalijo z najnavadnejšimi in najcenejšimi frazami, a ki ne stojé prav za prav nikjer: — *pod* priznanimi velikani in morda *nad* literarnimi smetmi. Da je imel res o njem nekako take pojme, dokazuje *nečuvvena predrznost*, da je *izpuščal* pesmi, a da je milostno vsprejete *popravljal* (!). Jaz bom v „Narodu“ zahteval, da se tiste pesmi *nemudoma* natisnejo v „Zvonu“ ali kjé drugjé. Vsako črko, ki jo je napisal Prešeren, objavljamo s hru-pom in truščem, — to je prav! V Ketteju pa se jednostavno črtajo umotvori, čijih eden sam verz ima več vrednosti kot (izvzemši Zupančiča) vse tiste „pesmi“, ki jih je priobčil letošnji „Zvon“ in gotovo več kot Ganglovi zbrani spisi. No, upam da izide drugi natisek in takrat se mora Aškerčev vvod jednostavno *izpustiti*, a pesmi naj se vredé, kakor treba! —

Kakor vidiš je res, da zabavljamo; ali jaz mislim, da delamo ob jednom celó *več* (relativno seveda) kot Ljubljančanje. Saj imate zdaj za „Zvon“ dvoje mojih novel; kadar izideta, pošljem kaj družega. Svojo komedijo bom izročil zgodaj, — takó da bo prišla na oder že lahko v oktobru ali novembru. Tudi za Prešernov večer mislim nekaj malega napraviti, a prej moram pisati v tej stvari prof. Levcu. —

Jelovšek mi je poslal „Simfonije II.“; velika pretíranost, ali nekaj je vendarle v njih. —

Zdaj imam v svojem stanovanju mnogokrat precej družbe; Zupančič, Kraigher, Bäßler itd. prihajajo k meni; tako prijetnega kabineta še nisem imel.

„Narodov“ članek o češki obstrukciji je bil jako dober; jaz sem se sicer upiral, a (za denar!) sem moral vendar skvasiti par klobas proti Čehom in za tiste bedaste železnice, ki me čisto nič ne brigajo. Če vse ne vara, ostanemo v šmarnu (z dvema r); kadar se spomnim naših poslancev, dobim krč od jeze in sramote. (V ostalem — združil sem vse skupaj v eno osebo ter jo postavil v ospredje svoje komedije.)

No, Bog Te živi!

Tvoj

Ivan Cankar

Dragi! —

II

V stvari Kettejevih pesmi Ti v „Narodu“ seveda ne bom nič odgovarjal; težko se je prepirati z *urednikom*. Pisal bom v kak drugi list, a čisto molčati ne maram. Očital si mi, da „nisem storil nič za svojega prijatelja“, ko dobro veš, kako je bilo in kako je. Vi ste bili v Ljubljani, — imeli ste torej časa in priložnosti, da zberete Kettejeve pesmi; če s „takimi tiči“, kot je Štefe, tudi v tem slučaju niste hoteli občeovati, tedaj je to vaša krivda. — Aškerc je seveda res izpuščal, — saj zatrjuje to sam v vvodu; lagal se menda ni. Čemu tajiš zdaj take reči, — saj je izpustil celó eno sonet, ki je bil že natisnjen v „Zvonu“. Tudi na Kettejeve besede, ki jih je govoril na smrtni postelji, se ni smelo gledati. Prešeren je dal svoje pesmi sežgati, — in nad Kettejevo posteljo je menda visel molek . . . Priznavaš, da je Aškerčev vvod ponesrečen, a v „Narodu“ ga hvališ. Ste res čudni ljudjé! — Če „tam doli“ moja kritika ne vgaja, je pač majhnega pomena; mnogo mojih stvari že „tam doli“ ni vgajalo. Radoveden sem, kako si Ti tako kritiko predstavljaš, — radoveden sem, kaj bi se dalo na Ketteju grajati in kóga naj bi se dandanes hvalilo, če naj se ne hvali Ketteja. V teh rečeh — oprosti — dam več na svojo sodbo, kot na sodbo Tvojo in celó še na Aškerčevo, ki ga *d a n e s* ne cenim višje od Gangla.

„Zvon“ je čisto bankrotiral; poglej zadnjo številko! To je že preneumno! Nič slabši urednik bi ne bil — Štefe. In na uredniku je ležče! — Pa smo se pritoževali zaradi Bežka! — Posebno pesmi si oglej ravno v tej zadnji številki in potem pomisli, če je človek s takim kriterijem sposoben, da vrejuje pesmi Kettejeve. Noben dijaški list bi ne natisnil stvari Robidovih in Radičevih; te poslednje so naravnost gusne.

Kako to, da je Zbašnik umaknil svojo igro in da so se vsi „nazaj potegnili“? Zdaj tudi jaz nimam velikega veselja. In Ti nisi nič napisal? — No, vložil bom svojo reč vendarle, in sicer v kratkem; že zategadelj, ker je na nji že nekaj dolgá. Strašno, ne? —

Za „Narod“ Ti pošljem kratek feljton o — Zofki Kvedrovi. Bi ga že poslal, pa mi je neki človek — jurist Varl — odnesel Jelovška in Zofko in jaz zdaj ne vem, kje naj ga lovim.

Pisal si mi, da mi pošljejo honorar obenem s Tvojim pismom. Nisem dobil nič; prosim, izposluj, da dobim te dni, — pred koncem tedna. Deseti je že zdavno, — a desetega sem zmirom že suh.

Pozdrav!

Ivan Cankar

16. VII. 900.

XVI. Lindauer-Gasse 26. II. 19.

Opombe k 8., 9., 10. in 11. pismu. Od 7. pisma (z dne 17. oktobra 1899) do 8. je velika vrzel, ker je, žal, izgubljenih več pisem. A tudi med 8. in 9. pismom ni zveze. Zaradi E. Ganglove ocene Cankarjeve prve drame „*Jakoba Rude*“ je bil „*Slovenski list*“ dne 31. marca 1900 objavil nepodpisan feljton z naslovom „*Kartel mej našimi modernimi literati*“. V njem nekdo med neokusno in zlobno osoljenimi zafrkacijami opisuje nastanek Ganglove kritike zgolj iz svoje hudobne fantazije. Očividno so se neznanci trudili, da Cankarja z lažnimi izmišljotinami nahujskajo proti Ljubljancanom. Žal, da je Cankar poročal o hudobnih spletkah pač svojemu bratu, ne pa tudi meni ali Aškercu. Šele iz citatov Cankarjevih pisem na Karla Cankarja v Opombah k Zbranim spisom (n. pr. 1. zvezek, str. 326.) sem torej zvedel za ves dialog, ki ga nisem nikdar imel z Vladimirom Levcem. Ta dogodek v uredništvu ali oni v Perlesovi gostilni (3. zvezek, str. 346. in 347.) je podla laž v celoti in posameznostih.

Jaz sem prvi prigovarjal Cankarju, naj izda svoje izbrane pesmi („*Erotika*“), jaz sem povedel Cankarja prvi k Lavoslavu Schwentnerju in posredoval, da je izdal njegove „*Vinjete*“ in jaz sem o teh dveh knjigah, kakor o „*Rudi*“, v „*Narodu*“ kar najbolj laskavo poročal. Ponovno sem pisal o njih „*slavospeve*“, kakor pravi dr. Izidor Cankar. Da pa spričo premnogih dnevnih uredniških poslov nisem utegnil pisati sam še kritike (saj sva ves list dan na dan morala napolniti skoraj sama z M. Malovrhom), mora razumeti vsakdo, ki je kdaj delal pri dnevniku v enakih okoliščinah kakor jaz. Mnogo časa mi je jemalo tudi dopisovanje z dopisniki in konferiranje s sodelavci za razne stroke. Dragotin Jesenko, Engelbert Gangl, Vladimir Levec, Anton Aškerc, Fran Milčinski in še drugi so mi bili po svojem delu, znanju in značaju dovolj kvalificirani in zato vedno dobrodošli stalni sodelavci. Kar so napisali, so podpisali ali signirali ter so torej za svojo sodbo tudi moško odgovarjali. Vplivati nase ali pustiti, da jim urednik sodbe črta ali izpreminja, prav tako ne bi dovoljevali, kakor ne dovoljuje nihče!

Vladimir Levec in Ivan Cankar sta vedno, mnogo in prijateljsko občevala, dasi se v vseh nazorih — kakor se nihče z nikomer — nikoli nista zlagala. Šele iz citata v 1. zvezku Zbranih spisov (str. 326.): „Gov. ni naročil Zupančiču

ničesar, pač pa L(evcu), o katerem je vedel, da me ne more videti, odkar sem ga v neki dunajski kavarni osebno razžalil, ker sem mu razkril, da je tepec“, sem zvedel za incident. Zakaj vseh neštevilnih osebnih razžalitev in vseh „tepecov“ po dunajskih kavarnah resnično nisem zasledoval; bili so tako navaden pojav, da se zanje nismo več brigali in jim nismo mogli pripisovati nobene važnosti. Cankar je bil pač žaljiv vsak trenotek in v psovkah neizbirčen, a vse je naglo pozabil ter bil z opsovanci zopet ljubezniv in prijazen, kakor da se ni nič zgodilo. —

Izmed dveh novel, ki ju je poslal Aškercu za „Zvon“, je izšla ena: „Smrt kontrolorja Stepnika“ v 6. številu. 1900. Naslova druge novele ne vem. — Josip Kopitar je bil vodja vseh upravništev listov, ki so se tiskali in izdajali v Narodni tiskarni. Resnični upravnik pa je bil Ivan Lavrenčič, član upravnega sveta delniške družbe, ki pa se je tudi moral ravnati po željah predsednika dr. Tavčarja. Preden je torej urednik kateregakoli lista dosegel, da je Kopitar res odposlal kakemu sotrudniku honorar, zlasti pa predjem, je potekel včasih tudi ves teden ali — v primeru, da odločilnih gospodov ni bilo v Ljubljani — še več časa.

Mazi Josip je bil kot bivši realec v Ljubljani ožji tovariš Cankarjev, ostala sta si prijatelja tudi na Dunaju. Mazi, bivši načelnik banske prosvetne uprave, je danes direktor gimnazije v Ljubljani. Spisal je več učnih knjig za srednje šole.

Vihar, ki je nastal zaradi „Jesenskih noči“, se je unesel, in Cankar sam piše, da se je „takih sentimentalnih sanj tudi že naveličal“ ... na svoj grom in tresk z dne 24. avgusta (glej 6. pismo) pa je docela pozabil. —

Da bi se Cankar „poklerikalil“! Mesto se nanaša na sumljivo hvalisanje „Jakoba Rude“ v „Sl. listu“ in „Slovincu“, na kritike, ki jih je v pismu na Aškercu sam označil kot „ugodne samo iz postranskih, farizejskih namenov“ (gl. 3. zvezek Zbr. sp., str. 351.).

Ivan Škrjanec, jurist, pesnik in črtičar, mi je začel pošiljati za „Narod“ nenadoma daljše novele, ki jih zaradi njih lirične zmedenosti, vsebinske praznote in stilne okornosti vzlic vsemu svojemu trudu, s katerim sem jih pilil in prirejaj, nikakor nisem mogel objaviti. Užaljen se je Škrjanec umeknil k „Slovincu“, napisal 23. marca 1900 za ta dnevnik kritiko o Cankarjevih treh knjigah in ostal „Slovenčev“ dopisnik pod šifro I. Š-c do svoje zgodnje smrti. Na Škrjančevo samoljubno, iz tuberkuloznosti potencirano maščevalnost se nanaša Cankarjeva opazka. Res je, da sem Škrjanca z dijaško dunajsko „Vesno“ uvedel v književno delovanje, mu ocenjeval in popravljaj rokopise v stihih in prozi in priobčil tudi v „Narodu“ včasih kak njegov leposloven feljton.

List, ki naj bi mu bil urednik V-c, je menda Dragotin Hribarjev „Slovan“. Morda pa se motim.

Afera s Kettejevimi Poezijami je bila ena izmed najmučnejših. Sam Kette in vpričo mene na smrtni postelji naprosil Aškercu, naj uredi in izda njegove izbrane in tudi že vsaj približno urejene pesmi. Schwentner ni torej napravil nobene „neumnosti“, ko je sprejel za urednika Kettejevih Poezij Aškercu z istim zaupanjem in spoštovanjem, s katerim je Kette odlikoval dolgoletnega svojega urednika in mentorja. Kette je želel, da se izdajo le njegove izbrane pesmi, ki jih je izročil Aškercu vpričo mene v malem zaboju; Aškerc in

Schwentner pa sta po poetovi smrti sklenila, da naj se Kettejev izbor kolikor možno popolni še s pesnitvami, ki jih je bil Kette sam izpustil. Obrnila sta se na vse znane jima osebe, ki bi utegnile prispevati za razširjeno zbirko, in sta res dobila nekaj prispevkov. Med temi tudi varijante. Zakaj nista Cankar in Zupančič poslala „nekaj odličnih pesmi“, ki sta jih „poznala na pamet“, a jih Aškerc ni poznal in jih ni od nikoder prejel, tega že davno ne vem več. Še danes pa dvomim, da bi si bila Cankar in Zupančič tako točno zapomnila več ostalih pesmi, da bi jih bil Aškerc lahko uvrstil med docela avtentične Kettejeve tekste.

Dogovorno s Schwentnerjem je Aškerc hoté izpustil Kettejeve mladinske pesnitve, ki jih je bil Kette objavil pod psevdonimom „Siluška“. V uvodu je Aškerc to povedal z besedami: „Te (otroške) pesmice se za sedaj niso sprejele v zbirko. Če bo treba drugega natiska, sprejmejo se tačas.“

Kette da je „čeden“ — piše Cankar. Ali Aškerc je zapisal: „Kette je spesnil nekaj prav *čednih balad in romanc*. Vendar je naš pesnik pretežno lirik. In med njegovimi lirskimi pesnitvami leže pravi biserji, ki delajo naši literaturi vso čast. Na vrhunec pa se je popel Kette s svojo liriko v svojih sonetih... zato moramo soditi našega mladega Ketteja posebno po njegovih duhovitih, globoko občutenih sonetih.“

Kje je našel Cankar „žaljivosti“ in povod za „ogorčenje“ nad „pregrešno“ Aškerčevo nerodnostjo? — V tisti „bedasti (!) reklami v poslednjem odstavku“ (uvoda)? Kako pa se glasi ta stavek, ki ga je Cankar kvitiral s „fej!“ —?

„Jaz sem s tem izpolnil oblubo, ki sem mu jo bil dal na smrtni postelji,“ — je zapisal Aškerc — „da uredim njegovo književno zapuščino, če bo treba; rojaki pa se našega prerano umrlega pesnika sedaj ob obletnici njegove smrti ne morejo lepše spominjati, kakor če si omislijo njegove čitanja vredne poezije.“

„Čeden!“ „Čedne balade in romance“... Kranjec in Štajarec se nista razumela. Zakaj beseda „čeden“ pomeni po Pleteršniku na vzhodnjem Štajarskem in v Slovenskih goricah — lepo in bistroumno! In to je Štajarec Aškerc pač hotel reči...

Kako težko je bilo zame, ki nisem mogel Aškercu zaradi Ketteja ničesar očitati, saj sem videl, s koliko vnemo je urejal in zbiral ter kako nesebično se je trudil, da izidejo *Poezije* v čim lepši obliki. Da sem zato občutil krivico, ki jo dela Cankar Aškercu, je pač uvidel Cankar sam. Kruto užaljenemu Aškercu sem bil za Cankarjevo kritiko dolžan zagovor. In napisal sem ga po opombah urednikovih in založnikovih. Da je Aškerc na založnikovo željo izpremenil v „*Pesmici o pisarju*“ verz: „Ko k ljubi legel je“ v „In ko objel jo je“, res ni bilo vredno takega hrupa. Zakaj je v VII. gazeli izpustil po vsakih dveh stihih ponavljajoči se vzklik: „Jaz bom pop!“ in v 5. kitici zamenjal „Jaz bom pop“ v „Jaz bom mašnik“, nisem menda vedel in ne vem. Morda je imel Aškerc več različnih prepisov; vsekako je ta VII. gazela v drugi izdaji izšla izpopolnjena. „Čez vse mere predrzna pregreha“, ki jo je Cankar očital Aškercu zaradi te nesreče, dasi tako ljubko humorne gazele, pa le ni bila; popraviti bi se bila dala lepše ž — enakim humorjem. Le spomnimo se izpuščajev, zmot in napak v Pintarjevi izdaji Prešernovih *Poezij* (Bamberg, 1900)! Luka Pintar je bil pedanten pikolovec, Aškerc pa — samo poet...

Cankar je v „*Slovenki*“ pravilno sodil: „Govekarju se je Aškerc *smilil* in s svojim feljtonom ni nameraval drugega, kot dati izraza svojim vse hvale

vrednim prijateljskim občutkom.“ — Da sem pa Cankarju očital, da „ni storil ničesar za svojega prijatelja“, sem bil polno upravičen: niti slutili nismo, da je Kette bolan, dokler ni naposled pritekel k meni rajni Muren z vestjo, da strada in umira v cukrarni. Cankar, ki je bil vsa leta njegov prijatelj in si je ž njim in Murnom dopisoval, je moral o tem vedeti. A ni nas opozoril! Da tudi nobene pesmi ni prispeval za Kettejev zbornik, sem že povedal. Ponavljam: le to dvoje zamud sem očital Cankarju. Misliti na „denar“ ali „kruh“, ki naj bi ga bil Cankar poslal Ketteju, pa bi bilo po vsej najini korespondenci več ko bedasto . . .

Res je, da je Cankar pretiraval in se posluževal tona, ki je celó meni pokvaril živce. No, prijateljski mi je dopisoval dalje, Kraigherju pa je pisal: „Ali sem se Ti kaj smilil, ko mi je v „Narodu“ Govekar pokazal svojo zadnico? Grda je bila zeló!“ itd. (Glej Cankarjev Zbornik!) Ne rečem z Buffonom: „Le style c'est l'homme“, nego s Cankarjem: „Brez prijateljstva in brez sovrastva naj se pove, kaj je stvar v resnici vredna!“ Pove se lahko vse s kulturnim taktom. N. pr. tako, kakor Oton Zupančič: „Misli o Kettejevih poezijah“ ali dr. Ivan Robida: „Dragotin Kette: Poezije.“ (Ljubljanski Zvon, 1900, 8. zvezek.) In človek mora biti dosleden. Ako pa zapišem danes, da „spoštvujem Aškerca kot nobenega družega naših literatov“, da ga „visoko cenim“ in da „razen Zupančiča ni pesnika, ki bi se mogel meriti ž njim“, v isti sapi pa zapišem, da so „Aškerčevi nazori o poeziji in umetnosti precej drugačni“ kakor moji ter že jutri zakričim, da je Aškerc najnerazsodnejši kritik slovenski“, da je „pogrešno neroden“, „bedast“ v reklamah, „naiven, otročji, da nima niti pojma o kritiki — sramota in punktum!“ — potem pač poreče vsak hladen objektivnež, da je bila zelo prenagljava ali moja prva, laskava ali pa druga, čisto zanikujoča sodba . . . Obe ne držita.

Sicer pa bodi o tej čisto nepotrebni, v posledicah le žalostni aferi tudi že — punktum!

(Dalje prihodnjič.)

Č R N A R O Ž A

M I R A N J A R C

V

SREČANJE V SOLNCU

S neg in samota preko sveta.

Petrinovo, Žaga, Jelovnik, Polesje, Podboršt, Mlin, Šmartno — kje so? Oko vidi vsepovsod samo ščemečo belino, nabreklo v lahne vzpetine, ki se grmadijo v gričaste kope, raztezajo v položno planjavo. Nad vsem visi solnce, mrzlo ko steklena plošča.

Vse miruje. Ves svet je bel okrasek, sestavljen iz čipk, zastorčkov, kopren, razprostrtih po široko zleknjeni zemlji na ogled odpočivajočim se očem.

Samo gledati, rasti v brezčasje, biti otrok, ki se poigrava z okraski, in ničesar več vedeti.

Lena je zadnje tedne preveč videla, preveč zvedela. Dom je prenehal biti hram obredov, po katerih so živeli rodovi v solncu in Bogu. Vrata, ki so bila toliko desetletij na stečaj odprta usmiljenja potrebnim, so se zdaj odprla mešetarjem in trgovcem, gladkim mestnim vseznalcem in nasvetovalcem, agentom in akviziterjem. Marta ni bila doumela zadnje modrosti, da moraš kramarje izganjati iz svetišča z bičem in ne z besedo. Marta ne razume ničesar več. Dokler se je svet vrtel po taktu njenih molitev, se je čutila močno, tako močno, da so njene roke na široko delile usmiljenje. Ko pa se je zanjo začel svet sukati v drugo smer, je v onemoglosti zastrmela. Roke so se ji sklenile v prošnje, pogledi so iskali v slehernem človeku kristjana, volja se je upognila, srce se je odprlo. Strah jo je celo zaslužnil. Vsa njena dejanja so bila mrzlična. Da bi se razbremenila novega dolga, je prodala najlepši gozd. Ali nevešča kupčij, se je zatekla k posredovalcu, ki mu je izplačala visoko nagrado, da bi ji čim ugodneje prodal les. Izkazalo pa se je, da kupec sploh ni imel premoženja pri rokah, tožba bi pa le njej naprtila nove stroške. Vaščani, ki so ji zavidali vzorno posestvo, so si meli roke, saj so bili ves čas na preži, kdaj tudi to neodvisno posestnico starejo nesreče, ki njim niso prizanašale. Nov neuspeh pa je Marto še globlje potegnil v vrtince, ki jim ni bila dorasla po svoji netrgovski naturi. Vrgla se je kakor slepa v spletko vaških kramarjev, ki so se ji znali svetohliniti. Da bi se z enim mahom rešila vseh nevšečnosti, je sklenila pogodbo z neko vinsko zadrugo: pod ceno je prodala vso jesensko zalogo vina. Po izvršeni kupčiji pa se je zavedla, da je utrpela veliko izgubo in da je tudi ob kapital vsega leta. Saj je bil vinograd zlata podlaga Petrinovine.

Šele ob Leni, ki ji je razkrila, naveličana molčanja, vso pogubnost takega gospodarjenja, je spoznala, da je zavedla nekdam tako ponosit dom v propast.

„Ali si se kdaj vprašala, Marta, da je ta dom tudi moj? Ali nisi pomislila, da tudi jaz lahko kdaj zahtevam svoj delež? Ti pa si gospodarila preko mene. Kakor da me nisi nikoli videla. Izkoriščevalci so ti bili bliže ko jaz, ki sem vsa leta s teboj vred delala za najin obstoj. Arija, ki je . . .“

„Lena, Lena, prosim te, ne očitaj! O, praviš, da sem delala preko tebe? Le preveč sem te čutila v sebi, bila si mi del mene, niti misliti si nisem mogla, da bi se medve kdaj razšli. Ali zdaj vem: tudi ti imaš pravico živeti po svoje in se ločiti od mene. Vem, vem . . .“ se je skoraj razburjeno prehitela. Poznalo se ji je, da se je komaj premagovala. Pričakovala je, da se bo Lena, na katero je bila navezana kakor mati na otroka, omečila in se spet zadovoljila z vdanim sožitjem ob njej. Zaman.

Lena je bila že prebujena v dekleta, ki se je odtrgalo iz družinskega kroga. Čeprav se je Lena odslej izogibala odločilnega razgovora, vendar je tudi Marta čutila, da je njuno skupno sožitje prav za prav že preteklost. Druga mimo druge sta pričakovali neke bistvene izpremembe, ki bi napravila konec tej negotovosti.

Lena je na svojih samotnih potih znova in znova premišljala o svoji sestri: kako se je vendar pričelo? Kje je vir vseh teh nesreč? Prav v globini bolešno usmiljenega srca. Ubog si, v bedi si? Nikar ne obupuj. Marta ti bo pomagala, vse bo storila zate, kar le more storiti. Taka je bila Marta od nekdaj. Morala je tako delati, ker ji je vse njeno bistvo tako velevalo, kakor mora veseljak veseljačiti. Ali ni bilo izvrševanje usmiljenja ne glede na žrtve smisel Mártinega življenja? Brž ko je Marta poskusila boriti se, je začela podlegati tudi sama v sebi. Lena ve, da zanjo ni drugega izhoda kakor ločitev od sestre, zakaj njena natura ne pozna vdanosti. O, saj je mnogo trpela in prenašala, ali tako potrpljenje ji je bilo vsiljeno; sušilo ji je življenjske sile.

Šla je mimo nemih koč, ki so se zalezle v zemljo kakor pod težo snega. Nikogar ni srečala. Bala se je ljudi. Kakor je bila ž njimi prijazna, vendar se ni čutila enake tem sinovom in hčeram zemlje, ki so se veselili in žalostili po svoje, zvesto ohranjajoč nezapisane obrednosti in postave očetov. Ni se udeleževala vaških slovesnosti in proščenj, na katerih je poedinec zaživel v krogu malega občestva močnejšo radost, bolj poglobljeno molitev, svečanější praznik. Ali nihče ji njene odmaknjenosti ni zameril. Vsakomur je dala toplo besedo, svetel pogled, in še nekaj, kar je v ljudeh vzbujalo spoštovanje do nje. Imela je moč, da ji je vsakdo, kdor jo je našel sám, zaupal svoje najskritejše težave. Tako je pogledala že v marsikatero globino človeškega življenja in pred njenimi duhovnimi očmi so se vrstile tajne drame vseh teh hiš, ki so skrivale v sebi suženjstvo teles in duš, zakonolomstva, smrtne obupe, trpljenje, ki iz njega ni rešitve. Ona sama pa je živela med ljudmi zastrta, kakor da zanjo ni težav in nemirov, kakor da v njej niso kipeli vroči soki zemlje. In vendar ni bila izkoreninjena. Mesta ni ljubila. Že redka srečanja z nekdanjimi prijateljicami, ki so jo nekajkrat uvedle v svojo družbo, na čajanke in na ples, so ji zadoščala, da se je z lahkoto odvrnila od sveta, v katerem je našla ljudi bežnega spomina, nagle izpremenljivosti in zoprno gladke zgovornosti. Potek mestnega življenja ji je bil tuj. Že samo menjavanje stanovanj je bilo nekaj, čemur se ne bi mogla nikoli privaditi. Zdelo se ji je, da človek, ki ne zboli v domotožju po na videz še tako nevažni stvari, v okviru njegovega bivališča, da je tak človek nekam lahek v čustvih, nezmožen tistega trpljenja, ki nam

je poslano, da tem močneje zaživimo. Kadar se je zjutraj ozrla skozi okno svoje spalnice, je vselej ugledala tri velike breze na bližnjem po-bočju. V majskem solncu so bile podobne trem zlatolaskam, ki z raz-prostrtimi tančicami lovijo sveže dihe jutrnje zemlje. Stara kapelica ob gozdni stezi z Žalostno Materjo Božjo je že desetletja in desetletja stala ko zvesta varuhinja, ki so jo temu domu postavili davni predniki. Ropot mlinskih koles, preko katerih je šumela voda kakor od pamtiveka že v tihotno sobo, daljni griči s cerkvicami iz časov taborov, pav na slemenu velikega hleva, starinski čebelnjak, prislonjen na drvarnico kraj prostranega sadovnjaka, in majhen ribnik v okviru vrb ter vrsta kosta-njev, v katerih se v jasnih nočeh mrežijo zvezde, komaj sto korakov od hiše v hrib pa vaško pokopališče, kjer počivajo Andrej, Jurij, Anton, Ana, Reza, Lena, udi neprekinjenega rodu, ki je zgradil sedanjo Petri-novino.

O, kako bi se Lena ločila od tega posvečenega kraja, ki hrani v sebi svetinje njenih ljudi. Kako bi njene oči gledale druge podobe ko te, ki so se vtisnile v srca vseh teh prebivalcev, ukoreninjenih v prav ta košček zemlje, dihajočih prav ta zrak in to solnce, ki tako veličastno vzhaja nad Cvetno goro in zatone za daljnimi planinami.

In zvonjenje, razlivajoče se nad to solnčno pokrajino, iz gotskega zvonika sivega stražarja, ki bedi že stoletja nad Petrinovino, oznanjajoč vse ure dneva in noči, hude ure in praznična vstajenja, slovesnosti in smrti.

Ali je kdo na svetu, ki bi nosil v sebi vso davninsko lepoto tega kraja in bi mogel reči Leni: Pojdi z menoj, v naju je življenje tvoje Petrinovine, nekdanje, sedanje in bodoče!

O, to je poletni sen, se zdrzne Lena, zdaj pa je že vsa zemlja zavita v zimo. Skoraj bo pomlad... Kakšna bo letošnja pomlad? Ali bodo poletne noči še kakor nekoč? Lena se zdrzne, saj ve: čas je dozorel tudi zanjo.

Lena hodi že vso uro. Toplo ji je. Daleč je že z doma, ki umira. Sama je s svetom v samoti in brezglasju. Vso pot je ni zmotil nihče. Kako si je želela te ure! Preveč odprto je bilo zdaj njeno srce, da bi jo smel kdo srečati, saj ne bi mogla prikriti svoje najgloblje bolečine: nimam svojega človeka. Zdaj ne bi mogla več hliniti ravnovesja.

A prav to uro se je moralo zgoditi, da se je tudi to dekle srečalo s svojo usodo.

Stopila je še nekaj korakov dalje, roka ji je samogibno segla po za-sneženi vejici v grmičevju kraj zamrzlega potoka, ko je kar odrevenela. Njej nasproti je prihajal — Jurij Jerina.

Oba sta obstala. Oprijel se je ograje na brvi kakor iz strahu pred vrtoglavostjo. Ona se je ozrla nazaj, če ni morda še kdo v bližini. Kri ji je šinila v lice, izprva ni našla besede. Zazdel se ji je še prav tak, kakršnega je videla v jeseni, le da je bil zdaj videti starejši, in iz velikih oči je sevalo nekaj, kar ni bilo ne žalost, ne utrujenost, a vendar neka neveselost, hkrati pa spokojnost človeka po prestanem trpljenju.

„Vi, Jurij?“ ji je ušel vzklik in prav nič ni osupnila nad samo seboj, ko je prvič poklicala tega človeka po imenu.

„Lena, jaz sem in k Vam prihajam. Naravnost k Vam, Lena!“ je odvrnil odločno in položil nanjo svoj mirni pogled.

„Saj ste me pričakovali . . .“ je pripomnil, ne da bi odmaknil oči od nje.

„Sem“, je morala pritrditi.

„Namreč“, je nadaljeval, „zadnjič sva se razšla brez pozdrava. In mnogo, mnogo se je za naju od tedaj izpremenilo . . .“

„Mnogo . . . tudi pri nas . . .“

Povpraševal jo je po Marti, po Agati, po tem in onem vaščanu, zanimal se je za tako nevažne podrobnosti, da se je čudila, odkdaj si je tako ostro vtisnil v spomin podobo Petrinovine, saj je bil takrat na videz ves tuj in vase zapreden. V teh vprašanjih je bilo toliko skrite ljubezni, da je dekle kar pozabilo, da stoji pred njo prav za prav človek, ki ga zelo malo pozna. Odgovarjala mu je kakor davnemu znancu, ki ima pravico stopati tudi v sobe, ki so gostom zaprte. Pripovedovala mu je vso zgodbo svojega doma. Poslušal jo je zroč predse v tla in mislil na nekaj popolnoma drugega: da leži na vroči zemlji v mladi travi ves v solncu in se nanj neslišno vsipljejo beli kosmi cvetočih črešenj . . . in da stoji v visoki travi toplo majsko noč; redke zvezde gnezdiyo ko velike kresnice v jeveju . . . nad mecesnom visi srp meseca . . . in nenadno ne čuti nič drugega več ko mirni pokoj teh zvezd, pripetih na drevesa, in zazdi se mu, da kraj te zamaknjenosti nima imena in da tudi on sam nima več imena, ampak, da se je vse, kar je kdaj bilo in kar je in kar bo, presojilo v dihanje iz vekov v veke in da je to prostrano dihanje Bog . . . O, človek ni sam, ni brez doma, kadar se njegovo vdano srce na široko odpre dihanju vseмира.

„ . . . in tako sem zdaj brez doma, Jurij. V jesenskih nočeh je umrla moja mladost . . .“, je Lena zaključila svoje pripovedovanje.

„Brez doma?“ je ponovil Jerina in se zdrznil, kakor da se je zbudil iz sanj.

„Brez doma, Lena? Ne, saj ni res. Kako majhni smo, če se oklepamo sten in zidov, s katerimi smo se za vedno omejili drug pred drugim.“

Lena, o, saj vas čutim. Ali doživeli boste še vse druge reči in boste kakor jaz . . . ah, kaj vam govorim. Glejte, Lena, prej, ko ste mi pripovedovali . . . sem mislil na neke tako daljne stvari, tako tihe . . . Vi ste mi zbudili te misli. Lena, kako ste lepi! Ob vas mi je lahko in dobro, neskončno dobro . . .“

Šla sta po ozki, komaj izhojeni stezici skozi smrekov gozd. Zdaj pa zdaj se je stresel z veje pršič snega. Počasi se je mračilo. Besede so postale čedalje tišje.

Ona jih je sprejemala vase ko sladek napoj po dolgi, dolgi žeji. Ves ji je bil vdan in zaupljiv kakor brat.

„Dom?“ je nadaljeval. „Ali veste, da sem jaz na cesti? Vse od tiste noči, ko sem pobegnil od vas, sem brez službe. Lena! Takrat sem bil kakor iz uma. Vse sem pustil, prav vse, in se izobčil. O, da veste za moje moči! . . .“

In pripovedoval ji je žalostne zgodbe: O tem, kako je izgubil službo, ker se je po neki usodni trmoglavosti obotavljal opravičiti pri vodstvu podjetja zaradi tako nenadnega izostanka od dela.

„O, tista noč, Lena! Nikoli je ne pozabim!“

„Vem, vem,“ je odšepnila, „ali, čemu ste se zbal? Ali mi drugo jutro res ne bi mogli pogledati v oči?“

Te besede so ji prikipele tako iz čistega srca, da ga je pretreslo. Tako je mogla vprašati le žena, ki razume, ker ljubi.

„Ne, Lena, tako se je moralo zgoditi. Zdaj sva oba, vsak po svoje brezdomca, tudi to mora biti . . . Nočem biti izmed tistih, ki si ustanavljajo družine. Plevnarja poznate. Zgodbe, ki sem jo doživel ob njem, ne . . .“ (Lena je ob imenu ‚Plevnar‘ vztrepetala, saj se je ta človek ponašal, kako je vrgel Jerino iz gostilne.)

„Povejte mi, povejte mi,“ je silila vanj, „vse hočem vedeti.“

In razkril ji je noč, ki jo je preživel v baru.

„Ne, Plevnar ne bom nikoli. Tudi žene si ne bom vzel, ker . . . ker . . . Ah, Lena, saj ne veste. Ne zato, ker nisem karijerist, o, kako ostudna beseda, ne, ne . . . ampak, ker sem asocialen človek. Človek, kakor sem jaz, nomad, naj ne sanja o zemeljski državi . . . Kaj pravite, Lena,“ je pristavil, ko je opazil, da se je dekle čudno vznemirilo, „ali ni prav tako? O da sva se morala srečati! Hočete vso resnico iz mene? Glejte: žena, ki bi živela z menoj, bi se mi smilila.“ Njegov glas je postajal čedalje bolj nemiren. Zaostri se je kakor takrat, ko ga je Lena prvič videla razburjenega: „Ali vi, Lena, vi se mi ne bi smilili! Vi ste zame, kakor sem samemu sebi, ki se še nisem pomiloval. Vas bi razpalil do smrti in oba bi umrla in bilo bi nama, kakor da gre skozi naju dihanje vsega sveta in

življenja. Lena! Lena! Oboje je v meni: krik po tišini, krik po viharju. Obojega sem potreben: tišine in samote, viharja iz vas, iz tebe, iz tebe!“

Objel jo je okrog pasu in jo nagnil nase. Kakor brezumen ji je šepetal vzklike iz dolgo, dolgo taječe se strasti. Bila je ob njem, kakor da je pozabila na ves svet, in ni se menila za naglo spuščajočo se noč, ki ju je zajela daleč od doma.

Ne domov, ne nazaj, kamorkoli — je klical njen predramljeni nagon. Vse, kar je v njej do te ure počivalo zastrto po vzgoji, po ponosu, po odljudnosti, po razumu: kri, žeja po svobodi, opoju, trenutnem pozabljenju in razgaljenju nekega neznanega ji življenja, vse to je zdaj zakipelo v njej s tisto nedoumljivo silovitostjo, ki zavede človeka v povsem neslutena dejanja. Tega, kar se je pod njegovim vplivom začelo dogajati v njej, ne bi mogla nikoli prej razumeti. Razumeti? Kdo pa razume prebujanje zemlje pod prvim mladim solncem, žvrgolenje ptic, ki pozdravljajo nosilca luči in radosti sv. Jurija, ples tisočerih teles, ki z nemimi gibi pojó hvalnice življenju? Od vseh strani sveta se lovijo odmevi, prepletajo se, križajo, odbijajo, verižijo, dokler se ne zlijejo v ogenj melodij.

Ogenj ju je objel, da nista več čutila ne mraza ne gluhote noči. Šla sta kakor otroka iz pravljice po daljni čudežni zaklad. In kar sta doživljala in govorila, so bili jecljajoči izrazi motnih občutij: da bi se dvoje teles svetilo v takem sijaju, ki bi presojil vsa bitja na zemlji: zveri bi postale spet krotke ko domače živali, plahost bi izginila iz njihovih zdaj tako žalostnih oči; rastline bi čutile človeka, kakor da je ves njihov; zemlja bi bila en sam vrt brez drevesa spoznanja, zakaj spoznanje je iz človeškega razuma, človeški razum pa je plod zla.

To vse se je slišalo tako lepo, tako uspavajoče in je legalo na zavest kakor koprena, skozi katero oči ne ločijo več obrisov predmetov. Resničnost se je odmaknila, bila je samo še ozadje njuni ljubavni igri. Zadnje ure tega dne sta preživela v neki krčmi v globeli med fanti in dekleti. Lena, ki so jo vsi poznali, ni opazila, da je vzbudila zaradi svojega prihoda posebno pozornost med razigranimi vaščani. Ob harmoniki, petju, omotični vročini jo je zapustila premišljenost in, kakor da je že od nekdaj navajena takega okolja, se je predala hrupni veselosti teh ljudi. Jurij jo je opazoval z občudovanjem in s strahom, zakaj slutil je, da se utegne ta noč nenavadno končati. V trenutni trudnosti je zaprl oči, kakor da se boji pogledati v brezno, ki je zazevalo za oba. Še enkrat je skušal slišati glas razuma: zgrozil se je za Lenino bodočnost. Potem pa je, kakor da je že prepozno ali da bi nasiloma zatrl poslednje svarilo v sebi, naročil še pijače. In vse je bilo podobno čudnemu ženitovanju. Har-

monika je vreščala, svatje so vpili in peli in plesali vsevprek v motnem svitu umazane petrolejke, v čast brezdomskemu ženinu in nevesti. Bilo je že zelo pozno ob uri, ko se imena že pozablajo.

„Ali ti ni dobro, Lena?“ se je Jerina nenadno zdrznil, ko jo je zagledal vso bledo v obraz. Ona pa se je prešerno zasmejala.

„Lena! Lena!“ je šepnil in se prestrašil: v očeh ji je sijalo brezumje.

Odvedel jo je v vežo in krčmarica jo je spremila v svojo sobo. Jerina je obotavlja se stopil na prag in se zagledal v zvezdno noč. Čudna prostost se je širila pred njim, prostost brez preteklosti in bodočnosti. Vse življenje se mu je zgostilo v ta trenotek, kakršnega še ni doslej doživel. Čutil je, da se v njegovi razpaljeni duši odločuje dekletova usoda.

Samo nazaj ne več, samo bežati ne več! ga je spreletaval spomin na prvo jesensko srečanje ž njo.

In stopil je v čumnato k dekletu.

„Ti si?“ je plaho vzkliknila vsa slabotna, ko da se je predramila iz sna, ko se je dotaknila njegova roka. Sklonil se je nad njo in zazdelo se mu je, da ga njene široko razprte oči nemo prosijo: „Ostani, ostani pri meni. Tako samo se čutim. Ne pusti me take med tujci.“

Kam sem jo zavedel? se je zgrozil. Ne da bi ji kaj odvrnil, jo je nepremično gledal. Motna svetloba jasne noči je razodevala veliko boleost na njenem obrazu. Iz oči ji je sijalo kesanje, kakor da se je nenadno zavedla same sebe: tiste, ki je doslej živela tiha med cveticami, v varnem zavetju, tuja brezdomstvu in pustolovstvu. Niti ganila se ni. Ali njena vdanost je bila le dozdevna. Ta nenavadna pokojnost je izražala silno moč: moč preteklih rodov, ki so živeli zakonito, da so bila vsa njihova dejanja v skladu z vestjo, in ki so se rajši podredili, kakor da bi prestopili krog, občrtan po vesti, in izzvali uničevalne sile.

Tudi on se ni ganil. V njem pa se je budilo novo čuvstvovanje.

Mir iz nje je legal nanj kakor mehka, hladeča roka. Njegova slepa razviharjenost, ki jo je še pravkar doživljal kot veličastno moč, se mu je zdaj zazdela ponižujoča slabost. Jasnovidno je izpregledal: ne smem, ne morem uničiti življenja tega človeka, ki je edini prišel v samoto moje zapuščenosti. Samo z eno kretnjo bi lahko ubil mladost temu dekletu, ki je šlo z menoj tako daleč po moji poti. Za turoben opoj ene noči bi pogasil v sebi svetlobo, ki me je vse doslej vodila preko črnih obupov. Ali naj mar jaz, ki me niso strle temine, prinašam temo? Videl se je vsega, kakršen je bil: v meglo je izginjala njegova pot naprej, kako bi smel tedaj združiti njeno življenje s svojim.

V njegovi duši se je odločila usoda te ure za oba. (Dalje prih.)

SODOBNI PROBLEMI

FILOZOFSE OSNOVE KRŠČANSKEGA SOCIALIZMA

(Pripombe h knjigi dr. A. Gosarja: „Za nov družabni red“.¹)

O tem, da je današnji družbeni red gnil in nesposoben za življenje, piše že poslednji zakotni listič. In prav tako si je danes že slednji človek na jasnem, da je treba družbo nekako „reformirati“. O teh „reformah“ govori na svoj način delničar, ki mu je kriza uničila oni idilični mir, ki je bil značilen za dobo konjunktura, govori pa tudi mezdni delavec, ki mu je kriza vzela vse. Razumljivo je tedaj, da se pojavljajo dan za dnem razne knjige o „novem družabnem redu“. Toda podrobnejša analiza teh knjig bi nam odkrila zanimivo dejstvo, da skoraj vsem tem pisateljem sploh ne gre za kak „nov družabni red“, marveč le za „reformo“ v pravem pomenu besede, torej ne za *bistveno* izpremembo današnjega sistema, marveč le za nekake „popravke“, ki bi omogočili temu sistemu, da bi kljub množini nasprotij, ki so se nakopičila v njegovi socialno-ekonomski osnovi, vendarle mogel še nekako životariti dalje. Večina pisateljev sanjari o vrnitvi tistih minulih časov, ko je kapitalistični sistem bil še — „sistem neomejenih možnosti“.

Odkod prihajajo te težnje? Iz onih malomeščanskih socialno-ekonomsko in duhovno uničenih množic, ki jih je moderni monopolistični finančni kapital vrgel v bedo ali vsaj na prag bede. Še pred izbruhom današnje velike krize se je govorilo o teh množicah, da so „dobro situirane“, to se pravi, da jih še ne mori neposredna skrb za vsakdanji kruh. Toda vihar, ki se je podtalno zbiral ves čas delne stabilizacije gospodarstva po svetovni vojni in ki je imel svoje najgloblje korenine že v dobi pred svetovno vojno, je skoraj čez noč uničil „idilo“. Komplicirani gospodarski ustroj današnje družbe je odpovedal, in kakor vselej, je tudi to pot najtežji delež padel na delavca, na kmeta in na malomeščanske plasti. Monopolistični kapital se je uprl navalu gospodarske krize z zmanjšanjem produkcije, s pritiskom na delavske plače, s socialno zaščito in z racionalizacijo. Tako je vso težo krize prevalil na delavska pleča. Malomeščan — mali trgovec, obrtnik, intelektualc, kmet — pa tega ni mogel storiti. V času padanja konzuma, zniževanja drobnih cen, delne inflacije, finančne krize in splošne gospodarske nestalnosti se je mahoma znašel pred močno fronto veleindustrijske konkurence. Razumljivo je, da se ji v takim položaju ni mogel upreti. Mnoge plasti tako zvanega „srednjega sloja“ so izgubile vse imetje in so se proletarizirale, drugi del pa se bori z dneva v dan vedno manj odporno za svoj obstanek. Ameriške kmetije je zapustilo čez štiri milijone farmerjev popolnoma praznih rok, propadlo pa je tudi nekaj milijonov obrtnikov, majhnih podjetnikov in trgovcev. To gibanje se vrši z večjo ali manjšo silo po vsem svetu.

Gospodarski boji tega malomeščanstva se usodno odražajo tudi v političnem gibanju. Krivca za svojo socialno nesrečo so malomeščanske množice čisto pravilno odkrile v monopolističnem finančnem kapitalu; toda niso pa uvidele, da ležijo pogoji za razvoj tega kapitala v bistvu današnjega gospodarskega sestava in da ga ni mogoče uničiti, ne da bi zadeli ob gospodarski sestav sam; in obratno, da ni mogoče ostati pri današnjem gospodarskem sistemu, ne da

¹ Izdala Mohorjeva družba, „Znanstvena knjižnica“ V. 1933. Str. 572.

bi ostali tudi pri monopolih. Morali bi imeti moč, da bi uničili stroje, moderno tehniko in moderno racionalizacijo, da bi zaustavili vsak tehnični napredek (kar pa je praktično popolnoma izključeno), potem bi bilo šele mogoče govoriti o odstranitvi monopolov. Pri vsem tem pa je popolnoma jasno, da bi tak barbarski korak vrgel človeštvo, v še večjo socialno bedo kakor pa jo doživljamo danes.

Toda malomeščan je v kapitalistični družbi že desetletja užival ugodne položaje. Malemu podjetniku so se odpirale v času svobodne konkurence demokratičnega liberalizma vse možnosti za gnotni uspeh. Intelektualec je sedel na ugodnih položajih v državni ali gospodarski upravi. In v teh plasteh živi tudi danes še duh malega podjetnika, ki hoče postati velik, ali pa duša intelektualca, ki bi rad zasedel ugodno mesto v državnem uradu. Ni torej čudno, da hrepene vprav te množice po „starih časih“ in da so vprav te množice postale nosilec najreakcionarnejše miselnosti današnje dobe — fašizma. In ni tudi čudno, da je v državah, kjer vlada fašizem, usahnil vir prave kulture.

Malomeščan ne išče niti globine niti znanstvenih dognanj niti duha niti napredka, v njem se sprošča samo slepa težnja, da bi si znova priboril položaj, ki ga je nekoč imel; do skrajnosti je reakcionaren in zategadelj do skrajnosti neveden in duhovno omejen. Tak bo ostal, dokler mu pač čas ne bo pokazal, da je njegov boj za povrnitev starih časov — Sisifov posel. Proti toku ne moremo dolgo plavati. Prav tako se ne moremo upirati razvoju. Razmere, v katerih živimo, so prava posledica sistema, ki je temelj današnje družbe, ne pa njegov izrodek. One so nujen rezultat nasprotij, ki so svojstvena današnjemu družabnemu redu. Zato je vsak poskus „vračanja nazaj“ — v resnici utopija. Malomeščansko fašistično gibanje se mora nujno preleviti, kakor hitro pride na oblast. Postati mora socialna opora finančnega kapitala, kajti, kakor smo že prej rekli, nemogoče se je boriti proti monopolom in se obenem naveduševati za utopijo o „pregraditvi“ kapitalizma.

Iz te malomeščanske srede in z vsemi znaki malomeščanske reakcionarne miselnosti je vznikla tudi Gosarjeva knjiga „*Za nov družabni red*“. Na 572 straneh podaja dr. Gosar sociološke in gospodarske osnove svojega „novega družabnega reda“, toda zaman se trudi, da bi pokazal kake nove prvine, iz katerih naj bi izšla ta njegova „nova“ družba. Deloma je knjiga utopična, deloma brezsmerna in demagoška ter je eden izmed „znanstvenih“ doneskov k ustvarjanju slovenske fašistične miselnosti. Nekoliko podrobnejši pregled nas bo o tem kmalu prepiral.

I

Dr. Gosar postavlja vprašanje novega družbenega reda takole: „... Ali pokažemo mi katoličani tisto zares pravo pot, ki vodi v obstoječih razmerah do pravičnega in zadovoljivega družabnega reda, ali pa se bodo ljudske množice odvrčale proč od Cerkve in se zgrinjale v komunistični oziroma boljševiški tabor“ (str. 8). Nov družbeni red mora biti torej zgrajen na krščanski podlagi. „... Ta naš krščanski socialni nazor naj bi bil zares znanstveno utemeljen in strogo sistematično zaokrožen...“ (str. 11). Izhodišče za ta nazor in obenem zasnutek bodočega krščanskega socializma — kakor imenuje dr. Gosar svoj „novi“ družbeni red — so dali papeži, predvsem Leon XIII.

s svojo encikliko „Rerum novarum“ in Pij XI. s „Quadragesimo anno“. Te okrožnice dajejo filozofska in moralna načela, na osnovi teh pa naj „...krščanski sociologi in gospodarski teoretiki“ „... do podrobnosti sistematično zgradijo sodobnim gospodarskim in družabnim prilikam vsestransko ustrezajoč socialni nazor in na njem zasnujejo podroben in praktičen socialni program. Z eno besedo: njihova naloga in dolžnost je, da na ta način ustvarijo idejno podlago *praktičnega* krščanskega pokreta za reformo sodobne družbe...“ (str. 11). Glavni namen Gosarjeve knjige je torej, pokazati, kako naj „... se vse gospodarsko življenje v celoti uravnava po določenih socialnih in etičnih vidikih...“ (str. 15). Ker pa današnji sistem ne počiva na teh vidikih, ampak je „... velik del kapitalističnega gospodarstva sam po sebi uravnan izključno po gospodarskih vidikih“ (str. 15), zato je treba dobro spoznati gospodarske osnove kapitalističnega družbenega reda in jih upoštevati pri izgrajevanju „nove“ družbe.

To je filozofska osnova, na kateri temelji dr. Gosarja „znanstveno utemeljeni“ krščanski socialni nazor. Že v tem začetku je pisatelj sam s seboj v razprtju. Na eni strani postavlja kot brezpogojno načelo, da mora krščansko-socialni nazor izhajati iz moralnih principov, ki jih predpisuje katoliška cerkev, ter zavzema s tem skrajno idealistično in metafizično stališče o pojmovanju notranjih gonilnih sil družbenega napredka, na drugi strani pa *mora* ugotoviti dejstvo, da v današnji družbi ti principi ne veljajo ter da se današnja družba predvsem uravnava po gospodarskih, t. j. materialnih vidikih. Z drugimi besedami, čeprav smo sicer prepričani, da ideje in misli vodijo svet, moramo vendarle priznati, da se v kapitalističnem družbenem redu „začasno“ vrši življenje na materialistični podlagi, t. j. da ga usmerjajo gospodarski vidiki. Še več, dr. Gosar mora priznati, da je potekalo življenje na tak način tudi v starem in srednjem veku. Nastane torej protislovje: v teoriji je dr. Gosar idealist, v praksi — materialist. Ta boj med idealistom in materialistom se bije skozi vso knjigo. Dr. Gosar ga skuša sicer prikriti z nekakim krščanskim dualizmom, toda mu ne uspe. Posledica te negotovosti je, da se mora naposled zateči k nasilnim sredstvom. Država naj bi s policijo in žandarmerijo prisilila nepokorneže k spoštovanju krščanskih načel pravičnosti. Toda s to zahtevo smo že v novem protislovju. Kdo bo nositelj te sile? Kdo je država? Ali dela država izjemo in je ona vodena od „moralnih in socialnih načel“? Ali ni povsem jasno, da imajo gospodarsko najmočnejše plasti nanjo vpliv? Itd. itd. V labirint protislovij se zapleta to mišljenje že pri prvih straneh te knjige.

Odkod izhajajo ta protislovja? Odtod, ker dr. Gosar k proučevanju današnje družbe ni pristopil kot neapriorističen znanstvenik, ki gradi svoje nazore *na osnovi znanstvenih spoznanj in izsledkov*, marveč kot filozofsko in razredno opredeljen človek. Družbenih pojavov torej ni proučeval v njihovi resnični vzročni povezanosti, marveč je sociološka in politično-gospodarska spoznanja utesnil v nekak krščansko-moralistični sistem. Dr. Gosar je bil torej najprej filozof, potem šele sociolog. Pri opazovanju družbenega življenja pa se ne smemo postavljati na nikako „stališče“ izven zakonov družbenega razvoja samega, kajti, kakor je le tista teorija pravilna, ki prihaja iz prakse, tako je tudi tista metoda spoznavanja pravilna, ki je povzeta iz zakonov družbenega življenja. Če na primer v tem življenju zasledimo dialektično gibanje, potem mora biti tudi naša metoda dialektična. Metoda spoznavanja

torej ni instrument, ki si ga je človek izmislil iz svoje lastne duhovne moči, marveč ga je odkril kot zakon razvoja.

Z moralističnega stališča dr. Gosarja seveda teh objektivnih pogojev ni. Dr. Gosar mora zategadelj povsem nujno smatrati za vzrok današnje družbene bede kratkomalo dejstvo, da so se ljudje odvrnili od krščanskih načel ter pozabili na krščansko ljubezen do bližnjega.

Ali naj bo to znanstveni kriterij za spoznavanje današnje družbe? Ne! Tega se menda tudi dr. Gosar sam zaveda, kajti v isti sapi, ko kot dober katoličan ugotavlja zgornjo „resnico“ o pomanjkanju krščanske ljubezni do bližnjega, ugotavlja še drugo, namreč, da je uravnavanje človeške družbe po gospodarskih vidikih „... že v bistvu kapitalističnega sistema“ (str. 15). Dr. Gosar torej znova priznava, da družbeno življenje ne uravnavajo *idejne* sile, ampak *materialne*.

Če bi dr. Gosar to spoznanje razvijal dalje in iskal dokazov v sociologiji, bi spoznal marsikaj, kar mu je ostalo do sedaj neznanano. Ako so namreč ljudje v posameznih dobah živeli v takem ali takem družbenem redu, tedaj ni bila zadosti samo njihova „svobodna volja“, ampak predvsem taki in taki objektivni pogoji, po katerih so se zgradile družbene oblike in njena miselnost.

V življenju in gibanju človeške družbe je bilo vedno na prvem mestu vprašanje človeških življenjskih potreb. Večje potrebe so prisilile človeka, da je zvišal produktivnost svojega dela, da je razvil tehniko in da se je prilagodil novim produkcijskim razmeram, ki so se zaradi tega povečale. V tem prilagojevanju na način zadovoljevanja življenjskih potreb, ki se neprestano menja, kakor se pač neprestano menjajo potrebe same, leži gonilna sila človeške družbe. To prilagojevanje se seveda ne vrši gladko, brez pretreslajev, kajti stara politična in miselna oblika se upira razvoju materialnih, produkcijskih sil. V tem boju med „novim“ in „starem“ pa nastajajo novi „socialni in etični vidiki“. Zategadelj pa ti vidiki niso absolutni in večni, kakor trdi dr. Gosar, marveč le relativni in zgodovinsko opredeljeni.

S tem, da je dr. Gosar pričel spoznavati človeško družbo in njen razvoj na vrhu, v njenih duhovnih pojavih, je mogel pač ugotoviti mnogo *dejstev*, iztrgal pa si je iz rok vsako znanstveno orodje za globljo analizo družbe.

Dr. Gosar se otresa očitka, da bi mu kdorkoli mogel reči, da je idealist. Dà, s prav tako odločnostjo pobija „brezbožni idealizem“ kakor tudi materializem, o katerem se strinja z Ušeničnikom, ki ga ima za „filozofijo živalskega življenja“. Ne pozna pa bistva ne enega ne drugega. O materializmu sodi tako-le: „... Zato gre, kako zagotoviti ljudem, da bodo po možnosti dobro jedli in pili, lepo se oblačili in udobno stanovali ter pri vsem tem kolikor mogoče malo in lahko delali. Drugega smotra nima ne posameznik in tudi ves človeški rod ne.“ Ali pa naslednji stavek: „... Z materialističnega vidika moramo vsakemu človeku priznati neomejeno pravico, da kolikor mogoče zadosti vsem svojim potrebam... On živi zato, da uživa ter se izživi, kolikor je to vobče mogoče...“ Jasno je, da te vrste očitkom manjka pravo znanstveno jedro. To so stari neutemeljeni nazori, ki so jih uporabljali katoliški kateheti po srednjih šolah v „svrhu vzgajanja mladine“, ki pa pričajo o človeku z znanstvenim hotenjem, da materializma sploh *ne pozna*.

Jasno je, da si nekdanji prirodoznanstveni materializem, ki je videl v prirodi le nekako statično celoto, življenja človeške družbe sploh ni vedel raz-

lagati in da ni mogel rešiti „sedmero ugank“, ki so mu jih zastavljali idealistični filozofi in krščanski teologi. Toda kakor hitro je prišel materializem do pojmovanja *razvoja*, je rešil v *principu* vseh „sedem ugank“. Ta materializem je ugotovil, da je svet gibanje materije (materije v filozofskem smislu, namreč kot označbe za objektivno, izven človeka bitno realnost), ki se vrši po nekih stalnih *objektivnih* zakonih, in da je človeška zavest najvišja prirodna oblika. Do popolnega spoznanja gibajoče se materije, do *absolutne* resnice pa človek ne bo nikoli došel, kajti ona je neizčrpna, kakor je brezkončno gibanje samo. Toda človeška znanost se ji vendarle ne prestopa bliža. Absolutna resnica je suma relativnih resnic v njih razvoju, zato je v poslednjem znanstvenem spoznanju element absolutne resnice. Materializem si ne postavlja vprašanja o „pravzroku“, ker je spričo spoznanja, da je gibanje materije brezkončno, z njegovega stališča nesmiselno.

Z vidika teh naših dognanj postane povsem jasno, da izhaja dr. Gosarjevo napačno tolmačenje materializma iz nepoznavanja osnovnih principov tega nazora. To, kar predstavlja dr. Gosar kot materialistični svetovni nazor, je le oblika vulgarnega materializma, epikurejstva (v popačenem, vsakdanjem pomenu besede), ki je čisto lastnost — filozofskega idealista.

Prav tako neznanstveno razlaga dr. Gosar bistvo idealizma. Zdi se, da se prav v teh osnovnih vprašanjih ogiba jasnosti. Prav tako, kakor razvija svoje neutemeljeno naziranje o materializmu na obrabljenih neznanstvenih cerkvenih frazah o „uživanju in nasladi“, prav tako se tudi omejuje pri označbi idealizma le na dejstvo, da idealizem baje ne more odgovoriti na vprašanje: „Odkod in kam, kaj je cilj hrepenenju, kaj da je smisel življenju?“ Pri analizi teh dveh vladujočih svetovnih nazorov se dr. Gosar ne vpraša, kateri teh dveh sistemov se sklada z našim spoznavanjem objektivno bivajočega sveta, marveč le to, kateri teh nazorov more odgovoriti na vprašanje: „Kaj je cilj hrepenenju?“

Za nas so taka vprašanja nesmiselna, zato tudi „znanost“, ki se peča s takimi vprašanji, ni znanost. Doslej smo imeli za bistveno razliko med materializmom in idealizmom dejstvo, da priznava prvi objektivno bitnost sveta ne glede na človeka in njegove predstave, torej zunaj človeka in neodvisno od njega, dočim ima idealizem svet zgolj za človekovo predstavo, resnično bitnost mu pa odreka. Da leži v socialno-politični vsebini njihovo pravo bistvo — o tem nas dr. Gosar ni prepričal. Poznamo mnogo vrst filozofskega idealizma, toda važno je *izhodišče* idealizma; važno je, ali izhaja zavest od bivanja, ali bivanje od zavesti. Ako ločijo eno od drugega, kakor to delajo agnostiki, tedaj je to povsem isto, kakor če postavljajo zavest za prvi pogoj bivanja. Kajti mislijo, da je mišljenje mogoče brez gibanja materije. Med idealizmom in materializmom torej ne more biti nikakega tretjega, bistveno različnega spoznavnoteoretičnega nazora.

Dr. Gosar pa je vendarle našel tudi tega „tretjega“. Ustoličil je „nov“ — krščansko-socialni nazor, ki je obenem spoznavnoteoretičen in socialno-političen. Da pa mu je to uspelo, se je moral previdno izogniti pravi spoznavnoteoretični vsebini materializma in idealizma, moral jima je prilepiti nekako socialno-politično vsebino. Dočim dajeta po njegovem mnenju materializem in idealizem vso moč bogatim in močnim, pa krščanstvo „... premožnemu in močnemu odpira pogled in daje moralno moč, da svojega premoženja in svoje

premoči ne zlorablja v izkoriščevanje in tlačenje svojega slabotnejšega brata, delavcu in revežu pa vliva v srce smisel za dolžnost in zmernost v njihovih zahtevah.“

Pustimo za sedaj ob stran vprašanje „krščanske pravičnosti ali nepravičnosti“ in pogledimo, kaj imajo čisto spoznavnoteoretična vprašanja opraviti s pojmovanjem socialnega vprašanja. Brez dvoma je res, da nas taka ali drugačna metoda spoznavanja privede do takega ali drugačnega stališča v socialnem vprašanju — v tem smo si z dr. Gosarjem (v njegovo škodo, kakor bomo kasneje spoznali) povsem na jasnem. Toda, če hočemo spoznati te metode same, njih pravo spoznavnoteoretično bistvo, tedaj jih ne smemo opredeljevati po tem, do kakšnih socialno-političnih izsledkov vodijo (čeprav so ti izsledki *nujni* kot posledica nekega gledanja), marveč po tem, kaj smatrajo za vir našega spoznanja in kako postavljajo vprašanje odnosa med psihičnim in fizičnim svetom. To so vprašanja, ki spadajo v osnove spoznavne teorije. Ako bomo na primer opredeljevali konja, tedaj bomo tega konja opisovali po njegovih bistvenih znakih, po njegovih značilnostih, ki ga ločijo od vseh drugih bitij, ne pa na primer po tem, da je sposoben za vožnjo. Za to so namreč sposobne tudi nekatere druge živali.

Dr. Gosar ni tedaj pokazal bistva materialistične in idealistične spoznavne teorije. Obema nazoroma je obesil le nekako socialno-politično vsebino, ki jo ta dva nazora lahko vsebujeta, lahko pa tudi ne. Tako je na zelo lahek način na štirih straneh obračunal z obema nazoroma — enkrat za vselej.

Kakor tu, tako je tudi pri krščanstvu previdno zamolčal njegovo spoznavnoteoretično podlago. Povsem razumljivo, kajti podrobna analiza bi mu odkrila zanimivo dejstvo, da je spoznavnoteoretična podlaga tako zvanega „krščanskega svetovnega nazora“ — idealistična, da je torej „krščanski svetovni nazor“ le ena izmed oblik, v katerih se javlja — idealizem.

Dr. Gosar sicer oznanja nekak dualizem, ki pa nam kaj hitro razkrije njegovo pravo vsebino, čim globlje prodremo v njegov metafizični odnos med duhovnim in materialnim življenjem. Dosledni dualizem mora nujno zaiti v agnosticizem, to se pravi v zanikanje možnosti pravega spoznanja. Čemu? Ker ne more z nikakimi sredstvi premostiti prepada med „zunanjim“ svetom in duhovnim življenjem. Za dualista sta to dva različna svetova. Kje se stikata? ... Dualist ne more biti nikoli prepričan o pravilnosti svojih predstav. S tem pa izloči zunanji svet iz območja svojega spoznanja. To, kar ugotavlja v vsakdanjem življenju, so le hieroglifi ali simbol za nekaj, česar ne more spoznati. Tak dualizem torej na isti način zanika bitnost zunanjega sveta kakor spiritualizem.

Te dualistične filozofije dr. Gosar nikakor ne sme imeti za kako krščansko „specialiteto“. Spomni naj se na Kanta in na angleške agnostike okoli Humeja. V teh dveh filozofijah je bil ta sistem izveden do skrajnosti in je dosegel pri njiju svoj višek. In vendar sta oba ostala in hotela biti — idealista. Dr. Gosarjeva izvajanja o nekem posebnem krščanskem svetovnem nazoru so torej stara pesem. Na vsakem koraku, ki ga napravi dr. Gosar pri proučevanju družbenih pojavov, se mu pozna idealistična metoda, vidi se mu, kako izhaja iz idealistične spoznavne teorije. In posledice teoretičnega idealizma se kažejo — v praksi. Idealistična metoda išče počelo slehernega družbenega pojava v duševnih izpremubah, uspehih in napakah ljudi in prav tako išče

ozdravitve v duhovnem prerojenju ljudi. Materialistična metoda pa išče vzrokov v celokupni družbeni socialno-ekonomski strukturi; ozdravitev je z nje-nega stališča mogoča le z odstranitvijo vzrokov v tej objektivni socialno-ekonomski strukturi.

Oglejmo si že navedeni stavek dr. Gosarja in postalo nam bo vse tako jasno. Dr. Gosar pravi, da naj bi krščanstvo prerodilo ljudi v tem smislu, da bi „bogataš ne izkoriščal, delavec pa naj bi bil zmeren v svojih zahtevah“. Ali dr. Gosar omenja izpremembo *gospodarskih* vzrokov? Ne! Ali rešuje gospodarsko krizo z *gospodarskimi* sredstvi? Ne! Dr. Gosar je mnenja, da je dovolj, da se v ljudi zlepa ali zgrda vcepi krščansko mišljenje in čuvstvovanje, in to je dovolj, da se spravi s sveta bedo in krizo. On ne vidi, da človeku za izkoriščanje ni le zadosti „pokvarjenost“ in „materialističnost“, marveč da mu je potrebna za to predvsem *materialna* možnost in da prav tako tudi za „popravljanje“ sveta niso dovolj zgolj moralna pravila, ampak da je treba tem moralnim zapovedim ustvariti predvsem *materialno* podlago. Brezposelni delavec ne bo mogel nikoli izkoriščati svojega brezposelnega tovariša, če bi ga še tako rad. Za izkoriščanje mora imeti izkoriščevalec dovolj materialnih sredstev, ki mu dajejo možnost, da drugega človeka zaposli v produkciji in da ga za to plača vsaj toliko, da ga ohrani pri življenju. Jasno je, da produkcijska sredstva sama na sebi še nikakor niso sredstva za izkoriščanje. Ona postanejo šele v nekem določenem *gospodarskem sistemu*, v sistemu namreč, kjer je v veljavi privatna lastnina produkcijskih sredstev. Njihov izkoriščevalski značaj je torej le *relativen*. Prav v relativnosti tega izkoriščevalskega značaja pa leži tudi možnost „popravljanja“ današnje družbe. Izpremeniti je treba gospodarsko, materialno podlago izkoriščanja in s tem bo odpravljeno izkoriščanje. Do takih zaključkov vodi materialistična metoda. Za dr. Gosarja pa te poti ni. Zanj gre pot do ozdravitve današnje družbe le preko moralnih pravil krščanskega življenja, preko *miselnega prerojenja* človeške družbe.

Mar ni to najčistokrvnejši idealizem? — *Idealizem je filozofska podlaga vseh njegovih izvajanj*. Njegov krščanski socializem se ne uravnava po *potrebah človeške družbe, marveč po krščanskih moralnih normah*. Da ga je do takih zaključkov privedel te vrste nazor, nam zgovorno pripoveduje posebno drugi del njegove knjige, sociološka analiza človeške družbe, ki je pravi konglomerat protislovij in neznanstvenih trditev in o kateri bomo prihodnjic obširneje razmišljali.

Ivan Kovač.

KNJIŽEVNA POROČILA

AVTOBIOGRAFIJA FRANCETA KRALJA. V slovenskem slovstvu so avtobiografski spisi, zlasti še tako obsežni in tolikanj subjektivno zasnovani, kakor je ta, ki ga je napisal slikar in kipar Francè Kralj¹, prava redkost. Ni čuda, da je ta lastni življenjepis zanimiv, saj podaja ves razvoj umetnika od mladih let do moške zrelosti človeka, ki stoji danes na enem najvidnejših mest v slovenski oblikujoči umetnosti. In kakor je vsak pogled v nastajanje in snovanje umetnika dragocen in poučen, tako je še bolj privlačna izpoved tvorca samega. Odkrije nam marsikatero potezo in osvetli nekatero temno

¹ Francè Kralj: *Moja pot*. Slovenskih poti XII. zvezek. Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1933. Str. 70 + 15 slik.

stran, ki je — vsaj povprečnemu opazovalcu — v umetnikovem likovnem delu manj vidna in težje opazljiva.

Prvi del knjige, ki sega od najzgodnejših spominov iz detinstva do vstopa v ljubljanske šole, je ostro ločena in zaokrožena celota. To je prava, neretuširana podoba dolenske vasi, gledana sicer skozi močno osebnostno pobarvano prizmo, prikazana pa kar najbolj naravnost in brez ovinkov. Opisi prirode in ljudi se kar iskré od prelivajočih se barv, osebe zažive, mrtve stvari stopajo telesno otipljive bralcu pred oči. Vidi se, da je vse to opazoval in popisoval umetnik oblikovalec. Tako nazornega pisanja zlepa ne najdeš, kakor celó med poklicnimi pisatelji le poredkoma beremo enako svež in neprisiljen jezik, ki ga krase redki, a sočni izrazi.

Resnica je piscu nad vse. Nič ne olepšuje, nič ne zakriva, stvari imenuje kar s pravim imenom. Vse bitje malega kmeta, grobo in v svoji preprostosti lepo, je opisano stvarno in pristrčno, brez osladne romantike in še priskutnejše sentimentalnosti, s katero nam vsevprek prikazujejo „naše dobro ljudstvo“. Vsakdanjost je sama bogata dovolj, da dojemljivemu očesu umetnika dá dovolj možnosti za uživanje. Čutnost ima v tem nagonskem življenju poglavitno besedo. Ta zdrava prvinska življenjska radost je našla v Kraljevem spisu — morda še bolj ko v njegovem oblikovnem ustvarjanju — krepkega tolmača. Lestvica njegovega doživljanja je široka: od mogočne epike, skoraj bacchant-sko razgibane strasti do čustvene liričnosti, so zastopani vsi čutni odtenki. Primerjaj prizor z možem v hosti, ki si z vriskanjem preganja žalost, pa ženjice na polju, popis svatbe — kakor podoba Jordaensa ali Brueghela se zdi — in pastelno nežno sličico z mlinarjevo hčerko. V ti krepki himni čutnosti ni hinavščine, ni zlagane sramežljivosti. Ni slučaj, da je na čelu knjige slika Kopalke, ki je pred leti na velesejmu zbudala toliko posili-pohujšanja in dosegla prvo nagrado, ta tako značilna slika umetnikove žene, ki mu je „poosebljena priroda rodnega kraja“.

Druga polovica življenjepisa obsega leta učenja v Ljubljani, na Dunaju, v Pragi, pa dobo rasti in ustaljenja. Nasproti prvemu delu, ki je kakor iz celega ulit, se ta zdi šibkejši, manj enoten in neorganski. Kjer opisuje, je izraz topel in prepričevalen, kjer zaide v razglabljanje, postaja nejasen in manj osebosten. Nastopajoče osebe in dejanja so z okoljem podana res nazorno: tak je opis prvih rezbarskih studij, prizor iz secirne dvorane, slikanje akta. Podrobnosti so ostro opažene, s skopimi potezami so označene osebe, da zaživé. Skratka, dokler pisec pripoveduje, kar je sam doživel, mu teče pero gladko, oblikuje plastično in življenjsko resnično, kjer umstvuje, je trezen, pogosto zaide v teoretiziranje, postane kar suhoten. Proti koncu, kjer opisuje svoje organizatorsko delo, našteva javne nastope in uspehe, je že skoraj prekoračil postavljeni okvir.

Važen pa je ta del spisa v tem, ker skuša pisec pokazati in ob razvoju sodobne oblikovne umetnosti razložiti svoj postanek. Meščanskemu kulturnemu umetnostnemu izročilu postavlja nasproti — sicer nekam medlo orisano — „ljudskost“, ki mu je izvirnost, pristnost, iskrenost. Prava umetnost raste iz telesno in umsko zdrave ljudskosti in sloni na podzavestnih vtiskih iz detinstva. Dotedanja statičnost se v ti umetnosti izpreminja že v gibanje. Na ti podlagi skuša Francé Kralj s primeri pojasniti razloge za zmago nove umetnosti zunaj in doma.

Zadnje se mu ni čisto posrečilo, vsaj glede samega sebe ne. O ekspresionizmu, v katerem je sam zrasel in se razvijal, tako da se je povzpел do osrednjega predstavitelja slovenske povojne umetnosti, kateri je bil idejni vodja, v knjigi ni sledu. Kakor da te važne dobe zanj sploh bilo ni, kakor da ni presledka med akademijo in njegovim današnjim ustvarjanjem. Ekspresionistično udejstvovanje Francéta Kralja — kakor tudi premnogih sodobnikov — je bilo ob svojem času nujno in razumljivo, dasi ni mogoče trditi, da bi bilo to umetnostno gibanje izšlo iz slovenske „ljudskosti“, saj je prišlo neposredno iz tujine. Preko neizogibnih ovinkov mladih let je Kralj srečno in brez škode prešel. Zato bi bil moral — če je hotel objektivno pojasniti svojo rast — priznati, da je zašel. To ni sramota zanj, temveč ena izmed važnih stopenj v razvoju. Prav zato je ne bi bil smel preiti molče. Njegova moč ni v teh izposojenih geslih, ni v bistveno tujih mu oblikah in smereh, globlja je, prabitna. Saj so morda ti ekspresionistični poskusi zanj res izredno značilni, kar odločilni, ker so izraz mladostnega, strastnega hotenja, dati se vsega brez kompromisov in kar najbolj neodvisno od starega. Zakaj pa ustvarja tako, kakor se mu oblikuje prav zadnja leta njegov tako svojski slog, kakršnega kažejo slike kakor so Kopalka, Desetnik, Portreti rodbinskih otrok ali Pogled na Ljubljano — in ne drugače, na to pa ni dal odgovora. In prav to bi bilo zanimivejše od vsega drugega.

Francéta Kralja spis je zares edinstvena izpoved upodabljaljočega umetnika, kakršne Slovenci še nimamo. Kolikor od avtobiografije sploh moremo pričakovati resničnosti, je to delo iskreno in možato, čeprav ni brez očitvidne subjektivnosti niti brez samohvale. Toda kdo med nami — in še celó upodabljaljoči umetnik — bi bil napisal táko knjigo drugače? V nji je v malem obnem samem človeku viden razvoj vse oblikovne umetnosti. Najbolj hvale vredna je pa odkritost in pogum, s katerim je pokazal sebe in okolico brez lepoticenja. Čeprav je ponekod malce groba, je vendar ta knjiga sredi neprestane hinavščine redek, jasen in čist glas, brez dvoumne misli.

Razkrila nam je mnogo nerazumljivega v umetnikovem snovanju, pojasnila marsikaj, kar smo komaj slutili. Pokazala je pisca kot plod starega umetniškega rodu in kraja, razodela, kako se je v njem porajala in oblikovala prirojena stvariteljska sila, se zgladila v študijah, da zdaj v trdem delu dozoreva do svojske popolnosti. Spoznali smo, kako je avtor te knjige ves zgolj oblikovalec, ki čuti, ustvarja in živi samo v podobah, v likih, pravo nasprotje hladno razmišljajočemu umu. Bolj kakor po svoji kritični točnosti pa nam je to delo dragoceno zaradi neposrednosti, svežosti in zdravja, ki so nam za pisca porok, da bo še rasel in se razvijal do popolne zrelosti.

K. Dobida.

ÉMILE ZOLA - ALFONZ GSPAN: GERMINAL. Izdala in založila Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1933. Natisnila Delniška tiskarna. Str. 617 (z uvodom).

Prevod, ki ga je poklonila Tiskovna zadruga svojim naročnikom kot sedmo knjigo zbirke „Mojstri in sodobniki“, ni mogel iziti v primernejšem času. Danes, ko se tisoči naših rudarjev in ostalih delavcev bore v junaškem samozatajevanju za golo življenje, je to delo morda bolj aktualno kakor pred petdesetimi leti, ko je izšlo v prvi originalni izdaji. Kakor je tedaj mogočno odjeknilo po vsej Evropi, tako bo gotovo tudi danes resen in učinkovit opomin vsem, ki imajo moč in sredstva, da rešijo črne trpine pogina in obupa.

Kar se mi je zdelo potrebno povedati o pisatelju in njegovem delu, sem navedel že v uvodu h Gspanovemu prevodu. V podrobno analizo se tam nisem spuščal in tudi tu ne nameravam ničesar dodati, saj je roman v celoti pisan preprosto in jasno in ne potrebuje razlage. Preostaja mi samo še, da izpregovorim o prevodu samem.

Delo človeških rok ni nikdar popolno in tako so tudi prevodi dobri ali slabi ali pa v sredi med obojim, dovršenih prevodov pa menda ni. Prevajanje tudi ni lahka stvar. To prav dobro vedo vsi, ki so se kdaj ukvarjali s tem poslom. Najti vedno točen izraz za misel originala in mu obenem dati slovensko lice, očiščeno vsakršnega tujega nadiha, to je stvar, ki se tudi dobremu prevajalcu ne posreči v vsakem primeru. Gspanov „Germinal“ smemo v celoti uvrstiti med dobre prevode, kakršnih imamo, hvala Bogu, v zadnjih letih že precej. Posamezna mesta so prevedena prav srečno, tako n. pr.:

„mati je našobila usta“, str. 44 (la mère pinça la bouche); „Vi ste pa res fant od fare“, str. 56 (Vous êtes un bon bougre); „kakor pet krav za en groš“, str. 83 — samo „en“ je odveč — (comme quatre sous); „fant od fare“, str. 101 (gaillard); „Pri dobrovoljčku“, str. 199 i. dr. (Bon-Joyeux); „ni se še dokopal do tega“ (str. 209); „... je udrihal po rudniški družbi“ (str. 209); „bo zaropotalo“ (str. 212); „njegova kri“ str. 299 (sa race); „da ne bi dal zanjo niti počenega groša“ (str. 464); „da je šla naša stavka po gobe“, str. 475 (fichue) itd.

To so nekateri primeri, ki pričajo, da ima Gspan zdrav čut za dobro slovenščino in da ni suženj originalnega besedila. So pa seveda tudi mesta, kjer je imel prevajalec manj srečno roko, bodisi da jih ni povsem doumel, bodisi da jih je premalo pretehtal. Upam, da mu ne bom vzel poguma in pokvaril veselja do prevajanja, ako navedem tudi važnejše nedostatke prevoda.

I

Predvsem hočem opozoriti na nekatera mesta, kjer je smisel originala v prevodu medel, netočen, popačen ali celo popolnoma nerazumljiv.

Repišče (str. 25 in drugod) ni povsem isto kakor francoski *champ de betteraves*; *betterave* je pesa, torej bi bilo prav *pesno polje*, s *peso posejane njive*, morda tudi *pesišče*. — „... da bi potisnil... v žepe obe roki“ (str. 25): original pravi „otrple roke“ (des mains gourdes); nikakega razloga ni, da bi se pojem „gourdes“ v prevodu izpustil. — „Un gros cheval jaune“ je na str. 27. „plavo kljuse“, na str. 28. „debeli, rumeni konj“, na str. 29. „plavec“; bolje bi bilo odločiti se za en sam izraz, „kljuse“ pa nikakor ni na mestu, ker *debelemu* ali *velikemu* konju navadno ne pravimo tako. — „med *dogami* v neki kolarski delavnici“ (sous les bois...), str. 28, ni točno, ker kolarji ne rabijo dog, ampak le sodarji. — „pičlo število svetilk“ (les rares lanternes), str. 28: zakaj ne dobesedno: „redke svetilke“? Kjer se dobesedni prevod ne upira duhu našega jezika, je še najboljši.

„Ljudje še mesa nimajo vsak dan“ (str. 29): še ni na mestu in popolnoma obrne smisel originala (On n'a pas de la viande tous les jours), kar pomeni, da ljudje ne jedo vsak dan mesa, to se pravi, da se morajo zadovoljiti s preprostejšo ali manj izdatno hrano, skratka, da slabo živijo; iz prevoda pa dobimo dojem, da so ti ljudje zelo razvajeni, ker mislijo, da morajo imeti vsak dan vsaj meso, ako že nimajo piščancev in torte! — Za besedami „nikdar še ni bilo toliko zaslužka“ (str. 29) sta izpuščena dva stavka, ki bi se morala glasiti v prevodu: „Sedaj pa si moramo zopet

zatisirati pas. Res, hudo je povsod, delavce odpuščajo, tvornice se zapirajo druga za drugo.“ Seveda manjka zaradi te vrzeli logična zveza z naslednjim stavkom prevoda. — „Hotona je pravkar odpustila svoje nameščence“ (str. 29): ta stavek moremo razumeti samo tako, da je Hotonova tovarna (ne Hotona!) odslovila (bolje kakor „odpustila“) vse nameščence, da je torej ustavila obrat, česar pa original ne pove, ker govori le o *redukciji* osebja („venait de réduire“); točno bi bilo torej: Hotonova tovarna je pravkar odslovila del svojih nameščencev ali: Hotonova tovarna je pravkar skrčila število nameščencev.

„To pot je pripeljal tri hunte“ (str. 31); točno: to pot je pripeljal *samo* tri hunte ali še bolje: ... je *vozil* samo tri hunte (il *n'amenait* que trois berlines). — „Dete je tulilo *dalje*, prestrašilo se je *svojih koščenih ročic*, ki so *mahedrale* nad njim (str. 43); prav: Dete je *še bolj* tulilo (davantage), prestrašilo se je *teh* (ali *njegovih, Maheujevih*) *žilavih rok*, ki so mahale nad njim. — „Nu, ste videli! Človek bi še mislil, da imam rento!“ (str. 47); prav: No, ali bo že kaj? (Dajmo, dajmo, hitimo!) Človek bi dejal, da smo rentniki! (Oče namreč priganja otroke, ker je pozno in ker vsaka zamujena minuta pomeni izgubo zaslužka.)

„Kakor kaka čreda“ (str. 48); prav: kakor *cepetajoča* čreda (avec un *piétinement* de troupeau). — „krepka deklina“ (str. 53); prav: dobrodušno dekle (bonne fille). — „... v svoji nespodobni obleki, smešni in *odvratni*“ (str. 54): *odvratni* ni na mestu, prav bi bilo „izzivalni“ ali „vznemirljivi“ (d'un comique *troublant*).

„Prej je treba kaj drugega dodelati“ (str. 58) je nekoliko nerodno za francoski „Il faut bien que les manœuvres se fassent“; bolje bi bilo: „Delo mora biti opravljeno“ ali pa: „Vse ob svojem času, priprave se morajo končati“ ali kaj podobnega. — „drsnata masa“ str. 61): bolj jasno bo: sirova gmota (la masse *grosière*). — „kajti *četudi* je bil še neroden, je po nepotrebnem napenjal mišice“ (str. 63): *četudi* popači smisel; prav: kajti bil je še neroden in je po nepotrebnem napenjal mišice (prav zavoljo tega, *ker* je bil neroden!). — „Čisto izgubljena sta bila, pa bi se lahko tako prijateljsko smejala“ (str. 86); *pa* popolnoma izpači misel in dá besedi „izgubljena“ povsem drug pomen; prav: Bila sta kakor izgubljena (t. j. popolnoma sama) in bi se bila tako lahko prijateljsko smejala (v resnici sta namreč iz zadrege molčala).

„rajši se brini (zakaj ne „brigaj“?) za tisti dve lajdri, ki si ju spraviš v drugi stan“ (str. 96) je popolnoma napačno; v originalu čitam: tu *ferais mieux de reconnaître les deux gosses dont tu l'as emplie*, kar pomeni: rajši priznaj očetovstvo tistih dveh otročičev, ki jih je imela s teboj (namreč Filomena); to je smisel; tu bi bilo seveda na mestu, ko bi bil tudi prevod nekoliko prostaški, kar bi bolj ustrezalo originalu „dont tu l'as emplie“ (morda „nabunkal si jo“ ali „ubrejil si jo“ ali kaj podobnega).

„In *kakor* so že bile tu *rabe* patriarhalne in domačnosti, *tako* je živel ves ta mali svet v dobrem prijateljstvu“ (str. 105); prav: In *ker* je bilo *službeno razmerje* patriarhalno..., je živel ves ta mali svet...; *comme* je tu vzročni veznik.

„poslopja... *načičkana* z visokimi dimniki“ (str. 125); „preko zidu, ki... je bil *načičkan* s črepinjami“ (str. 404); besedo „načičkan“, ki je Pleteršnik nima v slovarju, poznam samo v pomenu „nališpan“ in se rabi običajno nekoliko zaničljivo o obleki in podobnem; original ima na obeh navedenih mestih *hérissé* (naježen, nasršen) in hoče torej povedati samo to, da so nad poslopji *štrleli* dimniki, oziroma da je bil zid po grebenu obložen s črepinjami, pa ne zaradi lepšega, ampak zaradi varnosti. Isto velja tudi za stavek „hiše... so bile *načičkane* z bajoneti“ (str. 444).

„le matin“ ni „osorej“ (str. 142), ampak „zjutraj“ ali „davi“. — „so... izpodrecavali ljubicam krila“ (str. 166); prav: so *vzdigovali* ali *privzdigovali* dekletom krila; ženske si *izpodrecajo* krila, fantje pa imajo nekoliko drugačne namene.

„... ter se je *obregnil* obenj“ (le *frôla*), str. 167; *frôler* pomeni „obrsniti, osmukniti, na rahlo dotekniti se; skoraj dotekniti se“, *obregnemo* pa se na koga z besedo, in sicer ne posebno milo; na str. 171. pravi tudi Gspan pravilno: zato se je osmuknila ob njem.

„... kadar so se oči *moškega* srečavale z njenimi“ (str. 178); prav: ... *mladeničeve* oči (les yeux du jeune homme);

„Kje neki je Pluchart?“ (Où en est-il, Pluchart?), str. 182; prav: Kako daleč je že Pluchart? Kako je s Pluchartovo stvarjo?

„šlo je za to, *kdo* bo... ponovil napev svoje pesmi“ (str. 198); bolje: *kateri* bo ponovil, ker gre za ščinkavce. — *Chichouïeux* in *batisecouïcs* sta ptičarska izraza za dresirane ščinkavce, ki jih ne navajajo v točnem pomenu niti največji slovarji; Sachs-Villate ima sicer *batisecouïc*, toda le v splošnem pomenu („dresiran ščinkavec“). Gspan si je tu pomagal iz zadrege dovolj spretno z „ropočevi“ in „gričevi“ (str. 198), poslednje pač po „griču“ in „gričevati“ (Pleteršnik); odkod ima prvo, ne vem.

„... noge, ki so se srečavale s povešenimi očmi“ (str. 206); prav: „... ki so jih srečavale (videle, opazovale) njegove povešene oči“.

„On je oboževal svojo ženo, ona pa, strastna, sladkosneda plavalaska, je bila zmerom slabe volje in takoj užaljena“ (str. 249); prevod je netočen in tudi nejasen, ker iz njega ne razvidimo, zakaj je bila užaljena, in original tega tudi ne trdi, ampak pravi le, da sta bila *oba* nezadovoljna, ker se nista mogla nikdar prav zblížati; pravilno bi se glasil prevod nekako takole: „On je nežno ljubil svojo ženo, ona pa je bila čutna, hotljiva plavalaska, in prav kmalu sta spala vsak zase, pri vsaki malenkosti nataktnjena, takoj užaljena.“

„Toda ta nova pustolovščina doma... se mu je upirala“ (str. 252) je prevedeno dobesedno, a v slovenščini ni dovolj jasno; smisel je tale: Toda misel, da bi bila taka nova pustolovščina mogoča doma, pod njegovo streho, ... se mu je upirala. — „... sen o *priljudnem* vodji“ (str. 280): *populaire* ni „priljuden“, ampak „priljubljen“ ali „popularen“ ali pa tu celó dobesedno „ljudski“.

„... zmerom bolj je močan“ (str. 281); prav: „nazadnje vendarle zmaga“ ali „nazadnje je vendarle močnejši“ (on finit toujours par être les plus forts).

„Viš, ko bi vedel, da bo kak prijatelj žrtvoval le eno kapljo krvi, bi takoj pobegnil v Ameriko“ (str. 297); v tej obliki je stavek nejasen in nelogičen; pravilno, jasno in logično bi rekli: „Viš, ko bi vedel, da bo to stalo moje prijatelje le kapljo krvi, bi takoj pobegnil...“ ali pa: „... da bodo morali moji prijatelji žrtvovati le kapljo krvi...“; le tako je utemeljena misel na beg.

„... služil je svoji prizadevnosti“ (str. 301) mi je nerazumljivo, pač pa mi je povsem jasen original „il servait son ambition“; „ambition“ pomeni res tudi „prizadevnost“, a ne vedno; prvotni pomen je „častihlepje“ in ta bi moral ostati tudi v prevodu. Prav tako je pogrešen tudi stavek: „Dolga sanjarenja so ustalila njegovo prizadevnost“ na str. 449. (ses longues songeries avaient fixé son ambition); takšen prevod bo marsikomu nejasen; bolje bi povedali to misel na primer takole: Dolgo razmišljanje je dalo njegovemu častihlepu določen smoter. — „... delavci *bi bili* prav gotovo *zmagali* gospodarja, če *bi imeli* v hranilnici denar“ (str. 310); prav: delavci *bodo premagali* gospodarja (ali pa samo „zmagali“ brez objekta), *ko bodo* imeli denar...

„Družba ... je obljubljala, da bo vrnila delavske knjižice ...“ (str. 323); prav in logično bi bilo: Družba je govorila o tem, da bo vrnila ..., kakor v originalu (parlait), ali pa: Družba je *grozila*. — „Nenehno je mislil, da bi jo prijel“ (str. 328); v prvem trenutku ni jasno, kdo je to mislil; original je popolnoma jasen: *lui, toujours, songeait à la prendre*; tudi v prevodu bi bilo treba dodati *on* ali pa *Bébert*.

„Rudnik ... ga je zdaj *dovrševal* s tem, da mu je bil polomil noge (La mine ... *venait de l'achever, en lui cassant les jambes*), str. 334; *achever* ima tu pomen „uničiti, pokončati“, torej: Rudnik ... ga je zdaj pokončal (strl, uničil) s tem, da mu je polomil noge.

„... rušil je *krivičen spomin* mrtvih stoletij“ (str. 346); prav: rušil je *krivično zgradbo* ali *krivični spomenik* mrtvih stoletij (*le monument inique*).

„To bi bil *stečaj*“ (str. 363); prav: to bi bil polom, to bi bil konec, to bi bila poguba (la faillite).

„Štefan, ki se je odrekel svojemu *delu* v koloniji“ (str. 395); prav: ... ki se je odrekel svojemu *deležu*.

„... in požrl nekoliko brinovca, ki ga je tako stresal, da je mislil, da brez njega ne bi mogel vzdržati do konca“ (str. 395) je nesmisel; prevajalec je slabo razumel particip *frissonnant*. Pravilno bi se moral glasiti prevod: (Štefan je) požrl nekoliko brinovca, *ker se je tako tresel*, da je mislil ... — „... gospod Hennebeau je dejal, da pojde ven ... , *potem pa je šel* kočiji naproti“ (str. 431); prav: ... *in da pojde* kočiji naproti (*de sortir ... et d'aller au devant de la voiture*).

„Vsi pa so videli na čelu neke tolpe župnika, vihtečega križ“ itd. (str. 447). Smisel je popolnoma popačen. Iz prevoda mora vsakdo posneti, da so res videli župnika pri tem revolucionarnem delu. V resnici pa gre tu samo za privid, za sliko, ki jo vzbujajo poslušalcem notarjeve besede, ne pa za resničen prizor. Da bo misel jasna, bi torej rekli na primer: Vsi pa so že videli *v duhu* župnika, kako vihti na čelu tolpe križ ... itd. (nikakor pa ne „neke tolpe“, ker besedica „neka“ še prav posebno vzbuja dojem resničnega prizora).

„... kjer je marsikak pobegli bančnik upropastil *svojo družino*“ (str. 451); prav: kjer so pobegli bančniki upropastili *marsikatero rodbino* (*des familles*), saj za *svoje* rodbine bančniki običajno že poskrbe, dokler je še čas.

„... in tako sta se drznila priti dva upravna svetnika preiskavat, delala sta se, kakor bi jima bilo žal, četudi jima ni bilo videti, da se kaj vznemirjata zbog izida“ (str. 452) je medlo in nejasno; pravi smisel je tale: dva člana uprave sta blagovolila priti preiskavat (ali: sta se milostljivo odločila za preiskavo), toda videlo se jima je, da jima je žal truda (da sta prišla le nerada) in da jima ni do tega, kakšen bo uspeh preiskave.

Sale crapule ni sirota uboga (str. 524), ampak je psovka (grdoba, svinja, golazen). — „... ker pa se je *nadejal*, da mu bo voda ugasnila svetilko“ (str. 551) je nelogično; prav bi bilo: ker je *slutil*, ker je *domneval* ali tudi *ker se je bal* (il se doutait). — „Misleč napraviti dobro delo, so nameravali zaključiti izlet“ (str. 573) nima nikakega pravega smisla; pisatelj je hotel povedati, da so nameravali zaključiti izlet z dobrim delom, v prevodu pa to ni povedano.

„Bodi tako prijazen in poglej dol, če *nisva morda tam spodaj*“ (str. 591) je sicer dobeseden prevod (*si nous y sommes*), toda za nas nima nikakega smisla. Francoz rabi to frazo, kadar hoče komu namigniti, da je odveč ali da mu je na poti; po naše bi rekli: „pojdi no pogledat, koliko je ura“ ali kaj podobnega.

„Kri je razdražila sluznico, zaradi česar je močno kašljal“ (str. 591) je napačno; ne gre za Štefana in njegov kašelj, ampak je le primera: bilo je kakor fizična potreba, kakor razdražena sluznica, ki sili h kašlju.

„... naznanili so ‚meso‘“ (str. 612) morda ni dovolj jasno; *taper pour la viande* je rudarski izraz in pomeni „dati znamenje za spuščanje ali dviganje rudarjev“.

Tu pa tam je prišel prevajalec navzkriž z glagolskimi časi, ki jih rabi original. Točno posnemanje originala sicer ni vedno neizogibno potrebno in v slovenščini tudi ne bi bilo vedno blagoglasno, toda kjer je razlikovanje francoskih časov potrebno zaradi točnejšega smisla, moramo v prevodu to upoštevati. Ako že nočemo prepogosto rabiti na primer slovenskega pluskvamperfekta, si lahko pomagamo s primernimi adverbi, ki dajo stavku povsem točen smisel.

Str. 28: „... ki je njene strehe mladenič bolj *ugibal*, kakor pa videl“ („dont le jeune homme avait deviné les toitures“); to je mogoče razumeti v prevodu le tako, da je mladenič *ugibal strehe* (bolje bi rekli *slutil*), medtem ko je starec govoril in meril z roko na naselbino. V resnici pa ni tako. Sedaj je Štefan že dovolj dobro razložil naselbino, saj je bila prav blizu; *slutil* bolj kakor videl pa je strehe že poprej, ko je stopal po klancu, kakor čitamo na str. 26.: „... a na levici se je dvigala ... vzpetina, iznad katere so moleli ... zatrepi *kakor kak privid vasi* z nizkimi ... strehami“, in to hoče povedati original s svojim pluskvamperfektom. Da bo prevod po smislu točen, bomo torej rekli na primer: ... ki je njene strehe mladenič *poprej (med potjo, na klancu)* bolj *slutil* kakor videl.

Str. 32: „Zdaj je luč iz ognjene košare dodobra obsvetila njegova (tiskovna pogreška za „njegovo“) debelo glavo“; točno: „Ogenj iz košare mu je *svetil* sedaj naravnost v debelo glavo“ (La corbeille de feu, maintenant, éclairait en plein sa grosse tête). — Str. 47: „Jeanlin je *pobiral* drobtine kruha“; točno: „Jeanlin je (bil medtem) *pobral* vse krušne drobtine (*avait ramassé* ...)“. — Str. 65: Ves drugi odstavek IV. poglavja ima v originalu glagole v imperfektu, ker opisuje vsakdanje, vedno ponavljajoče se delo v rudniku, kar v prevodu ne pride do pravega izraza. Enako na str. 88.: „O ponedeljkih ... se je z vso silo *česnila* po nosu, *zapustila* odkop ...“, potem pa se je *prišla* sem k živalim skrit ...“ Tudi tu ima original povsod imperfekt, ker pripoveduje o početju, ki se je redno ponavljalo. V prevodu bi to prav lahko povedali z nedovršenimi glagoli, kjer takih ni, pa bi dodali primerne časovne adverbe.

Str. 93: „Štefan je komaj spoznal visoko ladjo ...“, ki se mu je *videla* ... tako vznemirljiva“: pluskvamperfekt originala zopet ne pride do veljave, kar seveda izpremeni pomen; z adverbom „zjutraj“ bi bila dosežena popolna jasnost: „... ki se mu je *zdel* *zjutraj* tako vznemirljiva.“

Str. 163: „... toliko takega so *videli*, *slišali* so takšno klafanje ...“; točneje: „toliko takega so morali *gledati*, *poslušati* ...“, da pride do veljave imperfekt originala. — Str. 276: „... v Victoire-u ... se je *spustila* zdaj komaj četrtnina ljudi v jamo“; točno: se je *spuščala*, je *hodila* v jamo (imperfekt v originalu). — Str. 515: „Streli ... so *odmevali* tja do Pariza“; prav: so *odjeknili*, so *vzbudili odmev* (avaient retenti).

Rudarska terminologija, ki je v Germinalu ni malo, je delala prevajalcu gotovo precejšnje preglavice. Koliko je v prevodu točna, ne moremo soditi, a v splošnem je razumljiva, in to je glavno. Zeleti bi bilo le, da bi prevajalec rabil za isti pojem vedno isti izraz, kar je v splošnem tudi storil, vendar so na primer *moulineurs* sedaj *odvozači* (str. 26), potem zopet *delavci* (str. 31, 35,

50), drugod *nakladači* (str. 92) ali tudi *vlačniki* (str. 158); *beffroi* je *izvaževalni oder* (str. 28, 49, 164) ali pa *stolp* (str. 50, 277); *cribleuse* je *presejalnica* (str. 41) ali tudi *izbiralka* (str. 95, 117); *veine* je *odkop* (str. 65) ali *sloj* (str. 67), drugod zopet *žila*. Ako rabi prevajalec tudi nekatere tujke (hunt, šaht, separacija), mu tega ne bomo šteli v zlo, ker so se ti izrazi med našimi rudarji že popolnoma udomačili.

(Konec prihodnjič.) — *Fr. Sturm.*

GLEDALIŠKI PREGLED

KONCERTI. Koncert orkestra Glasbene Matice. Smisel za instrumentalno glasbo je prišel k nam zelo pozno. Šele v povojnem času smo jo začeli resneje gojiti, k temu je tudi mnogo pripomogla ustanovitev slovenskega konservatorija, ki je v tem pogledu pokazal doslej prav lepe uspehe. Za našo simfonično glasbo pa pomeni ustanovitev domačega orkestra velik korak naprej. Danes imamo kar tri orkestre: opernega, Glasbene Matice in konservatorijskega. Seveda ni tu nikakor važna količina kolikor kakovost, ki jo zmore dati poedini orkester.

Ob pomembnejših prilikah se vse ti trije orkestri običajno združijo v enoto, ki pa — zaradi heterogenosti poedinih glasbenih osebnosti — ne tvori prave umetniške celote in zlitosti. Zato je večkrat bolje, če nastopi le poedini orkester, ki ima že sam na sebi nekaj povsem svojstvenega in enotnega.

Najvažnejša točka koncerta Glasbene Matice je bil Čajkoveškega klavirski koncert. Kot solistka je nastopila B. Šaplja. Če upoštevamo njeno razpoloženje na tem večeru, moramo reči, da je rešila svojo nalogo zadovoljivo, dasi je preveč poudarila le glasbene zunanosti. Poleg nejasnosti v podajanju glasbenih misli (fraziranje) in oblikovne raztrganosti je motila zlasti nepotrebna uporaba pedala. Sicer končne presoje ni mogoče izreči, ker ni za to dovoljne podlage.

L. M. Škerjanc kot dirigent nima velikih zahtev ter poudarja zvočnost. Dinamično pa je bila izvedba celote dokaj medla. Celotna prireditev je imela izrazito šolski značaj in kot takega jo je sprejelo tudi občinstvo.

F a u s t o v o p o g u b l j e n j e. Izvajati večja dela svetovnega formata je lepa zadeva, a tudi težka. O tem smo se prepričali pri izvajanju Glasbene Matice in orkestralne trozveze opernega, matičnega in konservatorijskega orkestra. Ta orkestralna trozveza, ki je tvorila podlago vokalnemu telesu, je bila neenotna in neubrana. Krivda leži v tem, ker se skupno vežbanje teh treh orkestralnih enot ne vrši redno, ampak le takrat, kadar pride potreba iz čisto neglasbene strani, recimo takrat, kadar čuti Glasbena Matica nujnost za kakšne javne nastope. V tem pa tičita tudi poglobilna nesreča in neuspeh pri izvajanju velikih in obsežnih del, ki imajo poleg priznanih odlik še pomp in finančne težave.

Sicer imajo velika dela dve plati: ena plat je finančna, druga pa muzikalna. In ker zahteva vsako delo ogromnega napora, priprav itd., mora biti zato izbera stroga in časovno utemeljena. Dvomim, da je „Faustovo pogubljenje“ za današnje čase!

Priznati moramo M. Poliču, ki je delo menda sam izbral, mnogo požrtvovalnosti in naporov, toda v ozir moramo vzeti kakovost izvajanja, pomembnost dela, ne pa njegove obsežnosti. Krajša skladba, ki bi ne delala težav niti

zboru niti orkestru in dirigentu, bi učinkovala neprimerno prepričevalneje kakor pa „Faustovo pogubljenje“, ki je za današnje čase neaktualna skladba, učinkovita zgolj zaradi zunanje impozantnosti in obsežnega števila izvajalcev. Priznam, da je bil Faust v dobi romantikov glasbeni čudež, to pa zaradi nove instrumentalne tehnike, v kateri je bil takrat Berlioz nedosežen. Danes je s to stvarjo mnogo drugače.

Berlioz je dal orkestru nov blesk zvočne barve in monocentričnost postavil za evangelij novoromantične glasbe. V začetku se je naslonil, kar je umevno, na Beethovna, toda v nekaterih sredstvih pa je bil od njega zelo daleč. Berliozova osnova je bila: raztegniti izrazna sredstva v glasbenem upodabljanju in slikanju. Razlikoval se je od Webra po tem, da ni poznal nežnosti, ampak bizarnost in fantastičnost, oboje pa je znal združiti v neko oblikovno in idejno celoto. V Berliozovem orkestru so prišla godala, ki so jih bili zavrgli romantiki, zopet do svoje veljave. Godala, nosilci strasti, so po tehnični strani raztegnjena v nove probleme, kakor: težje figure vijolin se razdele na dve vijolini. Berlioz je dvignil razen tega še pomen vijol (solistična uporaba) in s tem dosegel nov nastroj (Harald-simfonija). Rogove je potisnil nekoliko v ozadje (v nasprotju z Webrom), izrabil pedalne tone (Requiem), tolkalom pa dal neverjetno visok pomen.

Celotno izvajanje Glasbene Maticice je bilo uspešno in zadovoljivo, vendar je bil zbor dinamično premalo temperiran in ni mogel pokazati važnih podrobnosti, ki so za „Faustovo pogubljenje“ naravnost značilne. Še najboljši so bili solisti, predvsem Gostič in Rus. Za slednjega bi prišla vloga, ki jo je pel, bolj do izraza na gledališkem odru. Majdičeva ima lepe sposobnosti, moti pa vokalizacija.

Orkester je skušal reševati glasbo po svojih močeh, ki so mu ob takih prilikah pač na razpolago.

Škoda, da Matični zbor zanemarja čisto vokalno glasbo in da s tem pada njegov nekdanji s težavo pridobljeni ugled kot najboljšega zbora. Saj je bil ves zbor v razmerju s solisti in z orkestralno trozvezo potisnjen na tretje mesto.

Nastopa zemunskih akademikov ne smemo prištevati k strogo pevskim prireditvam, ker jim je šlo pač predvsem za to, da se bolj ali manj spoznajo z nami, kar pa se jim je na vsak način tudi posrečilo.

V okvir „Češkega tedna“, ki ga je gledališče najprej otvorilo z opero „Libušo“, spadata tudi prireditvi pod naslovom „Ljudski koncerti“ z deli dveh najpomembnejših čeških skladateljev Smetane in Dvořaka. Na prvem takem „ljudskem koncertu“ smo slišali izključno dela Dvořaka, karneval, slovanske plesne in simfonije št. 4. Na tem večeru je bil Dvořak porazno izvajan. To ni bil Dvořak! Brez dvoma je temu kriva preobremenitev orkestra, ki mora na vseh krajih nastopati: v operi, pri vajah in vrhu tega še na koncertu. Pri tem trpijo delo in izvajalci! Nekoliko boljše je bilo izvajanje Smetanovih skladb na drugem „ljudskem koncertu“. Vendar je bila tudi tu zabrisana vsa glavna tematika, tako da iz izvajanja nismo mogli razbrati, ali je „Tabor“ res tak, kakor smo ga slišali v Unionu, ali je tak, kakor ga izvaja češka filharmonija. Da pride naše glasbeno delo do večjega razmaha, bi bila nujno potrebna nekatera dirigentska gostovanja in kaj kmalu bi slišali drugačno „Vltavo“!

Srečko Koporc.

GLOSE

UMIK JOSIPA VIDMARJA. S svojim klavrnó neduhovitim, dolgoveznim člančičem „Ocvirk pod Zvonom“ v aprilskem zvezku „Sodobnosti“ je Josip Vidmar do dna razgalil svojo idejno nemoč in se umaknil v tisto območje slabokrvne vizionarnosti in neokusnega izgovarjanja, ki jasno priča o neutemeljenosti vseh letošnjih izpadov „Sodobnosti“ na „Ljubljanski Zvon“ in na njegove sotrudnike. Za izjavo, da ljudi, ki jih „ima v mislih“ in ki jih je „imel v mislih“ pri napadu na letošnji „Zvon“, „ni iskati med njegovimi“ (to je „Zvonovimi“ sedanjimi) „sotrudniki, vsaj ne med sotrudniki v pravem pomenu besede“, sem Vidmarju globoko hvaležen, zlasti zato, ker me je skušal neupravičeno tirati „pred zgodovino“ in ker je hotela „Sodobnost“ po krivici oblatiti nekatere „Zvonove“ sotrudnike in njih delo. Ali ni že dovolj jasno, da je bil ves umetno narejeni vik in krik pri „Sodobnosti“ le demagoško zavijanje resnice prave vsebine in podlage? Sicer pa naj glede tega Vidmar kar sam opravi „pred zgodovino“ s svojo „literarno častjo in dostojnostjo“, s katero me tako rad straši in preganja. Z obema člančičema proti „Zvonu“ je dokazal zgolj to, da se je bolešno boril z nekimi vodenimi prividi in streljal tako nerodno, da je krepko zadel samega sebe.

Vsak pošten in pravičen bralec je iz mojega stavka, kjer govorim, da je v „Zvonu“ „vsaj toliko prave svobode kakor v legendi o politično neodvisni „Sodobnosti“, kaj lahko razbral, da pri tem nisem mislil na nikako materialno navezanost Vidmarjeve revije na neko politično stranko, pač pa na njeno idejnopolitično opredeljenost, ki je tudi Vidmar ne more zanikati, ako dobro pozna Lebnov članek „Bajka in resnica“ in nekatere druge članke v letošnji „Sodobnosti“. Vsako drugovrstno zavijanje pa priča le o tem, da se J. Vidmar kaj slabo zaveda, kam je usmerjena idejnopolitična miselnost lista, ki ga urejuje, in da ne vidi niti deset korakov pred seboj v svoji sodobniški zavzetosti, ki mu je zmešala že tako neurejeno in brezglavo politično ideologijo. Zato naj nikar ne stavlja brez potrebe v nevarnost mojo čast za ceno svoje lastne. Toda kaj njemu, ki še vedno stoji neomajno na Arhimedovi točki in se — slep za probleme današnjih razklanih dni — vdaja nekim senilnim vizijam!

Anton Ocvirk.

LITERARNI DILETANTIZEM. V aprilskem zvezku „Sodobnosti“ je priobčil Josip Vidmar povsem nepodprto, svojevoljno oceno moje knjige „Razgovori“. Brezplodno bi bilo, ako bi se hotel spuščati v kaos Vidmarjevega razmišljanja o razgovoru kot literarni obliki, saj nima o tem predmetu niti pravega pojma niti zadostnega znanja. Opozoriti pa hočem na neke druge, bolj važne stvari, ki sem jih razbral iz tega slabotnega „kritičnega“ poročila. Predvsem je zanimivo to, da J. Vidmar ne pozna niti enega izmed teh pisateljev, niti približno ne, kaj še v celoti in izčrpno. Nekateri med temi — zlasti Šestov, Maurois, Hazard in Duhamel — pa so mu povsem neznani. Kajti, ako je kdo prebral eno knjigo G. Duhamela („Prizori iz bodočega življenja“), N. Berdjajeva ali A. Gidea („Tesna vrata“), nikakor še ne more trditi, da pisatelja v resnici pozna v njegovem bistvu. Kljub temu si pa Vidmar upa trditi, da nisem predstavil „prav za prav nobene izmed“ teh osebnosti „plastično in zavestno spoznane v njenem skriteb bistvu“. Taka sodba je tedaj res le prazna fraza, ki priča o kritikovi zavestni nadutosti. Vsakdo bi namreč ob tej sodbi

tudi pričakoval, da nam bo Vidmar sam povedal kaj o „skritem bistvu“ teh pisateljev in da ne bo slepo prepisoval sodb iz moje knjige, ker jih v nji — po njegovem mnenju — ni. Za karakteristiko Mauroisja je Vidmar na primer kar lepo prepisal sodbo A. Remizova iz moje knjige, ne da bi pri tem vsaj trenil z očesom. Ali morda misli J. Vidmar, da je zajel Berdjajeva v njegovem „skritem bistvu“, ako izjavlja, da je to „pravi ruski religiozni mislec starega (!) kova“? Ali je morda pogodil Leona Šestova, čigar niti ene knjige doslej še videl ni, kaj šele bral, ako bahavo razsoja, da ne vidi pri njem „poglavitne stvari — modrosti“ in „razboljene notranjosti, marveč sluti (!!)" samo *svetskega* (!) človeka velike splošne in strokovne *spretnosti* (!)"? O tem morda najoriginalnejšem metafiziku naših dni, ki ga pozna ves svet in so o njem pisane disertacije in razprave pri raznih narodih, sodi naš globoki kritik kakor o kakšnem ljubljanskem „hochstaplerju“ svoje vrste. Vsa čast Vidmarjevemu smešnemu, a obenem tragično bahavemu diletantizmu in neznanju, ki ga stavlja v prvo vrsto vseh razsodnikov pod Rožnikom.

Pri Remizovu trdi naš globokoumni kritik, da zato nisem mogel „pogoditi osobine (!!)" Remizova“, ker ga baje poznam samo iz prevodov in ne iz originala. In nato kot dokaz jecljavo pripoveduje o stilu Remizova takole: „Remizov pa je tvorec v jeziku, pisatelj tako svojskega jezikovnega izraza, da je mogoče njegovo bridko (!) fantastiko zaslutiti (!) samo iz njegove forsirano (!!)" ljudske, težko umljive, zatikajoče (!) se dikcije“, o kateri ima seveda pravi pojem edino Vidmar sam. Po njegovi izjavi je videti, kakor da jaz sploh ne poznam „osobine“ Remizova in da govorim o povsem drugih stvareh. Toda v eseju o Remizovu pišem takole: „S slogovno samoniklostjo, jezikovno klenostjo, s pristno narodno izraznostjo, ki jo je črpal iz svoje najbližje okolice, iz polmeščanskega vzdušja, iz kmečke metaforične prvotnosti in iz arhaičnega mitološkega besedja, je izredno oplodil moderni ruski pripovedni jezik in pričel posebno slogovno smer ... Njegovi spisi pričajo o neumornem jezikovnem oblikovalcu, strastnem iskalcu pristne besedne lepote in izrazne globine. Remizovu pa stil ni le nekaj zunanjega, v tipičnosti izraza išče čustvenih, miselnih in celó idejnih podlag za svoje bajke, črtice, novele in romane. Z arhaizmi, s prepesnitvijo preproste narodne dikcije, s simboličnimi izrazi, s figurami, metaforami, izreki, s svojevotnimi tvorbami, z neologizmi ali s preobrazbo tujk ustvarja posebne estetične pripovedne vrednote.“ (LZ, 1932, str. 545). Vidmar ni tedaj povedal nič novega, ampak brez podlage nekaj dokazoval, kar se je rodilo v njegovi boleštni enostranosti in umski prenapetosti in kar nima nikake zveze z resnico. Koliko je moči spoznati kakega pisatelja, kakor je Remizov, le „iz prevodov in tujih kompendijev“, bom razvidel šele tedaj, kadar mi bo Vidmar naštel tiste prevode in kompendije, na katere cika, vse dotlej pa pomeni njegovo ocenjevanje diletantsko in neodgovorno početje, ki naj mu bo v čast in slavo vekomaj. — Glede „nenajboljše slovenščine“, v kateri je baje pisana moja knjiga, bo upravičen soditi Vidmar tedaj, kadar nam bo dokazal, da zna on sam lepše in slovensko pristneje pisati, kakor pa je to delal doslej. Tedaj, ko se ne bomo več borili z njegovim suhoparnim, dolgočasnim in neboljgleno revnim jezikovnim izrazom, ki mu manjka večkrat tudi najosnovnejših sintaktičnih in stilističnih pravilnosti.

Anton Ocvirk.